

Opvoeden volgens het boekje
*De driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind in
historisch perspectief*

Ydwer Oostenveld (s3247368)

Lotte Rupert (s3630285)

Donja Schijvens (s3382591)

Danique Veenstra (s3760472)

Renée Visser (s3755673)

Katie Wiersma (s3810704)

30 juni 2020

Bachelor These Bacheloropleiding Psychologie

PSB3N-BT15: Bachelor These

Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

Begeleider: dr. G. Breeuwsma

Tweede beoordelaar:

Samenvatting

In dit onderzoek is onderzocht hoe sinds de Tweede Wereldoorlog veranderingen in het ontwikkelings- en opvoedingsdenken zich hebben voltrokken, welke theoretische, maar ook maatschappelijke invloeden daar een rol in hebben gespeeld. Dit is geconcretiseerd door in te zoomen op de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind, als de belangrijkste partijen, waarbij in het bijzonder aandacht is besteed aan de wijze waarop onderzoekers en opvoedingsdeskundigen zich zelf als ouder tot hun kind(eren) verhouden. Het onderzoek heeft zich langs twee lijnen voltrokken. Allereerst is er gekeken naar een aantal toonaangevende (ontwikkelings)theorieën en hun bedenkers, die in het naoorlogse opvoedingsdenken een belangrijke rol hebben gespeeld. Er is gestart met het werk van Burrhus Skinner, als overgangsfiguur van de vooroorlogse naar de naoorlogse periode. Vervolgens is het werk van Benjamin Spock, John Bowlby en Diana Baumrind, als invloedrijke figuren in het naoorlogse denken, besproken. Ten tweede is bekeken hoe veranderingen in het ontwikkelings- en opvoedingsdenken hebben doorgewerkt in concrete opvoedingshandboeken en adviezen en wat de consequenties daarvan zijn voor de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind. We komen tot de conclusie dat er na (en onder invloed van) de Tweede Wereldoorlog een omslag in het denken over ontwikkeling en opvoeding heeft plaatsgevonden, waarbij de autoriteit van de ouder als opvoeder is veranderd van autoritair ouderschap in de richting van een meer democratisch ouderschap. Maar ook de autoriteit van de deskundige zelf is veranderd in de richting van een grotere gelijkwaardigheid met de ouders als doelgroep van hun interventies en soms met het gevolg dat zij zich zelf in de verhouding onderzoeker, ouder en kind hebben gemarginaliseerd.

Trefwoorden: geschiedenis van de ontwikkelingspsychologie, opvoedingsliteratuur, driehoeksverhouding, Skinner, Spock, Baumrind, Bowlby

Abstract

This study examined how changes in developmental and parenting thinking have taken place since World War II and what theoretical, but also social influences have played a role in this. This has been concretized by zooming in on the triangular relationship between researcher, parent and child, as the most important parties, with particular attention paid to the way researchers and parenting experts themselves relate to their child(ren) as parents. The study proceeded along two lines. First of all, a number of leading (developmental) theories and their creators, which have played an important role in post-war parenting thinking, have been examined. It started with the work of Burrhus Skinner, as a transitional figure from the pre-war to the post-war period. Next, the work of Benjamin Spock, John Bowlby, and Diana Baumrind, as influential figures in postwar thinking, has been discussed. Secondly, we looked at how changes in developmental and parenting thinking have affected concrete parenting manuals and advice and what the consequences are for the triangular relationship between researcher, parent and child. We conclude that after (and under the influence of) the Second World War there has been a shift in thinking about development and parenting, whereby the authority of the parent as educator has changed from authoritarian parenting towards a more democratic parenting. But also the authority of the expert himself has changed in the direction of a greater equality with the parents as the target of their interventions and sometimes with the result that they have marginalized themselves in the relationship of researcher, parent and child.

Key words: history of developmental psychology, parenting literature, triangular relationship, Skinner, Spock, Baumrind, Bowlby

Voorwoord

Voor u ligt de bachelorthese *Opvoeding volgens het boekje. De driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind in historisch perspectief*. Dit onderzoek is tot stand gekomen tijdens het derdejaars vak ‘Bachelor These’ (PSB3-BT.2020-2021.3). Hoewel het land nog midden in de tweede lockdown zat en het contact geheel online is verlopen hebben wij een geheel gemaakt van individuele onderzoeken en zo één groot literatuurverslag geschreven. Wij hebben dit gedaan onder leiding van dr. Gerrit Breeuwsma en hierbij willen we hem hartelijk bedanken voor zijn begeleiding, de tips voor literatuur, zijn ‘rode pen’ en de vele minicolleges over de geschiedenis van de ontwikkelingspsychologie die meerdere malen voor veel inspiratie hebben gezorgd.

Na de inleiding die we gezamenlijk hebben gemaakt, is het eerste hoofdstuk over Burrhus Skinner geschreven door Danique Veenstra en Katie Wiersma. Daarna volgt het hoofdstuk over Benjamin Spock, die de twee auteurs Ydwer Oostenveld en Katie kent. Vervolgens vertelt Lotte Rupert ons over John Bowlby, waarna Danique volgt met haar hoofdstuk over Diana Baumrind. Het vijfde hoofdstuk over de ontwikkeling van de opvoedingsliteratuur na de oorlog is geschreven door Donja Schijvens en Renée Visser. In het laatste hoofdstuk sluiten Donja Schijvens en Ydwer Oostenveld af met een conclusie waaraan we alle zes een kritische bijdrage hebben geleverd.

Na een semester lang hard werken en veel overleggen vinden wij dat we best wel wat moois hebben neergezet.

Wij wensen u veel leesplezier.

Ydwer Oostenveld, Lotte Rupert, Donja Schijvens,
Danique Veenstra, Renée Visser en Katie Wiersma

Inhoudsopgave

Inleiding	7
H1. Burrhus Skinner: klusvader en wetenschapper	10
1.1 Inleiding	10
1.2 De jonge Skinner	12
1.3 De contextuele invloeden op Skinner	14
1.4 De operante conditionering en de implementatie in opvoedingssituaties	15
1.5 De omstreden Baby Tender en Skinner als vader	18
1.6 Skinners Utopia	23
1.7 Tot slot: Skinners erfenis	26
<i>Danique Veenstra en Katie Wiersma</i>	
H2. Benjamin Spock: paradoxen in het opvoedingsdenken	28
2.1 Inleiding	28
2.2 De levensloop van Spock	29
2.2.1 Spocks vroege leven	29
2.2.2 Opleiding	30
2.2.3 Carrière en volwassen leven	31
2.3 Spock: een product van zijn tijd	34
2.3.1 Turbulente tijden en de wederopbouw	34
2.3.2 Freuds psychoanalyse	35
2.3.3 De opkomst van de opvoedingsdeskundigen: van religie naar wetenschap	35
2.4 Spocks opvoedingsideeën en adviezen	37
2.5 Herziene versies van Baby Book and Child Care	39
2.6 Spock als vader	41
2.7 Maatschappelijke rol en kritiek uit de samenleving	46
2.8 Tot slot: een man van paradoxen	48
<i>Ydwer Oostenveld en Katie Wiersma</i>	
H3. John Bowlby: het belang van goede hechting	50
3.1 Inleiding	50
3.2 Bowlby's leven	51
3.2.1 Zijn jeugd	51
3.2.2 Zijn opleiding	53
3.2.3 Zijn carrière voor de hechtingstheorie	54
3.2.4 Zijn privéleven	56
3.3 De contextuele invloeden op Bowlby	56
3.3.1 Veranderende opvattingen	56
3.3.2 Psychoanalyse	57
3.4 De hechtingstheorie	58
3.4.1 Relevante persoonlijke ervaringen	58
3.4.2 Het WHO-rapport	58
3.4.3 De ontwikkeling van de theorie	59
3.5 Bowlby's invloed: de veranderende kijk op de ouder-kindrelatie	62
3.6 Tot slot: de band tussen ouder en kind	64
<i>Lotte Rupert</i>	

H4.	Diana Baumrind en het democratisch ouderschap	66
	4.1 Inleiding	66
	4.2 Baumrinds biografie	67
	4.3 Opvoeding tegen het licht gehouden	69
	4.3.1 Het vooroorlogse behaviorisme	70
	4.3.2 De naoorlogse psychoanalyse	71
	4.3.3 The Authoritarian Personality	72
	4.4 Ouderlijke controle en kinderlijke ontwikkeling	74
	4.4.1 Ouderlijke opvoedingsstijlen in kaart gebracht	74
	4.4.2 Ouderlijke opvoedingsstijlen en hun gevolgen	77
	4.5 Democratisch ouderschap	79
	4.6 Tot slot: een kritische kanttekening	81
	<i>Danique Veenstra</i>	
H5.	Ontwikkelingen in de opvoedingsliteratuur sinds de Tweede Wereldoorlog	83
	5.1 Inleiding	83
	5.2 Andere tijden, andere opvoeding	84
	5.2.1 De invloed van Spock	85
	5.2.2 Luisteren naar kinderen	87
	5.3 Maatschappelijke context	89
	5.3.1 De Tweede Wereldoorlog als herstart	90
	5.3.2 Veranderende opvoedingsstijlen	90
	5.3.3 Een ommekeer in de taakverdeling	91
	5.4 Andere tijden, andere deskundigen	93
	5.4.1 Verschuiving in deskundigheid	93
	5.4.2 De opkomst van de niet-professionele deskundige	95
	5.5 Tot slot: de verschuivingen op een rij	98
	<i>Donja Schijvens en Renée Visser</i>	
H6.	Conclusie: de driehoeksverhouding in de twintigste eeuw	100
	Referentielijst	106

Opvoeding Volgens het Boekje: de Driehoeksverhouding in Historisch Perspectief

Inleiding

Het nadenken over ontwikkeling en opvoeding heeft een lange geschiedenis en heeft zijn sporen nagelaten in geschriften, maar ook in voorwerpen (speelgoed), gebruiken, tradities en rituelen, met zowel religieuze (zoals de doop of eerste communie) als niet-religieuze elementen (kinderfeesten). Ze reguleren in meer of mindere mate de omgang met kinderen en markeren belangrijke mijlpalen. Toch duurde het tot de twintigste eeuw voordat we konden spreken van een wetenschappelijke benadering van deze omgang in de moderne ontwikkelingspsychologie en pedagogiek (Breeuwsma, 2009).

In een eerdere bachelorthese (Hoogeveen et al., 2020) is geschetst hoe de voorgeschiedenis van die wetenschappelijke ontwikkelingspsychologie en pedagogiek eruitziet, beginnend bij twee belangrijke grondleggers in respectievelijk de zeventiende en de achttiende eeuw – Locke en Rousseau – en eindigend in de eerste helft van de twintigste eeuw, als die verwetenschappelijking zijn beslag krijgt in het behaviorisme (Malone, 2014). Onder andere deze twee grote denkers hebben de bemoeienis met kinderen expliciet gemaakt en hebben eraan bijgedragen dat we anders naar kinderen én onszelf als opvoeder zijn gaan kijken (Hoogeveen et al., 2020). In de negentiende en meer nog in de twintigste eeuw gingen we collectief nadenken over hoe wij onze kinderen opvoeden en werden we ons bewust van de invloed die wij op onze kinderen uitoefenen (Wubs, 2004).

Het in kaart brengen van de voorgeschiedenis van de ontwikkeling van de opvoeding begon in de negentiende eeuw met de toepassing en professionalisering van de baby biografie en ging uiteindelijk over in een academische -empirische- ontwikkelingspsychologie in de persoon van Watson en Piaget. Deze psychologie werd steeds vanuit het perspectief van de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder (opvoeder) en kind benaderd, met bijzondere aandacht voor de situatie waarin onderzoeker en ouder samenvallen in dezelfde persoon (Hoogeveen et al., 2020). In de tijd gezien valt het eindpunt van dit betoog aan het einde van de dertiger jaren van de twintigste eeuw. Eigenlijk al iets ervoor, als we de levensgeschiedenis van onze psychologen ook meerekenen.

In de huidige bachelorthese starten we aan het begin van de twintigste eeuw, als onze grote psychologen worden geboren, in een tijd waarin de kennis over opvoeding nog werd gedomineerd door de strikte methoden van onder andere Watson (Malone, 2014). Daarna pakken we de draad op rond de Tweede Wereldoorlog, waarbij we deze periode beschouwen als cesuur in de tijd, waarna veel mensen ervan overtuigd waren dat de opvoeding van en

omgang met kinderen er anders uit zou moeten zien. De Tweede Wereldoorlog werd in veel opzichten (ook) als een moreel debacle gezien, waarin het idee van ‘de goede mens’ onderuit werd gehaald en waarin de opvoeding die tot dat soort mens had geleid in een kwaad daglicht werd geplaatst. Volwassenen hadden er niet alleen hun autoriteit mee verspeeld, maar de hele betekenis van ‘autoriteit’ kwam ter discussie te staan (Kramer, 2013). Opvoeding van het kind heeft alles te maken met het vormen van de maatschappij en dit wordt sterk beïnvloed door de tijdsgeest. Dit blijkt uit de opvattingen over opvoeding die zich na de Tweede Wereldoorlog voornamelijk onder invloed van Spock ontwikkelden. Het doel was een vredige, geweldloze maatschappij te ontwikkelen waarin zulke oorlogen zich niet meer zouden voordoen (Lee, 2017).

Wie een ander mens wil, moet beginnen bij kinderen en hun opvoeding, meenden Locke en Rousseau al (Hoogeveen et al., 2020), en in feite kwamen opvoeding denkers opnieuw voor die vraag te staan. In deze these wordt nagegaan hoe dat na de oorlog gestalte kreeg. Hoe moest die nieuwe opvoeding worden ingevuld? Welke personen speelden daarbij een dominante rol, wat waren hun ideeën en hoe werden die vertaald in opvoedingspraktijken?

In deze these zullen we daarvoor de driehoeksverhouding tussen onderzoekers, kinderen en ouders wederom expliciet aan de orde te stellen. We stellen ons daarbij ten eerste de vraag *hoe de invloed van belangrijke psychologen op ontwikkelingsdenken eruitziet en waar ze hun opvattingen aan ontleenden*. We zullen daarvoor kijken naar de theoretische invloeden op ontwikkelingstheorieën en denkbeelden, maar ook naar de maatschappelijke context die daar mogelijk op van invloed is geweest. Ten tweede gaan we na *hoe het ontwikkelingsdenken zich heeft vertaald in de verhouding met de ouders, die zowel de ‘leveranciers’ zijn van het onderzoeksmateriaal (kinderen) van ontwikkelingspsychologische bemoeienis als doelwit van die bemoeienis*. Daarbij hebben we ook gekeken naar de rol van onderzoekers als opvoeder van hun eigen kinderen. Een derde kwestie die we aan de orde zullen stellen is *hoe veranderingen in het ontwikkelingsdenken in de naoorlogse jaren (tot aan de eenentwintigste eeuw) terecht zijn gekomen in opvoedingsideeën en meer in het bijzonder in concrete opvoedings(hand)boeken*.

We zullen beginnen met de opvoedingsideeën van iemand die als een overgangsfiguur kan worden beschouwd: Burrhus Skinner. Zijn werk ligt in het verlengde van Watson en hoewel hij niet als een ‘echte’ ontwikkelingspsycholoog kan worden beschouwd, heeft hij wel veel invloed gehad op het denken over de rol van (zijn theorie in) de opvoeding. Bovendien praktiseerde hij zijn opvattingen ook in de huiselijke sfeer en weten we het nodige van het

effect daarvan op zijn kinderen. Zijn benadering kan worden opgevat als de uiterste consequentie van een rationeel-wetenschappelijke benadering van de opvoeding, veel meer gericht op de praktische uitvoering ervan dan op de innerlijke belevingswereld van het kind (Bjork, 1997).

Waar Skinner weinig aandacht had voor de innerlijke belevingswereld kwam die centraal te staan in het werk van Spock. Zijn boek *The Common Sense Book of Baby and Child Care* uit 1946 belichaamt een nieuwe geest in de opvoedingswereld. Een geest die intuïtie, gevoel en liefde van de ouders voor hun kind centraal stelde en alle aandacht richtte op een adequate ('gezonde') en begripvolle interactie tussen ouders en kind. De invloed die deze gedachtegang had in de samenleving valt bijna niet te overschatten, mede doordat dit boek op het juist moment kwam, namelijk in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog die werd gekenmerkt door een slecht mensbeeld en wanorde (Wubs, 2004).

Spocks eigen praxis als ouder en opvoeder was eerder gebaseerd op een Watsoniaanse traditie dan op zijn eigen ideeën. Zijn kinderen hebben dan ook niet genoten van de liefdevolle opvoeding die hij toch zo promoveerde. Zo zijn de twee zoons, in tegenstelling tot de kinderen van Skinner, in verschillende interviews niet erg te spreken over hun vader (Spock, 1972).

Spock had een psychoanalytische achtergrond, waaraan een veelvoud van zijn ideeën ook aan zijn ontleend, maar hij was geen onderzoeker. John Bowlby deelt deze psychoanalytische achtergrond met Spock (Van Dijken, Van der Veer, Van IJzendoorn & Kuipers, 1998). Bowlby was wel een onderzoeker en probeerde de psychoanalyse te verbinden aan nieuwe stromingen in de wetenschap, zoals ethologie, cognitieve psychologie en informatieverwerkingstheorieën. Hij probeerde te verklaren hoe de vroege socialisatie en interactie van het kind met de sociale wereld tot stand kwam en gebruikte daarvoor het begrip hechting, dat betrekking heeft op de bijzonder band tussen ouder (en dan vooral de moeder) en kind (Van der Horst, 2011). Bowlby's persoonlijke achtergrond lijkt net als bij Spock echter weer haaks te staan op zijn theorie (Van der Horst, 2011).

Bowlby richtte zich in zijn theorie heel expliciet op de band tussen kind en hechtingsfiguur en de specifieke invulling daarvan en stelde dat er verschillende hechtingsstijlen zijn (Van Dijken, 1998). Baumrind trok deze verschillende hechtingsstijlen door naar verschillen in manieren van opvoeden en onderscheidde daarin vier opvoedingsstijlen (Baumrind, 1966). Die opvoedingsstijlen zouden objectief-neutraal naast elkaar kunnen worden geplaatst, maar in de context van de Tweede Wereldoorlog kregen ze een specifieke betekenis, die nauw samenhang met hun sociale rol en sociale wenselijkheid.

Baumrinds model werd daarmee niet alleen een neutrale beschrijving van opvoedingsstijlen, maar ook een normatieve beoordeling; een norm voor ‘goed’ en ‘slecht’ ouderschap en daarmee in feite idem voor het burgerschap (cf. Locke en Rousseau).

In het laatste deel van de these verschuift de aandacht van een biografische benadering naar een thematische aanpak en zullen we ons richten op de ontwikkeling van opvoedingsopvattingen zoals die in opvoedingshandboeken terecht zijn gekomen. We onderscheiden daarbij een tweetal perioden: we nemen 1946 als vertrekpunt, met Spocks boek als belangrijkste mijlpaal in het naoorlogse opvoedingsklimaat en plaatsen vervolgens een nieuwe fase rond 1980.

In de eerste fase tot 1980 wordt het opvoedingsdenken nog sterk bepaald door deskundigen, zoals (kinder)artsen, psychiaters, psychologen en pedagogen (Wubs, 2004). Zij richten zich vanuit hun autoriteit als deskundige tot het grote publiek en leggen uit hoe men het best kan handelen in de omgang met het kind. Academische status, titels, professie: het zijn belangrijke zaken en bij wijze van spreken (maar soms ook letterlijk) wordt de leek nog in een witte jas benaderd. Er zijn daarnaast wel andere deskundigen, maar die hebben vaak een levensbeschouwelijke achtergrond. Zo hebben in Nederland de verschillende gezindten (Rooms-Katholiek, protestants, of juist socialistisch en atheïstisch) hun eigen opvattingen over de opvoeding, om zo de opvattingen van de eigen groep veilig te stellen en te versterken. Die invloed kalft echter af, onder invloed van de academische deskundigen, die niet zozeer overtuiging, als wel wetenschappelijk bewijs inbrengen (Van Berkel, 1990).

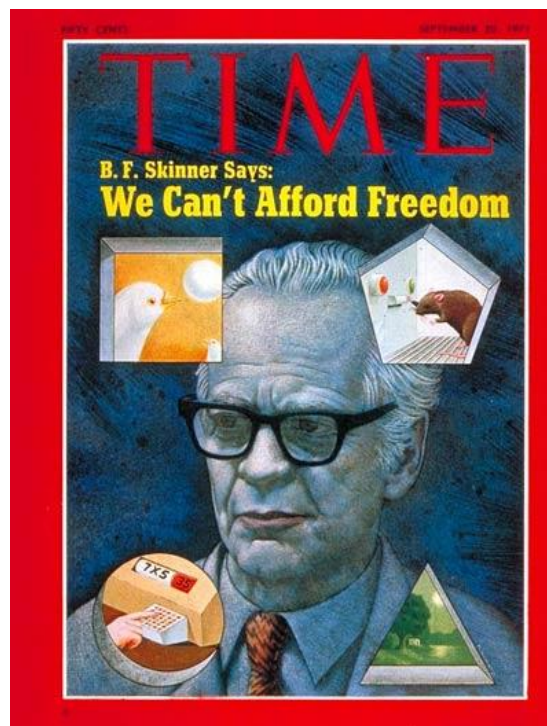
Echter niet alleen de invloed vanuit de zuilen wordt aangetast, ook de autoriteit van de deskundige kalft af, paradoxaal genoeg door eigen toedoen. Spock zei tegen ouders dat zij zelf hun kind het beste kennen en zo rond 1980 lijken veel ouders daar ook van overtuigd. Ouders laten zich niet alles meer aanpraten, maar hebben vaker zelf kennis van zaken en nemen afstand van de deskundige of zetten daar hun ervaringsdeskundigheid tegenover (Wubs, 2004). Soms zoeken ze hun eigen deskundigen, die misschien niet altijd wetenschappelijk betrouwbaar zijn, maar die wel beter de taal van hun publiek spreken. Het kan gaan om auteurs uit de alternatieve hoek, spirituele leidsmannen en vrouwen, maar ook om bekende personen die zich als opvoeder opwerpen, zoals de acteur Bill Cosby (Cosby, 1986). Daarnaast is er deskundigheid op nieuwe gebieden nodig door bijvoorbeeld digitalisering, terwijl deze echter niet altijd (meer) geleverd kan worden door de traditionele academici, zoals ontwikkelingspsychologen. Tegelijkertijd proberen de academici soms weer wat van hun terrein terug te winnen, met sinds de opkomst van de neuropsychologie kennis van het brein als exclusief domein van de wetenschapper.

Hoofdstuk 1

Burrhus Skinner: klusvader en wetenschapper

1.1 Inleiding

Hoewel geen ontwikkelingspsycholoog in de eigenlijke zin van het woord, willen we onze behandeling van enkele invloedrijke figuren op het terrein van het ontwikkelingsdenken beginnen met Burrhus F. Skinner (1904-1990). Als behaviorist was hij beïnvloed door het werk van grote denkers zoals Pavlov en Watson (Skinner, 1976), maar met de principes van de operante conditionering ging hij een stap verder, blies het behaviorisme nieuw leven in en creëerde het neobehaviorisme. Daarbij wordt hij als een van de belangrijkste psychologen van de twintigste eeuw gezien, zoals hij in 1971 werd gekwalificeerd in het septembernummer van Time Magazine, en kunnen we de in de psychologie niet om zijn werk heen.

Skinner op de cover van Time Magazine in 1971

Skinner kan ook gezien worden als een intermediair tussen de vooroorlogse psychologie, die dus sterk door het behaviorisme bepaald werd, en de vernieuwingen in de psychologie na de Tweede Wereldoorlog. Daarin werd vaak afstand genomen van de belangrijkste claims van

het behaviorisme, zoals de radicale afwijzing van het gevoelsleven van de mens (Baars, 2003), maar daarmee was de invloed ervan nog niet verdwenen (Wubs, 2004).

Het behaviorisme beïnvloedde niet alleen de wetenschappelijke kant van de psychologie. De stroming bereikte ook de gezinnen achter de gesloten deur. Watson had een duidelijk beeld van de ideale opvoeding, hij bepleitte een zakelijke omgang tussen ouder en kind en dat de ouder moest vooral de leiding van de expert volgen (Apple, 2006).

Zowel in het naoorlogse psychologisch onderzoek als in opvoedingshandboeken bleef het behaviorisme een grote rol spelen, niet alleen door er, zoals in het werk van dr. Spock, afstand van te nemen, maar ook door er opvoedingsprincipes aan te ontleen, zie bijvoorbeeld Penelope Leach. Zij predikte in haar boeken en pamfletten dat (fysieke) straffen moesten worden afgeschaft, zo was ze de oprichter van EPOCH (*End Physical Punishment of Children*) en dat de opvoedingsprincipes in plaats daarvan positieve bekrachtiging moesten gaan behelzen (Leach, 1999).

Skinner's theorieën over de conditionering zijn veelvuldig toegepast in de zorg voor en problemen in de opvoeding en tot op de dag van vandaag terug te vinden in gedragsmodificatietechnieken en behandelimplicaties bij kinderen met psychische problemen. Bovendien vormt Skinner een geschikt intermediair tussen deze these en het eerdere onderzoek dat naar de *Familie als wetenschapsbedrijf* is gedaan (Hoogeveen et al., 2020).

Er zal allereerst worden begonnen met een schets van het vroege leven en vervolgens de carrière van Skinner. Daarbij zal een aantal vragen beantwoord worden: wie heeft Skinner geïnspireerd, hoe is hij tot de operante conditionering gekomen en hoe heeft deze zijn toepassing gehad in de oplossing voor problemen met kinderen? Verder had Skinner een praktische inslag, en zijn voorkeur voor technische oplossingen en klussen wist hij te combineren met zijn wens om de opvoeding van zijn dochters te vergemakkelijken. We zullen bespreken hoe dit in zijn eigen gezinsleven heeft uitpakkt. Ook zal er ingegaan worden op Skinner's filosofische ideeën en plannen voor de maatschappij (maar nooit heeft gerealiseerd), die hij uiteenzette in de boeken *Walden Two* en *Beyond Freedom and Dignity*, waarop onder andere Lauren Slater zeer kritisch terugkijkt. Tot slot zal er in de conclusie worden geprobeerd een antwoord te geven op de onderzoeksvragen van deze these, namelijk wat de invloed van deze grote denker is geweest op het ontwikkelingsdenken, hoe daarin de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind is vormgegeven en of en hoe hij zijn theorieën heeft toegepast op zijn eigen gezinsleven. We zullen daarbij tevens stilstaan bij de ervaringen van zijn eigen kinderen als 'object van de opvoedingsbemoeningen'.

1.2 De jonge Skinner

Burrhus Frederic Skinner is geboren op 20 maart 1904 in Susquehanna, Pennsylvania en bracht daar samen met zijn broertje, vader en moeder zijn jeugd door. Zijn broertje overleed op 16-jarige leeftijd aan een hersenbloeding (Mahoney, 1991), maar dat heeft Skinner er niet van weerhouden zijn jeugd als ‘warm en stabiel’ te omschrijven (Skinner, 1976).

Van jongs af aan had hij een passie voor dingen uitvinden en bouwen. Hij en zijn broertje speelden graag met blokken in verschillende kleuren en vormen en konden zich uren vermaken met het creëren van allerlei bouwsels (Skinner, 1976). Dit veranderde niet toen hij wat ouder werd. Zo bouwde hij met zijn vriendje ‘Doc’ een telegraaf lijn tussen hun huizen om elkaar berichten te sturen. Helaas waren de berichten zo onduidelijk dat ze uiteindelijk toch steeds elkaar moesten bellen. Skinners vader hielp hier een handje bij als secretaris en penningmeester van het lokale telefoonbedrijf en zorgde voor een betere verbinding in de straat, zodat de twee jongens fatsoenlijk met elkaar konden communiceren. Toen ze het plan kregen bessen te verkopen aan de buurtbewoners, ontwierpen ze een metalen apparaat dat de rijpe bessen van de onrijpe bessen kon scheiden. (Skinner, 1976).

Susquehanna was een *rail road town* en Skinners vader en grootvader werkten allebei aan de treinrails. Ze waren werkzaam als technisch tekenaar op de mechanistische engineering afdeling bij de spoorbaan (Skinner, 1976), dus de interesse voor techniek van Skinner heeft misschien wel in het bloed gezeten.

Skinners interesse voor uitvinden bleef gedurende de middelbare schooltijd, waarin hij tevens de passie voor de wetenschap ontwikkelde. Na zijn middelbare school ging hij opvallend genoeg een andere richting op en begon Engelse literatuur te studeren aan het Hamilton College in de staat New York (1976). Skinner werd lid van de studentenvereniging ‘Lambda Chi Alpha’ en dacht dat de ontgroening wel mee zou vallen en dat de jongens de nieuwe leden zouden begeleiden bij studieactiviteiten. Dit had hij goed mis. Zo werd hij op een avond uit zijn bed gehaald, meegenomen en vastgebonden aan een stoel in een klaslokaal. Hij moest daar de hele nacht blijven, maar wist zich los te maken met een scheermesje, dat hij altijd voor noodgevallen in zijn schoen verborg (Skinner, 1976). Ook hier kwam de praktische kant van Skinner van pas.

Alhoewel hij meerdere malen complimenten over zijn werk ontving van zijn mentor en bekende dichter Robert Frost, die zelfs een geschreven brief aan Skinner heeft opgenomen in *The Collected Letters of Robert Frost* (Cohen, 1995), was Skinner zelf ontevreden. Nadat hij ruim een jaar thuis op de zolder van zijn moeder lyrische proza had geschreven, maar

vrijwel niks van waarde had geproduceerd (Slater, 2004), werd hij door zijn vriend gewezen op de mogelijkheid van een carrière in de wetenschap: “Science is the art of the twentieth century” (Skinner, 1976, p. 93). Tevens hervond hij zijn liefde voor de wetenschap toen hij tijdens zijn baantje in een boekenwinkel op een aantal boeken van Pavlov en Watson stuitte en geïnspireerd raakte door hun werk. Watson was de inspiratie achter het Skinners experimenten, terwijl Pavlov een meer directe invloed had op zijn werk rondom de reflex. Hij stopte met zijn carrière als schrijver en begon aan de studie Psychologie van Harvard, waar hij dacht zich te kunnen aansluiten bij de behavioristische afdeling. Die was echter nergens te bekennen (Skinner, 1976).

Hij haalde zijn PhD en werd gevraagd door een van zijn medestudenten Fred Keller om een experimentele gedragswetenschap te ontwikkelen waarbij het menselijke gedrag op een zo objectief mogelijke manier bestudeerd kon worden. Hij ontwierp een prototype voor zijn *Skinner Box* en werkte nog eens vijf jaar werkte aan zijn onderzoek naar operante conditionering (Bjork, 1997). Skinner bedacht het idee van de operante conditionering op een vrijdagmiddag en was de dagen erna extra voorzichtig, om te voorkomen dat er maar iets met hem zou gebeuren en de wereld daardoor niet van zijn geweldige ontdekking zou afweten (Skinner, 1976).

In 1936 stopte hij met zijn werk bij Harvard en verhuisde naar Minneapolis om daar aan de universiteit van Minnesota te gaan werken. In 1945 verkaste hij naar de universiteit van Indiana ging werken, waar hij voorzitter van de afdeling Psychologie werd. Uiteindelijk keerde hij terug naar Harvard en is daar voor de rest van zijn leven gebleven (Skinner, 1976).

In 1942, op 38-jarige leeftijd, ontmoette hij Yvonne Blue, een slimme vrouw die op 16-jarige leeftijd begon te studeren aan de Universiteit van Chicago. Alhoewel ze het academisch ontzettend goed deed, heeft Yvonne nooit een succesvolle carrière gehad en bleef zij ‘unfulfilled’, vertelde dochter Deborah Buzan in een interview in 2018 met Annie Grossman.

Skinner stapte in 1936 met haar in het huwelijksbootje op aansporen van zijn familie, die al jaren druk zette op Skinner om te trouwen en kinderen te krijgen. Met ‘Eve’ kreeg hij daarna hij twee dochters, Julie en Deborah (Cohen, 2016). Deborah sprak zich later uit in een interview dat ze het vervelend vond dat haar moeder niet alles uit zichzelf heeft kunnen halen. Zij vond dat dit kwam omdat haar de rol van ‘moeder’ werd opgelegd; zelf had ze geen kinderen gewild, maar was het Skinner die haar ertoe overhaalde (Cohen, 2016).

Skinner vrouw Yvonne en dochters Julie (links) en Deborah (rechts)

Skinner heeft uiteindelijk meer dan 20 boeken en bijna 200 artikelen gepubliceerd en wordt gezien als een van de meest invloedrijke psychologen uit de twintigste eeuw. Skinner overleed op 18 augustus 1990 aan leukemie in Cambridge, Massachusetts, nadat hij tien dagen daarvoor nog de Lifetime Achievement Award had gekregen van de American Psychological Association (Cohen, 2016).

1.3 De contextuele invloeden op Skinner

Aanvankelijk ambieerde de jonge Skinner geen carrière in de psychologie. Rond eind juni tot het einde van het jaar 1926 hield Skinner zich bezig met literaire activiteiten: lezen en schrijven (Coleman, 1985). Hij nam een abonnement op *The Dial*, waarin vooral kritieken en reviews werden gepubliceerd. Skinner las in *The Dial* een artikel van Russell, waarin een verwijzing naar het werk van Watson stond (Coleman, 1985). Het waren vervolgens de boeken van Watson, maar ook Pavlov en Russell die Skinner interesseerden en zijn belangstelling voor de psychologie wekten (Cohen, 2016).

Het gedrag dat Pavlov beschreef bestond eigenlijk maar uit één gedraging, namelijk de reflex (Vargas, 2003). Volgens Watson zou de psychologie zich moeten richten op gedrag, waarbij experimentele observatie als methode gebruikt moest worden. Dit was wat hij het behaviorisme noemde. Watson richtte zich vooral op de gecoördineerde en consistente handeling die zich ontwikkelt in een bepaalde situatie door middel van herhaling, ook wel een

gewoonte (Moore, 2011). Dit is wat wij nu kennen als de klassieke S-R (stimulus-respons) behaviorisme.

Ondanks de grote bijdragen van Watson ontstonden er twee problemen: de spontaniteit waarmee gedrag zich voordoet en de variabiliteit van gedrag. Als gevolg hiervan begonnen onderzoekers rond 1930 naar manieren te zoeken om Watsons theorie uit te breiden. Er werd een mediationele benadering geformuleerd: externe stimuli (S) activeren een intern proces (O) dat causaal verbonden is met de uiteindelijke respons (R) (Moore, 2011). Het interne proces werd onderwerp van wetenschappelijk onderzoek en dus niet het uiteindelijke gedrag. Deze benadering kreeg uiteindelijk de naam: meditatief S-O-R neobehaviorisme.

Skinner was net afgestudeerd, postdoctoraal onderzoeker en lid van de faculteit tijdens deze veranderingen. Hij heeft echter nooit het S-O-R model van mediationele neobehaviorisme gesteund. Hoewel Skinner enorm is beïnvloed door Watson, verschillen zij in andere opzichten enorm van elkaar. Het belangrijkste onderscheid is de implicatie van de opvatting van operant gedrag (Moore, 2011), de ontdekking waarmee Skinner zich van het traditionele behaviorisme afsplitste, waar wij in de volgende paragraaf op in zullen gaan.

1.4 De operante conditionering en de implementatie in opvoedingssituaties

Skinner gebruikt de term operante conditionering voor het eerst in een artikel geschreven als reactie op Konorski en Miller. Hierin schrijft Skinner dat operante conditionering bereikt kan worden door een enkele bekrachtiging. Door zijn ontdekkingen splitste Skinner zich af van de stimulus-respons psychologie, aangehangen door veel behavioristen. Dit is mede tot stand gekomen door zijn ontdekking dat wat er gebeurt vlak na een reactie belangrijker is dan wat ervoor gebeurt (Iversen, 1992). Skinner zag namelijk dat zijn ratten niet reageerden op een stimulus, maar dat hun gedrag eerder afhankelijk was van de positieve dan wel negatieve consequentie ervan (Vargas, 2003).

Hij testte zijn theorieën op ratten in zijn eigen ontworpen en gebouwde *Skinner Box*, niet omdat hij nou bijzonder geïnteresseerd was in deze dieren, maar omdat ze volgens hem geschikt waren voor de experimenten rondom gedragsinteracties. Toen hij later zag dat duiven sneller en voor meer data zorgden, stapte hij over op duiven en leerde hun onder andere pingpong spelen (Vargas, 2003).

Skinner tijdens een gedragsexperiment met een duif in het lab

De essentie van operante conditionering is volgens Skinner niet dat gedrag wordt gestuurd door de omgeving, maar dat het wordt geselecteerd door de omgeving. Positieve bekrachtiging vergroot namelijk de kans dat een gelijkaardige respons voorkomt in de toekomst. De respons treedt dan op door bekrachtigingen uit het verleden (Iversen, 1992).

Skinner's theorie over operante conditionering is terug te vinden in zijn *three-term contingency*. Deze bevat een antecedent, gedrag en een consequentie van dit gedrag. Hier is de notie van bekrachtiging inherent aan verbonden. Skinner's functionele gedragsanalyse heeft een grote bijdrage geleverd aan de literatuur over ontwikkelingsleren (Gerwitz, & Peláez-Nogueras, 1992). In 1938 publiceerde hij het boek *The Behavior of Organisms* waarin hij een samenvatting geeft van zijn zeven jaar aan onderzoek over de operante conditionering.

Kort na de ontdekking van de operante wetten werden deze al toegepast op specifieke problemen van verschillende doelgroepen, zoals zuigelingen, kinderen, ouderen, psychotische mensen en patiënten met chronische pijn, waar deze wetten de opvoeding en behandeling van deze mensen beïnvloedden. Er wordt gesteld dat de gedragsanalyse een revolutie in gang heeft gebracht in het onderwijs, de behandeling en zorg voor jonge kinderen (Schlinger, 2021).

Lovaas en collega's (1974) hebben auto-mutilerend gedrag bij kinderen met autisme onderzocht. Zij schrijven dat dit gedrag geen uiting is van een interne staat, maar het is, zo stellen zij, simpelweg geleerd gedrag. Deze wetenschappers vonden dat dit gedrag sterk toenam, wanneer zij empathische opmerkingen maakten richting het kind. Het gedrag wordt bekrachtigd door de empathische opmerkingen, wat operant gedrag impliceert. Vervolgens kwamen zij tot de conclusie dat wanneer dit gedrag wordt genegeerd, het gradueel afneemt.

Ze wijzen echter op een beperking aan deze methode, namelijk dat er sprake is van een zekere mate van verwondingen tijdens de extinctiefase.

Verder helpen de bevindingen van Skinner bij ‘moeilijke eters’ zoals is gebleken uit een review van verschillende interventies met als doel het accepteren van nieuw eten bij kinderen met ontwikkelingsstoornissen (Chawner, Blundell-Birtill, & Hetherington, 2019). Hier moet bijvoorbeeld gedacht worden aan kinderen met autisme of een intellectuele achterstand, bij wie selectiviteit van eten en de afwijzing van zowel nieuw voedsel als voedsel dat al wel geaccepteerd is vaak een probleem vormt. Interventies die waren gebaseerd op de principes van onder andere operante conditionering waren het meest voorkomend in de review, waarbij gebruikt werd gemaakt van positieve bekrachtigingen zoals het krijgen van speelgoed of eten dat de kinderen wel lekker vonden om te belonen dat ze nieuw eten of eten dat ze niet lekker vonden hadden geprobeerd. Deze methoden bleken effectief, aangezien de hoeveelheid eten dat werd genuttigd door deze moeilijke eters werd verhoogd.

Een ander gebied van de opvoeding waar de operante techniek met succes is toegepast, is op het terrein van slaapproblemen bij jonge kinderen (Schlinger, 2021). Volgens Jin, Hanley en Beaulieu (2013) hebben recente empirische studies resultaten gevonden die het gebruik van een gedragsanalytische benadering aanraden bij slaapproblemen van kinderen. Om deze slaapproblemen op een dergelijke manier te kunnen toepassen, moet eerst worden geïdentificeerd wat operante gedragingen en bekrachtigers zijn. Jin en collega's (2013) doen de aanname dat stilliggen en in slaap vallen operante gedragingen zijn die worden bekrachtigd door het slapen. Daarnaast wordt er een selectie gemaakt van factoren in de omgeving die dienen als voorbode van de bekrachtiger: slaap. Deze factoren zijn onder andere: donkere kamer, lagere temperatuur, bepaalde kussens, dekentjes, knuffeldieren, wiegen of de aanwezigheid van de kamer. Ondanks al deze factoren ondervinden sommige kinderen slaapproblemen (Jin et al., 2013).

Deze slaapproblemen kunnen op verschillende manieren bekrachtigd worden. Het schreeuwen om een ouder kan bijvoorbeeld positief bekrachtigd worden door het krijgen van een glas melk of een ouder die langer aanwezig blijft in de slaapkamer. Het schreeuwen om een ouder kan ook negatief bekrachtigd worden. Dit kan worden gedaan door het kind te verplaatsen naar een andere ruimte (Jin et al., 2013).

De bovenstaande voorbeelden hebben dezelfde overeenkomst: de interventie is gebaseerd op veranderingen in de omgeving, met name de reactie van de omgeving op het gedrag. Skinners theorie is gebaseerd op de overtuiging dat het niet de persoon is die ontwikkelt, maar de omgeving. Deze overtuiging heeft zijn weerslag op de interventies die

zijn gebaseerd op operante conditionering.

Een geluid van kritiek op Skinner en het behaviorisme komt uit de hoek van de transpersonale psychologie. Thornton (1982) stelde dat behavioristen weinig tolerantie hebben voor dubbelzinnigheid. Door deze intolerantie moeten zij subjectiviteit, mentalisme, het 'zelf' en de geest buiten beschouwing laten. Thornton (1982) schreef daarnaast:

“The central paradox in Skinner's theory is that we are controlled entirely by our environment, yet it is an environment ‘which is almost wholly of our own making’” (p. 14).

Een andere vorm van kritiek kwam op de plaswekker van de Mowrers (Doroshov, 2010). De plaswekker zou enkel het symptoom behandelen en niet de onderliggende oorzaak (Doroshov, 2010). Er zijn echter ook onderzoekers die stellen dat bedplassen een leerprobleem is, dat op te lossen is met een plaswekker. De tweedeling is in dit voorbeeld goed te onderscheiden. Tegenstanders van behavioristische oplossingen stellen dat geen rekening wordt gehouden met brede factoren, zoals persoonlijkheid, het gezin en de sociale omgeving van het kind. Voorstanders anticipeerden op deze kritieken, zij stelden dat het met name belangrijk is om te onthouden dat je alle aspecten van het kind behandelt (Doroshov, 2010).

1.5 De omstrede Baby Box en Skinner als vader

Behalve dat zijn theorieën een voedingsbodem vormden de aanpak van gedragsproblemen met kinderen in de maatschappij, bracht Skinner deze ook in zijn eigen gezinsleven in de praktijk. In de jaren 40 van de vorige eeuw combineerde Skinner namelijk zijn liefde voor zijn twee dochters met zijn passie voor met zijn eigen handen knutselen aan uitvindingen (Cohen, 1995) en ontwierp meerdere uitvindingen die hulp moesten bieden bij de opvoeding van jonge kinderen. Sommige uitvindingen van hem zoals de ‘muzikale toiletbril’, die de moeder waarschuwde als het kind klaar was met zijn behoefte op het toilet, zijn vrijwel onbekend gebleven (Bjork, 1997). Een andere creatie heeft echter tot ophef in het publiek geleid en maakte Skinner tot een soort ultieme klusvader, namelijk de baby box. Althans, dit was de naam die werd gebruikt in het eerste gepubliceerde artikel over deze uitvinding in 1945 in de *Ladies's Home Journal*. Skinner zelf gaf de voorkeur aan de benaming de *Baby Tender* (Cohen, 2016) of *Air Crib* (Bjork, 1997).

In tegenstelling tot Skinner hield zijn vrouw Yvonne niet bepaald van kinderen en stond het hebben van kinderen haar droom om een literaire carrière op te bouwen in de weg.

Toch werd in 1938 hun eerste dochter Julie geboren. Yvonne had zich totaal niet voorbereid, moest geregeld de kinderjuf bellen met problemen, bijvoorbeeld wanneer ze niet wist hoe ze de huilende Julie stil kon krijgen en was zelfs bang voor de baby (Bjork, 1997). Dit leidde ertoe dat Skinner voor die tijd vrij veel traditionele moedertaken op zich nam. Om de opvoeding wat makkelijker te laten verlopen bij hun tweede kind en om wat stress bij zijn vrouw weg te nemen, ontstond het idee van de baby box bij Skinner. De tender was ontworpen om baby's én ouders te helpen (Grossman, 2018).

Yvonne was niet de enige die zich zorgen maakte over de opvoeding van haar kinderen. De jaren in de aanloop naar en na de oorlog waren namelijk een stressvolle periode waarin de droom om een goede toekomst op te bouwen met een gelukkig gezin weer werd nagestreefd, wat een zekere druk op moeders legde. Gedurende de twee wereldoorlogen was namelijk de taak van het opvoeden vooral aan de moeder toegewezen, gezien de mannen vochten in de oorlogen of simpelweg de gehele dag weg waren voor hun werk (waarvoor de opkomst van de stedelijke en industriële groei als verantwoordelijke kunnen worden aangewezen) (Bjork, 1997). Er was sprake van een *new maternal anxiety*, die mede ontstond door uitbraken van allerlei ziektes en de toegenomen nadruk op de emotionele en psychologische benadering van de kinderen. Het behaviorisme raakte namelijk uit gratie en daarmee ook het puur mechanistisch denken over de omgeving en het idee dat alle verschijnselen een observeerbare verklaring zouden hebben (Doroshov, 2010). Het was dan ook niet gek dat Yvonne zich zorgen maakte, aangezien deze zorgen overeenkwamen met de zorgen die kenmerkend waren voor het opvoedingsklimaat van die tijd in Amerika (Bjork, 1997).

Dat er vanaf de jaren 30 veel opvoedexperts werden ingeschakeld was dus niet heel gek en deze stressvolle tijd is ook medeverantwoordelijk voor de populariteit van het in 1946 gepubliceerde boek *Baby and Child Care* van Spock, wat in het volgende hoofdstuk verder zal worden besproken. Waar Spock echter de nadruk legde op het geruststellen van de moeder door te verkondigen dat zij meer kon dan ze dacht, benadrukte Skinner juist dat de interactie tussen moeder en kind niet belangrijk was, maar juist het veranderen van de onvoorzienbare gebeurtenissen in de omgeving van het kind (Bjork, 1997). De baby tender zou er juist voor zorgen dat de moeder-kind relatie zou worden gestabiliseerd: "He was creating a new world for the American baby, a world that freed both mother and child by providing a more effectively controlled infant environment" (Bjork, 1997, p. 41).

Met de visie dat alles wat een baby nodig heeft een warme, schone en veilige plek is, ontwierp hij een warmte controlerende afgesloten ruimte met een glazen wand, waarbij de

zorg voor het kind op een zo simpel mogelijke manier te onderhouden was (Bjork, 1997). De eerste bewoner van deze creatie was zijn tweede dochter Deborah, die tweeënehalf jaar lang gebruik maakte van de box. Jarenlang had Skinner zich beziggehouden met de zorg voor de dieren die hij gebruikte in zijn experimentele proeven. Hij streefde ernaar die zorg op een zo simpel mogelijke manier te onderhouden en was vastberaden hetzelfde voor zijn kinderen te doen. De box was echter niet bedoeld om bepaald gedrag te induceren bij Deborah, met *reinforcers* of om bepaalde reacties te testen (Bjork, 1997). Het was dus niet bedoeld om een kind op een of andere manier te trainen, alhoewel er wel sprake was van een afgesloten omgeving met een glazen wand (Grossman, 2018).

De box loste het probleem van luieruitslag op, absorbeerde geuren en vloeistoffen en zorgde voor minder schoonmaakwerk. Tevens maakte de box het gebruik van dekens onnodig nodig, omdat de temperatuur zodanig werd gereguleerd dat die constant aangenaam was voor de baby. Er was hierdoor ook geen kans op verstikking, iets wat vrijwel elke moeder geruststelde (Slater, 2004).

De reacties op de onconventionele tender waren echter gemixt. Aan de ene kant waren sommige Amerikaanse ouders enthousiast en meldden dat zij nog een kind zouden nemen als deze uitvinding op de markt kwam, waarbij deze kwestie vervolgens in een politiek licht kwam te staan, aangezien dit een invloed op het geboortecijfer zou kunnen uitoefenen. Andere ouders zagen de baby tender als een ‘met lucht gefilterde vissenkom’ waarin de baby werd opgesloten, zodat de moeder wat rust voor haar zelf had (Bjork, 1997).

Volgens de aan Harvard afgestuurde Lauren Slater was de baby box bedoeld “to prove his theories by putting [his daughter] for a few hours a day in a laboratory box... in which all her needs were controlled and shaped” (Slater, 2004, p. 11). Deborah schrok enorm toen zij een review las van het boek van Slater in *The Observer*. Ze las geruchten over hoe zij haar babytijd had doorgebracht in een kooi met bellen en voedselbakken die werden gebruikt in experimenten door beloningen en straffen te leveren en dat ze psychotisch was geworden nadat ze uit de box was gehaald. Er werd beweerd dat Deborah zelfmoord had gepleegd en dat ze een rechtszaak had aangespannen tegen haar vader. Zij ontkende alles: “I’m not crazy or dead, but I’m very angry” (Buzan, 2004). De woorden hadden elke keer weer een impact op haar: “I have heard the lies before, but seeing them in black and white in a respected Sunday newspaper felt as if somebody had punched me hard in the stomach” (Buzan, 2004).

Baby in de door Skinner ontworpen baby tender

Hoewel ze zich verzette tegen deze kritiek en altijd als eerste klaar stond om haar opvoeding en haar vader te verdedigen, gaf Deborah (2004) toe dat zij een onconventionele jeugd heeft gehad, maar benadrukt dat ze een erg geliefde, geknuffelde en gelukkige baby is geweest. Ook maakte de box haar moeder gelukkig, aangezien ze minder baden hoefde te geven en minder kleding hoefde te wassen, wat haar meer tijd gaf om werkelijk te genieten van haar baby (Grossman, 2018).

Deborah is van mening dat de tender voor een optimale gezondheid heeft gezorgd; pas toen ze zes jaar oud was, werd ze voor het eerst een keer ziek (Buzan, 2004). Ook zijn oudste dochter Julie was niet negatief over de baby tender en schafte hem zelf aan toen ze kinderen kreeg. Zij vond dat het slapen in de tender haar kinderen gelukkiger maakte en verbaasde zich erover dat het idee niet is opgepakt door de markt (Slater, 2004). Het blijft natuurlijk de vraag of en hoe Julie heeft kunnen vaststellen dat haar kind gelukkiger is geweest dan een willekeurig ander kind.

Zowel Deborah als Julie beschrijven Skinner als een hardwerkende en intelligente man, maar bovenal als een liefdevolle en speelse vader en hebben allebei een nauwe band met hem ervaren. Julie stelde: “He was a wonderful father” (Vargas, 2003, p. 71). Hij was de vader die zijn dochters ’s avonds instopte en dan uitgebreid de tijd nam voor de diepgaande levensvragen van zijn dochters, waarna zij na een tijd handig werden in het stellen van vragen die een lang antwoord garandeerden. Ook leerde hij zijn kinderen fietsen en liet hen zien hoe

ze origami duiven konden maken (Cohen, 2016). Julie stelde dat Skinner altijd zelf dingen voor zijn dochters in elkaar zette, zoals een roeiboot tijdens een familievakantie op Manhego Island. Ook bouwde hij ooit een ‘trolley’ tussen twee bomen op een heuvel, wat voor veel wilde ritjes heeft gezorgd (Vargas, 2003).

Toen de dochters wat ouder waren nam hij ze mee het lab in om met de duiven te spelen en legde hij de basisprincipes van hoe gedrag aangeleerd kan worden, zoals bijvoorbeeld bij hun geliefde hond Hunter (Vargas, 2003). Zo werd hun moeder er gek van dat ze de deur voor de hond moest opendoen elke keer als hij naar binnen wilde, waarop Skinner een stuk karton waar “Hunter, je mag niet naar binnen” op stond, voor de voordeur zette en daaropvolgend de hond weigerde naar binnen te laten. Wanneer het stuk karton er niet stond, werd Hunter naar binnen gelaten wanneer hij dat wilde en zo leerde de hond wanneer hij wel en niet ‘kon vragen’ of hij naar binnen mocht. Een simpele demonstratie van conditionering, maar de dochters hadden de grootste lol elke keer dat vriendjes langskwamen en dachten dat de hond kon lezen (Vargas, 2003).

Skinner was ook een zorgzame vader. Hoewel hij erg toegewijd was aan zijn werk, zette hij zijn familie altijd op de eerste plaats. Hij cancelde al zijn afspraken en vloog meteen naar Frankrijk toen hij hoorde dat Deborah haar been had gebroken tijdens het skiën en waste haar tenen gedurende de periode dat zij dat niet zelf kon (Vargas, 2003).

Skinner moedigde zijn dochters aan hun passie te volgen, zoals bij Julie die muzikale aspiraties had. Nadat zij een gitaar had gekocht waarop “How to play the guitar in five minutes” stond en zij na vijf minuten stuntelen opgaf, nam Skinner de gitaar over en hielp haar, hoewel hij nog minder met het instrument uit de voeten kon. Verder steunde hij het talent voor tekenen bij Deborah en kocht voor haar de nodige tekenspullen (Skinner, 1976). Skinner hing in zijn kantoor onafgemaakte tekeningen en belaadde haar met complimenten en beschreef haar werk als “being a complex and profound statement for the eye” (Skinner, 1976, p. 233). Deborah noemde haar vader dan ook enorm ‘biased’, als het om haar kwaliteiten ging (Cohen, 2016).

Hij behandelde zijn dochters als gelijke en praatte geregeld met hen over de dingen des levens. “No matter how hectic his schedule or how imminent a deadline, he always found time for my sister and me”, aldus Julie (Vargas, 2003, p. 72).

Skinner stimuleerde hen om zichzelf te zijn, ook als dat betekende dat zij zich verzetten tegen zijn opvattingen: “live your own life, not mine” (Skinner, 1976, p. 251). Ze waren niet bang om hun tegengestelde meningen met elkaar te delen (Bjork, 1997). Met dochter Julie had hij tijdens lange wandelen intellectuele gesprekken, onder andere over de

dingen die hij op dat moment aan het schrijven was. Zo las zij bepaalde bevindingen terug in zijn werk die zij met hem besproken had (Vargas, 2003).

Deborah is een succesvolle en geprezen kunstenaar geworden in Londen. Julie Vargas runt tot op de dag van vandaag samen met haar man de B. F. Skinner foundation in Cambridge, waar updates en nieuws rondom het behaviorisme wordt bijgehouden (Grossman, 2018).

1.6 Skinners Utopia

Naast dat Skinner zich in leven en werk had laten kennen als een praktische man, met oog voor concrete, uitvoerbare oplossingen voor problemen, liet hij zich ook in met filosofische vergezichten over de inrichting van de maatschappij. Ook daar was het behaviorisme zijn richtsnoer.

Hij vond dat mensen een leefwijze moesten creëren die zich richtte op de daadwerkelijke vervulling van hun behoeften, iets wat volgens hem niet het geval was in het dagelijkse leven in Amerika (Skinner, 1979). Deze visie betrok hij niet alleen op het leven van de man, maar ook op die van de vrouw. Skinner zag namelijk hoe zijn eigen vrouw moeite had met het leven als huisvrouw en de geringe mogelijkheden die aan dat ‘beroep’ verbonden waren en dacht na over de waardevolle bijdrage van een goede educatie (Altus & Morris, 2009).

Om zijn ideeën over een ‘goed leven’ uiteen te kunnen zetten, schreef hij zijn utopische roman *Walden Two*, verwijzend naar *Walden* van Henry David Thoreau uit 1854, met wie hij zich deels verwant voelde. Skinner benadrukte dat mensen het leven in eigen hand moesten nemen; dat als je ontevreden was met je leven, je zelf wat moest veranderen. Toch vond hij dat om de wereld te verbeteren meer nodig was dan individualisme en pleitte ervoor om hierbij gedragswetenschappelijke inzichten een cruciale rol te laten spelen (Skinner, 1979; Bjork, 1997).

In *Walden Two* worden problemen besproken die typerend waren voor het Amerika van de jaren 40, zoals op het gebied van het ouderschap. Met de oplossing van die problemen, wilde hij het algemene (lichamelijke) welzijn en gezondheid verbeteren en de mogelijkheden voor vrije tijd vergroten door te kijken hoe bepaalde dingen zo efficiënt en arbeidsbesparend mogelijk konden worden opgelost (Altus & Morris, 2009). Met dit doel voor ogen werd ook de baby tender gecreëerd. Het zou de moeder, de primaire verzorger van de kinderen, meer tijd voor zichzelf geven (Bjork, 1997).

Ook had Skinner ideeën over hoe de gemeenschap ziektevrij kon blijven (zodat de lichamelijke gezondheid in de maatschappij zou toenemen) door het inperken van groepsvorming en het isoleren van kinderen om zo ziekteverspreiding te voorkomen. (Altus & Morris, 2009). Daar was tegen het einde van de negentiende eeuw grote behoefte aan, gezien ook het hoge kindersterftecijfer in Amerika (Fass, 2016).

Skinner wilde de gezondheid en het welzijn van kinderen verbeteren door de omgeving te gebruiken om bepaald gewenst gedrag bij jonge kinderen teweeg te brengen door het gebruik van onder andere vaardigheidstrainingen en bekrachtigingsmechanismen (Altus & Morris, 2009). Skinner stelde dat het gedrag van kinderen aangepast kon worden door de gevolgen van bepaald (on)gewenst gedrag te manipuleren door middel van beloning of (in mindere mate) straf (Prosocial Progress Foundation, 2017).

Skinner legde in zijn boek vooral nadruk op de *behaviorial engineering* and *mind manipulation* die voor zelfcontrole bij mensen zou moeten zorgen (Altus & Morris, 2009). Op opvoedingsgebied betekende dit dus voor de ouder-kind relatie dat het niet zozeer ging om aandacht besteden aan de gevoelens en gedachten van het kind, maar meer om het manipuleren van de omgeving om zoveel mogelijk gewilde en bevorderlijke gedragingen van het kind te bewerkstelligen (Bjork, 1997). Zo zou de opvoeding van jonge kinderen meer een verantwoordelijkheid zijn van de maatschappij als geheel, aangezien deze de omgeving van het kind inricht, dan alleen van de daadwerkelijke ouders van een kind.

In *Walden Two* stelt Skinner dan ook dat de maatschappij gewenste gedragingen zou moeten proberen te kweken bij het kind vanaf het moment dat hij of zij geboren wordt. Zo wordt in het boek een experiment beschreven waarbij jonge kinderen voor een tafel vol met voedsel zich ervan moeten weerhouden om te eten, omdat dit de kinderen zou leren over zelfcontrole en nutteloze emoties zoals frustratie zou kunnen afleren (Skinner, 1948).

Skinner kwam niet alleen met gedachtenexperimenten in zijn boek, maar bracht ze zelf ook in de praktijk. We noemden eerder al ‘de muzikale toiletbril’, waarbij het muziekje dat afspeelde als er geplast werd, zou bijdragen aan een versnelling van de zindelijkheidstraining én bedplassen zou voorkomen (Friman & Vollmer, 1995). Zo werd kinderen gewenst gedrag aangeleerd op een zo praktisch en efficiënt mogelijke manier.

Skinner koppelde zo zijn visie op de mechanistische aard van de mens aan de technische ontwikkelingen in de maatschappij, maar stuitte daarbij op weerstand (Slater, 2004). Skinners ideeën beschreven in *Beyond Freedom and Dignity* onderstreepten zijn anti-mentalisme: het idee dat het in de psychologie niet moest gaan over de wat er in het hoofd omging van de persoon, maar over concrete gedragingen die gemeten konden worden. Zo

stelde de Amerikaanse psycholoog Karl Pribram het volgende over Skinner: “He is against anything that smacks of mind because mind is soft and ghostly and gets in the way of clear thinking about the control of behavior” (Pribram, 1972, p. 168).

Dit was iets waar het behaviorisme sterk om werd bekritiseerd, namelijk dat er te weinig aandacht was voor de belevingswereld van het kind en elementen van affectie in de opvoeding. Spock, die na de Tweede Wereldoorlog steeds meer terrein won in het opvoedingsdenken, zou er in zijn werk juist enorm op hameren dat er rekening moest worden gehouden met de innerlijke processen van een kind (Wubs, 2004). Skinners anti-mentalistische ideeën kwamen daarmee steeds meer op gespannen voet te staan met de naoorlogse tijdsgeest.

Verder ging zijn ideologie in tegen de *American Dream*, die juist bestaat uit datgene wat Skinner in twijfel trok: onze veronderstelde vrijheid. Mensen werden bang dat zij niks meer waren dan series van geautomatiseerde reacties (Slater, 2004). Slater gaat een stap verder door in haar boek *Opening Skinner's Box* te stellen dat Skinners verborgen agenda ging over het bouwen van een wereldwijde gemeenschap waarbij de overheid zou bestaan uit gedragspsychologen die hun burgers zouden conditioneren tot een leger van goedaardige robots. Deze opmerking is niet geheel onterecht, gezien Skinner zich in *Walden Two* inderdaad een maatschappij voorstelt die gebaseerd is op gedragsmatige engineering, waarbij het gebruik van positieve bekrachtiging moet leiden tot de wetenschappelijke controle van mensen. In zijn utopie sprak hij echter niet over robots, maar stelde hij wel dat de goedwillende behavioristen aan de macht zouden moeten zijn en niet de politici (Bjork, 1997).

Skinner stelde in de jaren 60 dat zijn werk een beginpunt biedt voor sociale engineering en gebruikt kan worden voor totalitaire en fascistische doeleinden, maar heeft niet aangegeven dit zelf als doel te hebben gehad. Hij betreurde dat sommige details van zijn visie uit de context werden gebracht en hem hebben neergezet als een ‘macaber individu met een honger naar macht.’ (Cohen, 2016). Zijn oudste dochter Julie Vargas stelt dat haar vader absoluut geen fascist was, maar juist een pacifist die zich uitsprak over de belangen van kinderen en niet geloofde in straffen, juist omdat hij zelf had ervaren dat dit niet werkte tijdens zijn experimenten met dieren. Hij was zelfs verantwoordelijk voor het intrekken van de doodstraf in Californië in 1973 (Slater, 2004).

Ook Deborah vond dat Skinner niet goed op zijn woorden lette en daarmee niet op zijn imago (Buzan, 2004), wat volgens Slater (2004) een aandeel heeft gehad in de duistere verhalen die de ronde deden over Deborah. Oude collega's en familieleden vroegen dikwijls

naar rechtszaken die Deborah zogenaamd had aangespannen tegen haar vader, terwijl daar nooit sprake van was geweest (Grossman, 2018).

Zijn andere dochter Julie vertelt in een telefoongesprek met Lauren Slater dat het gebruik van het woord “controle”, een woord “of which he is so fond” (Pribram, 1972, p. 169), een fout was van haar vader toen hij zijn ideeën uiteenzette (Slater, 2004). Mensen kregen het idee dat Skinners agenda ging over het bewerkstelligen van controle over mensen: “He used the word ‘control’ an awful lot, which I don’t think was very wise, because it is kind of a dirty word” (Buzan, 2004). Julie meent dat als haar vader in plaats daarvan had gezegd dat mensen ‘geïnformeerd of geïnspireerd worden door hun omgeving’, niemand een probleem had gehad (Slater, 2004). Ook stelt zij dat Skinners einddoel niet was om controle over de mens te krijgen of de mens te veranderen, maar om juist een omgeving te creëren waarin de mens gelukkiger zou worden; zijn wetenschap moest mensen juist helpen (Buzan, 2004).

1.7 Tot slot: Skinners erfenis

Lauren Slater (2004) concludeert aan het einde van haar boek dat Skinner het beste te begrijpen valt door hem niet als één, maar als twee mannen te zien. Aan de ene kant de wetenschapper die met zijn invloedrijke ontdekkingen en briljante data onze kijk op gedrag voor altijd heeft veranderd en praktische oplossingen bood voor verschillende opvoedproblemen. Aan de andere kant was hij een utopist die filosofeerde over een gemeenschap van mensen die beïnvloed wordt door de principes van de operante conditionering.

Skinner begon zijn grote werk ten tijde van de hoogtijdagen van het behaviorisme, maar splitste zich met de operante conditionering af van het traditionele behaviorisme. De principes van zijn de operante conditionering echoën nog steeds na in de opvoedingsinterventies die op tot op de dag van vandaag worden toegepast op kinderen. Zijn werk heeft zo een enorme impact gehad op de interventies die zijn ontwikkeld voor bijvoorbeeld slaapproblemen bij kinderen (Jin et al., 2013), het auto-mutilerend gedrag van kinderen met autisme (Lovaas et al., 1974) en het moeilijke eetgedrag bij kinderen met een intellectuele beperking of autisme (Chawner et al., 2019).

Dat Skinners werk een enorme invloed heeft gehad op het gebied van opvoedingsproblemen is duidelijk, maar hoe ging hij om met de driehoeksverhouding onderzoeker-ouder-kind in zijn eigen gezinsleven? In zijn thuissituatie kwamen zijn liefde

voor zijn kinderen en het knutselen aan uitvindingen samen (Cohen, 1995). Eén van zijn belangrijkste uitvindingen, de baby tender, is hier een voorbeeld van. Hoewel onder andere Lauren Slater in 2003 suggereerde dat Skinner een soort van kooi had uitgevonden om zijn theorieën op zijn pasgeboren dochter te testen, waaruit geconcludeerd zou moeten worden dat Skinner zijn rol als onderzoeker in de driehoeksverhouding op de eerste plaats stond, wijzen zijn dochters Julie en Deborah deze uitspraak fel af. Zij kenden hun vader als een warme en liefdevolle vader, die zijn rol als onderzoeker vaak gebruikte om het leven van zijn gezin te vergemakkelijken en dat uit deze gedachte de baby tender is voortgekomen. Ondanks zijn behavioristische achtergrond, waarin aan de interactie tussen ouder en kind en het tonen van affectie weinig tot geen aandacht werd besteed en er vooral werd gepleit voor een zakelijke omgang met je eigen kinderen, zette Skinner deze lijn achter de voordeur niet door.

We komen ook nog even terug op de andere kant van Skinner die Slater beschreef, namelijk de man die filosofeerde over hoe de maatschappij eruit zou moeten zien. Skinner had de aspiratie om de maatschappij op een praktische manier te beïnvloeden en had als doel de gezondheid en welzijn van kinderen te verbeteren door het manipuleren van de omgeving om zo gewenste gedrag teweeg te brengen (Altus & Morris, 2009). Net zoals op de baby tender ontving Skinner veel kritiek op deze ideeën, aangezien het beeld ontstond dat hij mensen probeerde te beheersen, wat volgens zijn dochter lag aan het overmatig gebruik van het woord 'controle' (Vargas, 2003).

Ondanks die kritiek, vinden we in hedendaagse samenleving wel degelijk veel van zijn ideeën over de operante conditionering en de organisatie van de samenleving terug. Denk alleen maar al aan de snelheid waarmee in deze tijd van de pandemie mensen hun gedrag hebben weten aan te passen met de 1,5 meter regel, het dragen van een mondkapje, en andere beperkende maatregelen, zoals het beperkte aantal mensen dat op bezoek mag komen, die moeten zorgen voor een afname van het aantal besmettingen. Skinner dacht in 1948 al na over het idee dat het inperken van groepsvorming tot minder ziekteverspreiding zou moeten leiden; maatregelen die er voor moesten zorgen dat het algemene welzijn en de gezondheid van de mensen bevorderd werd. Juist bij een psycholoog als Skinner zou je graag weten wat hij vandaag de dag zou hebben bijgedragen aan de beïnvloeding van menselijk gedrag.

Hoofdstuk 2

Benjamin Spock: paradoxen in het opvoedingsdenken

2.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zagen we dat toen het behaviorisme uit de gratie begon te raken, Skinner liet zien dat operante conditionering een oplossing kon bieden voor verschillende problemen in de opvoeding. Dit was echter voor de Tweede Wereldoorlog, toen het behaviorisme nog de overhand had in veel opvoedkwesties. In 1946 lijkt echter een groot deel van de westerse én oosterse wereld de wonden van de Tweede Wereldoorlog. Overal heerst chaos en wanorde; er is sprake van hongersnood in verschillende Europese landen. Infrastructuren zijn vernietigd, er is een groot aantal vermisten en miljoenen slachtoffers van de oorlog en gezinnen zijn uiteengeslagen (Lowe, 2018). Mensen spreken hun ongeloof uit. Hoe had het zo ver kunnen komen? Wat was er mis met de mensen die verantwoordelijk waren voor de genocide van de Joden? Zou de oorzaak gevonden kunnen worden in hun opvoeding?

De man die voor een van de belangrijkste en invloedrijkste omwentelingen in de geschiedenis van het opvoedingsdenken heeft gezorgd was de kinderarts Benjamin M. Spock (1903-1998). De publicatie van zijn boek *The Common Sense Book of Baby and Child Care* kwam namelijk precies op het goede moment en heeft hem in een klap nationaal en internationaal bekend gemaakt (Parry, 2011).

Spock bracht met dit boek een nieuw elan in de opvoeding en beantwoordde de vraag hoe de opvoeding van kinderen er moet uitzien en welke rol de ouders daarin moeten spelen. Hij meende dat ouders beschikken over een mix van zekerheden, aangezien zij naar zijn mening hun kind het beste kennen. Ook stelde hij dat je eigen intuïtie als ouder genoeg is om een kind goed op te voeden, een plezierige relatie met je kind op te bouwen en hij stelde dat een overwegend liefdevolle opvoeding voor een psychisch gezond kind zou zorgen (Spock, 1946). Spock herdefinieerde de verhouding tussen ouders en kind en leek zichzelf op het eerste gezicht als deskundige bescheiden aan de zijlijn op te stellen. Tegelijkertijd stimuleerde hij de bemoeienis van deskundigen met de opvoeding van kinderen en concurreerde hij dus met de zeggenschap van ouders (Lee, 2017).

Er zou gesteld kunnen worden dat Spock de verhouding tussen deskundige (in de hoedanigheid van onderzoeker of opvoedingsdeskundige), ouders en kinderen na de Tweede

Wereldoorlog ingrijpend heeft veranderd en vormgegeven (Lee, 2017). In dit hoofdstuk willen we laten zien hoe dat in zijn werk ging en wat de consequenties daarvan waren voor het naoorlogs opvoedingsklimaat. Er zal worden ingegaan op de rol van Spock zelf als opvoeder van zijn kinderen. We zullen zien dat Spock een uitgesproken man was met niet alleen duidelijke denkbeelden over de opvoeding, maar ook over de maatschappij. Ook zullen we laten zien dat er in al die uitgesprokenheid ook veel dubbelzinnigheid schuilging, waardoor hij toch vooral een paradoxale indruk nalaat. Voor we zijn werk evalueren, eerst enkele biografische gegevens.

2.2 De levensloop van Spock

2.2.1 Spocks vroege leven

Benjamin Spock werd geboren in New Haven, Connecticut, op 2 mei 1903. Hij was de oudste van de zes kinderen van Mildred Louisa Stoughton en Benjamin Ives Spock (Parry, 2011). Zijn moeder was huisvrouw en zijn vader was advocaat van beroep en werkte in New Haven (Maier, 2003).

Benjamin noemde zijn vader streng, maar rechtvaardig. Zijn moeder vond hij echter heel erg streng en stelde dat ze graag de controle wilde houden over het gezin. Hij stelde: “I was brought up by stern, puritanical parents” (Spock, & Morgan, 1989, p. 14).

De opvoeding kwam grotendeels aan op zijn moeder, hoewel Spock een groot aandeel heeft gehad in het grootbrengen van zijn jongere broertjes en zusjes als oudste kind van het gezin, wat nogal ongebruikelijk was voor die tijd (Cohen, 2016). In zijn autobiografie spreekt Spock meer over zijn moeder dan over zijn vader en hij zegt dan ook dat hij veel hechter was met zijn moeder dan met zijn vader (Spock & Morgan, 1989). Het zijn voornamelijk vrouwen geweest die hem hebben beïnvloed in zijn leven. Zo noemde hij zijn moeder een inspiratiebron van zijn latere opvoedadviezen en paste hij zelfs dingen uit zijn boek aan naar zijn moeders ideeën (Maier, 2003).

In het gezin van de familie Spock leefden de kinderen en de ouders nogal gescheiden van elkaar. Zo moesten de kinderen altijd apart van hun ouders eten, hadden ze een stipte bedtijd, zodat hun ouders nog wat tijd voor zichzelf hadden en hadden hun ouders een nogal ijzige vrouw ingehuurd als kinderjuf (Cohen, 2016). Hoewel Spocks ouders weinig emotioneel betrokken bij hun kinderen, had zijn moeder wel sterke opvattingen over de

opvoeding van haar kinderen en raadpleegde hierbij veel opvoedboeken, zoals over het dieet van kinderen. Tot op een bepaalde leeftijd mocht Spock absoluut geen komkommers en bananen, omdat deze slecht voor kinderen zouden zijn, wat ertoe zou hebben geleid dat Spock een angst voor bananen ontwikkelde (Spock & Morgan, 1989).

Ook over school had zijn moeder een duidelijke mening. Zo vond zij dat kinderen beter op een wat latere leeftijd konden beginnen met het formeel onderwijs, op hun zevende in plaats van hun zesde, omdat kinderen volgens haar dan beter leerden lezen. Spock vond zelf ook dat het ‘doen alsof’ spel veel waardevoller is op die leeftijd dan het leren van lezen en schrijven (Spock, 1946). Hij kwam uit een welgestelde familie, wat voor hem een opleiding op een privé lagere school mogelijk maakte (Parry, 2011).

Spock deelde de opvattingen van zijn moeder in de zin dat hij het onzinnig vond om kinderen te pushen om de beste van de klas te zijn en stelde dat veel problemen op school worden veroorzaakt door een te competitieve maatschappij (Spock, 1946). Toch schrijft Spock in zijn biografie dat zijn moeder dacht dat de mens viel te perfectioneren, wat bij Spock toch zeker wel tot een mate van druk om te presteren heeft geleid. Spock weet dit aan haar eigen opvoeding en had daardoor wel enig begrip voor de opvoeding die hij zelf kreeg (Spock & Morgan, 1989). Hij vertelde namelijk dat zijn grootmoeder Ada (de moeder van zijn moeder) ook een obsessieve behoefte aan controle had en zelfs ooit een van haar dochters in een kast had opgesloten, het huis verliet en bij terugkomst een ontzettend aangedaan kind had aangetroffen. Het idee van Spocks moeder dat iedereen voor perfectie moest strijden was niet nieuw, gezien zijn grootmoeder een huwelijksaanzoek van een koetsenmaker aan haar dochter sterk had afgekeurd (Cohen, 2016).

Spock gaf aan dat hij toen hij jong was wel moeite met de houding van zijn ouders had en zich afzette tegen hen. Later in zijn leven keek hij met minder wrok terug op zijn opvoeding, kreeg meer begrip voor zijn ouders (Spock & Morgan, 1989) en zag het afzetten tegen zijn ouders en het losmaken van hen in zijn jeugd als een natuurlijk gevolg van het volwassen worden (Spock, 1970).

2.2.2 Opleiding

Op zijn achttiende ging Spock net als zijn vader studeren aan Yale (Spock & Morgan, 1989). Spock wilde graag kinderarts worden. Tijdens zijn studie was Spock een fanatieke roeier bij de studentenroeivereniging van Yale; in 1924 werd hij met het universiteitsteam eerste op de Olympische Spelen.

Spock tijdens de Olympische Spelen van 1924, waar hij met zijn team een gouden medaille won

Hij was van mening dat iedereen die in de kindergeneeskunde werkte, iets van psychologische training nodig had, maar toen hij ging studeren was dit nog niet het geval op zijn medische afdeling (Maier, 2003). Later stapte hij over naar de specialisatie psychiatrie. In 1925 studeerde hij af aan Yale en schreef hij zich in voor de studie geneeskunde op de universiteit, waar hij Jane Cheney ontmoette, met wie hij in 1927 trouwde. Via Jane kwam Spock in aanraking met de psychoanalyse en ging hij zelf ook in analyse (Spock & Morgan, 1989). Dat hij besloot zelf ook een psychoanalyse te ondergaan was het gevolg van het voortdurende gevoel dat hij zijn ouders, in het bijzonder zijn moeder, nooit tevreden kon stellen, ongeacht zijn indrukwekkende prestaties op academisch en sportief gebied (Cohen, 2016). Hoewel de eerste analist geen succes was, zorgde de tweede analyse, door een pupil van een vriend van Freud genaamd Rado, ervoor dat Spock zijn negatieve gevoelens over zijn strikte kindertijd wat kon verwerken (Cohen, 2016).

In 1929 ontving Spock zijn M.D. aan de *Columbia College of Physicians and Surgeons* en accepteerde hij een stage bij *Presbyterian Hospital* in New York (Parry, 2011).

2.2.3 Carrière en volwassen leven

In 1933 werd Spock een student aan het psychoanalytische instituut in New York, waar hij training volgde om zelf een psychoanalyse te mogen uitvoeren. Ook is hij zelf een aantal jaar lang in analyse geweest en deze ervaring heeft veel invloed gehad op zijn denkwijze wat

betreft de opvoeding. Volgens Spock had hij ook veel aan de Freudiaanse psychoanalytische training in de praktijk en in zijn werkomgeving, omdat hij patiënten die psychotisch gedrag vertoonden beter kon helpen (Maier, 2003).

Hij runde zijn eigen kindergeneeskundepraktijk en gaf tegelijkertijd les aan de universiteit van 1933 tot 1944 (Parry, 2011), toen hij net als veel andere artsen werd opgeroepen door de Amerikaanse regering voor lichamelijk onderzoek om te kijken of ze in het leger konden dienen. Spock werd goedgekeurd en werd bij de marine aangesteld als psychiater. Hij werkte twee maanden bij *Bethesda Naval Medical Center* en ging daarna naar het *US Naval Hospital*, zodat hij dichterbij zijn familie kon wonen. Hij werkte hier met zeelieden die waren gediagnosticeerd als psychopaten. Hij heeft hierna nog bij verschillende ziekenhuizen gewerkt voor de marine (Maier, 2003).

Het was in zijn tijd bij de marine dat hij zijn eerste boek schreef, *The Common Sense Book of Baby and Child Care* (Spock, 1946). Spock wilde aanvankelijk geen boek schrijven, omdat hij vond dat hij er niet genoeg van af wist, maar werd overtuigd door een uitgever die zocht naar een kinderarts die ook iets van Freud wist (Spock & Morgan, 1989).

In 1947 kreeg Spock een baan aangeboden aan de geneeskunde faculteit van de universiteit van Minnesota om les te geven in de psychiatrie, waar hij bleef tot 1951. Daarna verhuisde hij naar Pittsburgh en ging op de medische afdeling van de universiteit aan het werk, waar hij de functie bekleedde van professor in de ontwikkeling van kinderen. Mogelijk werden zijn baankansen vergroot, omdat zijn boek van zoveel populariteit genoot (Maier, 2003). Spock gaf ook veel advies op het gebied van opvoeding. Zijn cliënten waren veel psychologen, sociaal werkers en andere mensen die zelf waren geanalyseerd volgens Freuds psychoanalyse. Uiteindelijk ging hij in 1976 met pensioen (Spock & Morgan, 1989).

Kinderarts Spock die twee jonge kinderen onderzoekt in 1962

Spock kreeg met zijn eerste vrouw Jane een doodgeboren kindje. Ze gaven het kind geen naam en doneerden het lichaam aan de wetenschap. Achteraf betreurde Spock zijn handelen en stelde dat hij beter anders had kunnen handelen. De doodgeboorte had toch meer impact op hem gehad dan hij aanvankelijk had gedacht. Later kregen hij en Jane nog twee zoons: Michael en John Spock (Cohen, 2016).

In 1975 scheidde Spock – na een huwelijk van 49 jaar – van Jane. Hij hertrouwde in 1976 jaar op 73-jarige leeftijd met “a much younger, somewhat bohemian woman” genaamd Mary Morgan (Talbot, 1999). Zij was 40 jaar jonger dan Spock (The New York Times, 1992), maar volgens Spock had dit leeftijdsverschil geen negatieve invloed op hun relatie. Ze hebben gezamenlijk zijn autobiografie *Spock on Spock* geschreven (Spock & Morgan, 1989). Samen leidden ze een nomadenleven en reisden ze veel. Dan woonden ze in een *Winnebago*, een mix van een busje en een camper, aten volgens een macrobiotisch dieet, waarvan Spock meende zijn leven mee te hebben verlengd (Talbot, 1999).

Spock werd stiefvader van Ginger, de al eerder geboren dochter van Mary, toen hij in zijn tweede huwelijksbootje stapte. Hij zegt dat het stiefouderschap van nature een lastig concept is en dat er sprake is van een zekere wrok tegen de indringer die trouwt met de ouder van het kind. Eigenlijk kun je het volgens Spock als stiefouder nooit goed doen. Ginger was vaak erg onvriendelijk tegen hem, wat hem nogal frustreerde. Spock vond het lastig er mee om te gaan, vooral omdat het ging om een afwijzing van iemand in de familie, en schakelde uiteindelijk een deskundige in. Deze vertelde hem wat geduldiger te zijn. Uiteindelijk kreeg

Spock een betere band met zijn stiefdochter en bracht haar zelfs naar het altaar bracht toen ze trouwde (Spock & Morgan, 1989).

Samen met Mary Morgan zette Spock zich in voor de maatschappij. Zo namen ze deel aan protesten, zoals tegen de bemoeienis van Amerika in Nicaragua in de jaren 80 en schuwden ze niet om hun mening te laten horen (Parry, 2011). Op latere leeftijd hield hij veel van zeilen met zijn vrouw en ook roeide hij nog wanneer hij de kans kreeg (Maier, 2003).

Benjamin Spock overleed op 94-jarige leeftijd op 15 maart 1998, in La Jolla, Californië. Zijn boek wordt nog steeds wereldwijd gelezen en zijn adviezen hebben nog steeds invloed op hoe men kinderen opvoedt. Hij wordt herinnerd als een radicale man die zich hard maakte voor wat hij belangrijk vond (Parry, 2011).

2.3 Spock: een product van zijn tijd

Spock kan in veel opzichten als vernieuwend worden gezien. Toch komt zijn benadering van de ontwikkeling en opvoeding van het kind niet zomaar uit de lucht vallen en is zijn werk duidelijk geworteld in de ideeën van zijn tijd. In de volgende subparagrafen zullen we ingaan op de achtergronden van zijn werk en laten zien hoe Spock als vernieuwer wel degelijk een product van zijn tijd was.

2.3.1 Turbulente oorlogstijden en de wederopbouw

Benjamin Spock begon zijn carrière ten tijde van de *Great Depression* (Lee, 2017). Er heerste een algemeen beeld van wanorde en chaos. Spock werd net als vele anderen beïnvloed door de onzekerheid van het leven die werd benadrukt door de twee wereldoorlogen en de periode daartussen met de crisis van de jaren 30 (Lee, 2017). Dit heeft zijn sporen nagelaten in zijn denken en op de doelen die hij voor ogen had toen hij zijn opvoedadviezen bedacht. Hij wilde vreedzame burgers grootbrengen, die uiteindelijk een vreedzame maatschappij zouden vormen (Lee, 2017).

Na de Tweede Wereldoorlog volgde een tijd van wederopbouw. Het opvoedingsboek van Spock kwam daarom op het juiste moment, want “gezinsherstel brengt volksherstel” (Wubs, 2004, p. 6). Spock pleitte voor liefde tonen aan je kinderen en je als ouder laten leiden door je intuïtie en dat was wat het volk precies nodig had om te geloven. De oorzaak van de horrors die zich hadden afgespeeld tijdens de oorlog werd minstens ten dele gezocht in de opvoeding van de mens (Wubs, 2004). Zo vroegen mensen zich af wat er zo gruwelijk mis

was gegaan in de jeugd van de mensen die direct en indirect verantwoordelijk waren voor de dood van bijna 6 miljoen joden (Samir, 2019). In de nasleep van de oorlog heerste sterk het idee dat de mensen die verantwoordelijk waren voor de gruweldaden geestelijk gestoord zouden zijn geweest, waardoor in de jaren daarna nieuwe aandacht kwam voor de kennis omtrent de preventie van psychische stoornissen (Wubs, 2004).

2.3.2 Freuds psychoanalyse

In de tijd dat Spock ging studeren en zijn carrière als opvoedingsdeskundige begon, was Freuds psychoanalyse erg populair (Bach, 1974). Terwijl het in de jaren 30 ongebruikelijk was als kinderarts om een psychoanalytische training te volgen, deed hij dit toch. Spock schreef zijn succes als kinderarts toe aan deze training (Pace, 1998). Hij paste de psychoanalytische denkwijze dan ook toe toen hij zijn autobiografie schreef (Spock & Morgan, 1989). Hij verklaarde zo bijvoorbeeld verschillende gebeurtenissen uit zijn kindertijd met behulp van fenomenen uit de psychoanalyse. Daarnaast refereert Spock in zijn autobiografie meermaals aan het onbewuste (Spock & Morgan, 1989). Ook hielp hij moeders in zijn praktijk door concepten en ideeën van Freud op de baby's toe te passen (Pace, 1998).

2.3.3 De opkomst van de opvoedingsdeskundigen: van religie naar wetenschap

Al in de negentiende eeuw, lang voordat Spock zijn boek schreef, was er een overgang gaande tussen enerzijds het opvoeden op basis van religieuze en morele normen, en anderzijds het opvoeden op basis van wetenschappelijke kennis, waarbij het laatste steeds meer de overhand kreeg. Waar mentale klachten of gedragsproblemen eerder werden geweten aan de slechtheid van de persoon zelf, werden deze nu verweten aan de gezondheid van deze persoon. De focus ging van *badness* naar *sickness* (Lee, 2017).

Tegelijkertijd zien we in de twintigste steeds meer twijfels over de wetenschap. Ook de wetenschap had soms sterk ideologische trekken en brachten veel schade aan bepaalde bevolkingsgroepen. Denk aan benaderingen zoals de eugenetica, met zijn desastreuze gevolgen voor de Joden in de Tweede Wereldoorlog, of aan het wetenschappelijk racisme (Lee, 2017). Er was geen gezamenlijke morele basis meer waarop mensen terug konden vallen.

Daarnaast voelden moeders en vaders aan het begin van de twintigste eeuw veel druk van professionals om het goed te doen als opvoeders (Zuckerman, 1993). Ze moesten niet

alleen tijd vrijmaken om genoeg aandacht te kunnen geven aan hun kroost, maar ondervonden extra moeilijkheden doordat ze professionals raadpleegden voor advies. Ze ervoeren namelijk meer twijfel bij alles wat ze deden en waren vaak bang om het verkeerde te doen. Er waren grote morele implicaties verbonden aan de opvoeding van hun kind. Als het kind zich immers zou ontwikkelen tot een misdragende volwassene, zou dit worden geweten aan een slechte opvoeding en omgevingsfactoren (Zuckerman, 1993).

Dit laat zien dat met de opkomst van de opvoeddeskundigen de verhouding tussen kind en ouder werd aangepast, omdat er nu een derde partij om de hoek van de opvoeding kwam kijken, die zijn bemoeienis met het kind opdrong. Voor veel ouders was de overvloed aan informatie ingewikkeld en dit maakte hen onzeker. Ze vertrouwden niet op hun eigen inzichten en gevoel (Lee, 2017).

Voordat Spock zijn boek schreef, werden ouders door behavioristen zoals John B. Watson geadviseerd om kinderen niet te veel te knuffelen en te kussen en om ze vooral niet op schoot te laten zitten (The New York Times, 1992). Spock meende dat ouders erg onzeker waren geworden door de invloed van Watson en was het oneens met de harde, gevoelloze opvoeding hij propageerde (Spock & Morgan, 1989). Watsons mechanistische kijk op de psychologie en zijn absolutisme schokten ouders en maakten indruk op velen. In tegenstelling tot Watson adviseerde Spock juist dat moeders hun kind vooral moesten knuffelen wanneer zij dat wilden (The New York Times, 1992).

Ook Spocks moeder had veel eerbied voor strikte opvoedingsdenkbeelden. Zij baseerde zich echter vooral op de adviezen van dokter L. Emmett Holt, die ze toepaste bij de opvoeding van haar eigen kinderen (Wubs, 2004).

Daarbij heerste in de jaren 30 het al eerder besproken denkbeeld dat wanneer er iets mis was met het kind, het de schuld was van de ouders. Dit legde nog een extra druk op de ouders om het goed te doen en het was deze psychologische druk die een van de drijfveren was voor Spock om zijn boek te schrijven en ouders opvoedadvies te geven (Lee, 2017).

Spock gaf tips aan nieuwe moeders, zoals de voordelen van het halen van hulp in huis en gaf advies over eten en ziektes en informatie over de lichamelijke groei en ontwikkeling van het kind. Waar hij ouders aanmoedigde om bij opvoedingsproblemen naar hun intuïtie te luisteren, wat later nog uitgebreid besproken zal worden, adviseerde Spock bij lichamelijke zaken altijd dat er een dokter moest worden ingeschakeld. Hier komt Spocks medische achtergrond sterk naar voren; hij bleef in eerste plaats een arts (Wubs, 2004).

2.4 Spocks opvoedingsideeën en adviezen

In de vorige paragraaf is verteld hoe de twee wereldoorlogen indruk hebben gemaakt op de maatschappij en dat deze gebeurtenissen invloed hebben gehad op hoe Spock keek naar de opvoeding. Spock vroeg zich af hoe de maatschappij weer over iets van zekerheid kon beschikken na een lange periode van onzekerheid en ongekend geweld en hoe de uitbarsting van agressie jegens de medemens tijdens de oorlogen in de toekomst voorkomen kon worden. Hij meende dat dit kon worden bewerkstelligd aan de hand van advies over hoe je je kinderen moet opvoeden (Lee, 2017).

Spock zag ouders als de belangrijkste personen die het leven van een kind konden beïnvloeden. De ontwikkeling van een kind valt of staat met een goede opvoeding. Hier wordt het belang van de driehoeksrelatie tussen deskundige, ouder en kind dan ook goed zichtbaar. De deskundige moet de ouder zo goed mogelijk informeren, maar heeft ook een taak om de ouder gerust te stellen en zelfvertrouwen mee te geven. Deze zelfverzekerdheid heeft vervolgens invloed op de relatie tussen ouder en kind, die cruciaal is voor de ontwikkeling van het kind (Lee, 2017).

Het idee dat opvoeding zo cruciaal is voor de ontwikkeling van een kind, was bij Spock ontstaan toen hij tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte als psychiater aan een ziekenhuis in New York en mannen verzorgde die werden beschouwd als psychopaten. Hij verdiepte zich in hun levensgeschiedenis en ontdekte een correlatie tussen roekeloze en gewelddadige gedragingen en hoe deze mannen waren opgegroeid. Hij concludeerde dat een gebrek aan ouderlijke liefde en een *sense of belonging* de oorzaak was van hun persoonlijkheid (Lee, 2017).

Spock pleitte in het in 1946 gepubliceerde boek *The Common Sense Book of Baby and Child Care* dan ook voor het tonen van liefde en het luisteren naar de intuïtie van de ouders en heeft met dit boek voor een omwenteling gezorgd in het ontwikkelingsdenken. Columnist Eric Pace beschreef (1998) hem als “the pediatrician who gently coached anxious postwar parents to trust their own common sense”. Spock adviseerde dan ook in het begin van zijn boek dat ouders zich niet zo veel moesten aantrekken van wat de burens met hun kinderen deden, maar hun eigen gevoel moesten volgen (Spock, 1946).

Spock heeft gezorgd voor een dramatische verzachting van het nogal rigide opvoedingsdenken in de praktijk (Hammel, 1968). Voor de oorlog golden namelijk vooral behavioristische ideeën in het opvoedingsdenken, waar meer aandacht werd gegeven aan het bewerkstellen van goed gedrag bij kinderen dan aan de innerlijke gevoelswereld van het kind

en het tonen van affectie (Wubs, 2004). Voorgangers die kinderboeken hadden geschreven toonden weinig interesse in de psychologische groei en ontwikkeling van kinderen, de manier waarop zij zichzelf uitdrukten en zagen weinig waarde in het demonstreren van liefde binnen een gezin (Talbot, 1999).

Verder stelde Berry Brazelton, een andere bekende kinderarts, dat voordat Spock zijn denkbeelden met de wereld deelde het advies aan ouders erg onderwijzend was, maar dat Spock ouders juist een gevoel van *empowerment* gaf, namelijk dat ouders keuzes hadden en moedigde hen aan om zelf te bepalen wat zij een goede manier van opvoeden vonden voor hun kind (Pace, 1998).

Voor de moeders in Amerika voelde het als een revolutie, hoewel Spock aangeeft dat hij niet de eerste was met het idee dat de standpunten rondom de opvoeding wat flexibeler moesten worden (Hammel, 1968). Niet alleen de ideeën zelf die Spock promootte in zijn boek zorgden voor veel populariteit in de samenleving, maar ook de manier waarop hij deze had geschreven, aldus Pace (1998): “a book that was written in a clear, simple, warm and reassuring manner at a moment in time when parents were looking for guidelines”.

Tevens hielp het dat Spock een getrainde kinderarts was, wat hem voor het maatschappelijk publiek geloofwaardig maakte (Lee, 2017). In 1968 was het boek maar liefst 21 miljoen keer verkocht in wel 26 verschillende talen sinds de eerste publicatie (Hammel, 1968). Dit waren 50 miljoen boeken in 42 talen aan het einde van de twintigste eeuw (Pace, 1998).

Hij gaf in zijn boek voornamelijk advies over veelvoorkomende praktische opvoedkwesties. Spock zorgde ervoor dat ouders langzaam konden wennen aan de zorg voor de kinderen, begeleidde hen door de verschillende fasen van het ouderschap en gaf antwoord op vragen over voeding en medische kwesties. Journaliste Jeanne Grinstead stelde (2005): “His friendly and positive tone drew us in and earned our trust”.

In zijn adviezen probeerde Spock psychoanalytische concepten te verenigen met wat moeders hem vertelden over hun baby's. Zindelijkheidstraining was hier een voorbeeld van. Spock adviseerde aanvankelijk om een kind na het eerste jaar zindelijk te laten worden, maar hij hoorde van moeders dat dit erg lastig was. Daarnaast zei Freud dat compulsies in de volwassenheid konden worden veroorzaakt door een te vroege zindelijkheidstraining. Spock nam deze inzichten vervolgens mee in zijn advies en adviseerde om te beginnen met zindelijkheidstraining wanneer het kind daar klaar voor was (Spock & Morgan, 1989).

Verder adviseerde Spock aan ouders om vooral niet te dwingend en rigide te zijn. Zo vond hij het onnodig om een strikt schema aan te houden voor het voeden en stelde dat het

emotioneel gezien niet goed was voor de moeder om te moeten wachten, terwijl het kind onrustig werd (Pace, 1998).

Ook over hoe een moeder moest omgaan met het huilen van de baby had Spock een mening en schreef (1946):

“I don't think it's good to let a baby cry miserably for long periods if there's a way to comfort him, not because it will do him any physical harm but because of what it might do to his and his mother's spirits” (p. 153).

Hij pleitte hierbij voor de *instant gratification of needs* (Spock, 1946). Hij vond het echter onnodig om elke keer dat het kind huilde moeder ernaar toe te sturen, aangezien veel baby's toch na een kort tijdje stoppen en weer gaan slapen (Pace, 1998). Volgens Spock was een ervaren moeder anders dan een onervaren moeder, omdat de onervaren moeder zich zorgen maakt bij ieder klein huiltje en de ervaren moeder niet (Spock & Morgan, 1989). Spock stelde dat “the child needs to feel that his mother and father, however agreeable, still have their own rights, know how to be firm, won't let him be unreasonable or rude.” (Spock, 1946, p. 312). Ouders moesten er dus zijn voor de behoeften van het kind, maar er waren wel grenzen van redelijkheid.

Een van de kenmerken van het advies van Spock was dat het als doel had onverwachte problemen te voorkomen om zo het element van onzekerheid bij vooral de moeders weg te nemen. “Providing every possible detail, Spock tried to offer information that helped parents to prepare everything ahead of time” (Lee, 2017, p. 183).

2.5 Herziene versies van Baby Book and Child Care

Spock meende dat zijn ideeën over de opvoeding nooit fundamenteel waren veranderd, maar wel vond hij het nodig om sommige adviezen door de jaren heen te concretiseren, zoals zijn eerder beschreven advies rondom zindelijkheidstraining (Spock & Morgan, 1989). Sommige aanpassingen in zijn boek ontstonden door reacties die hij opving uit de maatschappij, bijvoorbeeld door de verhalen waarmee de moeder in zijn praktijk kwamen.

Daarnaast maakte hij aanpassingen door eigen ervaringen met problemen. Ook vertelde hij dat wanneer zijn eigen moeder het niet eens was met een bepaalde opvatting, hij dingen aanpaste aan naar haar denkbeelden (Spock & Morgan, 1989), wat nogal opvallend is gezien hij een heel andere opvoeding promootte dan de opvoeding die hij van zijn moeder had ontvangen (Spock & Morgan, 1989).

Spock vertelde dat hij vijf jaar nadat de eerste versie van het boek was uitgegeven schrok van de misverstanden die bij een deel van de moeders waren ontstaan rondom zijn adviezen over de opvoeding (Hammel, 1968). Een voorbeeld hiervan was zijn revolutionaire idee van het *demand feeding*. In tegenstelling tot wat gebruikelijk was in de jaren 40 adviseerde Spock de Amerikaanse ouders om niet een strikt voedingsschema te volgen, maar dat het geven van borstvoeding afgestemd moest worden op de behoeften van de baby zelf, dus wanneer die signalen van honger gaf (Gates, 2019). Dit idee werd echter volgens Spock onjuist en op verkeerde situaties toegepast. Sommige ouders voedden bijvoorbeeld hun kinderen erg onregelmatig, namelijk elke keer dat het kind schreeuwde en brachten hun kinderen praktisch pas naar bed als de baby ‘erom vroeg’, wat soms pas in de late avonduren was (Hammel, 1968). De baby werd als het ware te veel op zijn of haar wenken bediend, of zoals Spock vertelde: “Parents began to be afraid to impose on the child in any way” (Spock & Morgan, 1989, p. 122).

Dit zorgde ervoor dat Spock in 1957 een herziene editie uitbracht, waarin werd benadrukt dat het kind baat heeft bij een ouder die streng durft te zijn, omdat dit niet alleen zorgt voor een kind dat zich goed gedraagt, maar dat deze ouderstijl er ook voor zorgt dat het kind gelukkiger is (Hammel, 1968). Het moest duidelijk zijn dat de ouders de touwtjes in handen hadden, maar dit moest wel gebeuren op een zachte manier (Maier, 2003). Spock meende dat liefde de kern vormde van discipline, omdat “many of the ones who get into the most trouble are suffering from lack of affection rather than from lack of punishment” (Spock, 1957, p. 323). Zijn boodschap in de tweede editie was duidelijk: heb respect voor je kind, maar vraag dat respect ook terug en zijn ideeën over discipline veranderden nauwelijks meer in de opvolgende edities (Spock & Morgan, 1989).

In de tweede editie had hij meer aandacht voor de positie van ouders en gaf hij advies over hoe kinderen het beste gestraft konden worden. Hij had hierover namelijk kritiek gekregen toen hij zijn eerste editie had uitgebracht. Ouders vonden dat het perspectief van de ouders niet werd meegenomen in het advies over een juiste straf. Door de verschillende perspectieven wel mee te nemen in de tweede editie liet hij zien dat het niet alleen gaat om de kinderen, maar ook over hoe ouders ertegenaan kijken (Lee, 2017).

Elke editie is verder vernieuwd wat betreft medische informatie en de andere aangepaste dingen hebben te maken met de maatschappelijke vraagstukken van die specifieke periode, zoals dat in de vierde editie de verschuivende ideeën wat betreft gendergelijkheid naar voren kwamen nadat de *women’s liberation movement* was ontstaan (Maier, 2003). Feministen waren het niet eens met de bewoording in zijn boek, bijvoorbeeld dat hij altijd

verwees naar de baby als een 'hij' en beschuldigden Spock van seksisme. Hij paste dit aan en besprak hoe ouders hun kind zo veel mogelijk stereotype vrij kunnen opvoeden, zoals dat meisjes niet moeten worden geprezen om alleen hun uiterlijk en moedigde ouders aan om hen ook te laten buitenspelen zoals de jongens, in plaats van hen alleen huishoudelijk werk te laten verrichten. Ook stelde Spock dat vaders net zo goed verantwoordelijk waren voor de opvoeding van de kinderen en dat moeders net zo veel recht hadden om een carrière na te streven als de vaders (Maier, 2003).

In de zevende editie trok Spock een breder publiek aan door in te gaan op de problemen die zich voordoen in gezinnen die een scheiding hebben meegemaakt en in gezinnen met maar een ouder. Ook gaf hij meer informatie over borstvoeding en focuste hij zich meer op de objecten die zorgen baarden bij ouders in de jaren 80 en 90, zoals de opkomst van het internet, het bestaan van de ziekte HIV-AIDS en het gebruik van middelen onder jongeren (Grinstead, 2005).

Spock stelde dat zolang hij leefde hij mee zou helpen het boek te herschrijven en gedurende zijn leven is het boek dan ook wel zeven keer herzien. Meerdere auteurs hebben sinds de vijfde editie hieraan meegeholpen, zoals dr. Michael B. Rothenberg, een aan de universiteit van Washington afgestudeerde kinderarts en psychiater (Pace, 1998). Na zijn dood in 1998 zijn er nog drie edities gepubliceerd, waarvan de laatste in 2018.

2.6 Spock als vader

In de driehoeksverhouding onderzoeker (of opvoedingsdeskundige), ouder en kind neemt de situatie waarin onderzoeker/deskundige en ouder een en dezelfde persoon zijn een bijzondere plek in. Op het eerste gezicht zou je verwachten dat dit de rol van opvoeder vergemakkelijkt, maar eerder zagen we al dat dit niet zondermeer het geval is. De expertise als deskundige sluit niet probleemloos aan bij de rol als ouder en kan die zelfs compliceren (Hoogeveen et al. 2020). Bij Spock is dit zeker het geval.

Hoewel Spock, net als veel andere grote denkers in de psychologie, weinig loslaat over zijn eigen gezinsleven en vrijwel niets heeft gepubliceerd over zijn ervaring rondom deze driehoeksverhouding van ouder-kind-onderzoeker, beschikken we over een aantal interviews met zijn zoon Michael en die zijn een vruchtbare informatiebron. Waar Spock in zijn bestseller pleit voor een liefdevolle opvoeding, hebben zijn zoons een allesbehalve liefdevolle kindertijd gekend. Spock kreeg de kritiek te toegeeflijk te zijn in zijn opvoedingsadviezen, maar: "His clean-shaven, respectable, well-mannered, quiet grown sons, saw him as a rather

stern father” (Hammel, 1968). Spock vond het soms lastig om zich aan zijn eigen theorieën en adviezen te houden, en geeft dit zelf ook toe: “My feelings often made me override what I knew theoretically to be correct” (Spock & Morgan, 1989, p. 87).

Zo pleitte Spock in *Baby and Child Care* voor de *instant gratification of needs*, maar vertelde Michael in een interview voor de *Ladies' Home Journal* in 1972 dat daar in zijn kindertijd weinig van te merken was geweest. Zo stonden er vaste tijden gepland voor het voeden van de kinderen, waarbij als een van zijn zoons op een niet afgesproken tijd zijn melk wilde hebben, Spock hem liet huilen totdat de ‘juiste’ tijd was aangebroken. Ook was er weinig ruimte voor liefde en lichamelijke affectie. “I never kissed my father”, vertelde Michael in het interview. Dit heeft Michael er echter niet van weerhouden om zijn eigen zoons later te kussen (Spock, 1972).

Spocks tweede zoon John kreeg een minder strenge opvoeding. De reden die hij daarvoor gaf, was dat dat ze al een kind hadden en zekerder voelden bij hun tweede kind (Hammel, 1968). Ook is noemenswaardig dat het boek *Baby and Child Care* uitkwam toen Michael op de middelbare school zat en dus allang geen kind meer was (Spock, 2006). Het zou kunnen dat Spock voordat hij het boek uitgaf wel ideeën had over een liefdevolle opvoeding, maar deze simpelweg nog niet in praktijk bracht bij zijn eigen zoon en dit wel deed bij zijn tweede zoon, die pas jaren na Michael werd geboren.

John hoefde minder lang huilend te wachten op zijn melk en de opvoeding leek in het geheel wat te zijn verzacht. Ook gaf John later in een interview aan dat hij vond dat zijn ouders hem meer zichzelf lieten zijn en hem meer zagen als een onafhankelijk persoon dan bij Michael (Cohen, 2016). Zijn ouders oefenden minder controle uit over zijn doen en laten en John voelde zich, anders dan Michael, geen proefkonijn van zijn vader. Niettemin beschreef hij Spocks omgang met de familie, net als Michael, als koud en stijf. Dit veranderde niet toen Michael kinderen kreeg, zo werd Spock niet bepaald een warme en liefdevolle opa genoemd (Cohen, 2016).

Hoewel hij dan niet al zijn ideeën heeft toegepast op de opvoeding van zijn eigen kinderen, heeft hij ook niet het sterk disciplinerende karakter van zijn eigen opvoeding meegenomen. Zo zegt Michael dat *spanking* nog wel voorkwam toen Spock zelf een kind was, maar geeft aan nooit zelf door zijn vader te zijn geslagen. Spock stelde namelijk: “Children don’t get civilized by being beaten into line” (Spock, 1946, p. 289). Hij zag het nut niet in van fysieke straffen, maar vond het wel een missie van ouders om hun kind beschaafd te maken, wat zijn zoons maar al te bekend voorkwam. Zo herinneren ze hem als veroordelend, stijf en een grote fan van tafelmanieren (Talbot, 1999).

Michael vertelde dat Spock van zijn kinderen verwachtte dat ze zich goed gedroegen, dat ze niet in de weg liepen en zich niet met andermans zaken bemoeiden. Ook kon Spock absoluut niet tegen treuzelen en stond hij erop dat ze bedankbriefjes schreven naar hun grootmoeder (Spock, 1972). Ook wilde hij bij zijn voornaam genoemd worden. Als er in zijn jeugd mensen op bezoek waren en Michael daarbij wilde zijn, moest hij meedoen in het gesprek en zodoende zich eigenlijk als een volwassene voordoen.

Michael vertelde in het interview dat hij het belangrijk vond zijn eigen kinderen in hun waarde te laten en ze te laten gedragen zoals ‘kinderen dat doen’ en noemde dit een verschil in flexibiliteit. Spock zag dit echter als een probleem van niet genoeg grenzen stellen (Cohen, 2016). Hij vond dat ouders vastberaden moesten zijn in hun opvoeding en duidelijke grenzen moesten aangeven, waarin Michael het absolute denken van zijn vader in terugzag en stelde: “Something was either right or wrong” (Spock, 1972). Michael wist dan ook precies hoe ver hij de grenzen kon opzoeken. Spock vond dat ouders zwak waren, als ze zeiden dat ze het bijvoorbeeld niet voor elkaar kregen om hun kind iets te laten doen (Maier, 2003). Zo hadden de zoons vaste middagslaapjes en als ze geen zin hadden om te slapen moesten ze alsnog in hun kamer blijven tot de tijd om was (Hammel, 1968).

Hoewel Michael zijn ouders niet per se streng kon noemen, vond hij ook absoluut niet dat hij toegeeflijke ouders had, maar vond hij zijn vader vaak terughoudend en dwingend en stelde dat hij door de sterke persoonlijkheid van zijn vader weinig ruimte had om zich als een individu te ontwikkelen (Hammel, 1968). “We were allowed a fair amount of freedom within strong limits that were set”, aldus Michael (Spock, 1972). Hij voelde altijd sterk wanneer zijn vader iets niet oké vond en er was geen haar op zijn hoofd die probeerde zijn vader om te praten. Er viel namelijk niet met hem te discussiëren over de visie van zijn vader. Michael vertelde: “He communicated without any question about where he stood on everything” (Spock, 1972). Hoewel Spock zei dat hij het niet belangrijk vond dat zijn zoons naar hem opkeken en hen niet probeerde te imponeren met zijn prestaties (Maier, 2003), noemde Michael zijn vader toch veeleisend (Spock, 1972).

Hij voelde een grote druk om te presteren en te excelleren en vertelt dat het zwaar was als ze niet konden voldoen aan vaders verwachtingen. Het zou wellicht kunnen dat Spock de hoge verwachtingen die hij zelf had ervaren in zijn jeugd heeft doorgegeven aan zijn eigen kinderen. Volgens zoon Michael was zijn vader wat dat betreft: “the product of his own upbringing” (Spock, 1972). Spock werkte namelijk lange dagen, liet nooit een email of telefoontje onbeantwoord en was zo altijd bereikbaar voor bezorgde moeders en hun vragen (Cohen, 2016).

Ook vond Michael hem inflexibel en dat er weinig affectie te vinden was in het huis. Spock knuffelde of kuste zijn kinderen nooit, hoewel Spock dit wel adviseerde aan ouders in zijn boek. Het idee dat een vader nooit zijn zoons zou moeten kussen of op een andere manier affectie laten zien leek sterk op dat van Watson, die zich in de opvoeding van zijn eigen kinderen *wel* aan zijn eigen adviezen hield (Hoogeveen et al., 2020).

Niet alleen zijn zonen Michael en John merkten deze discrepantie tussen ‘theorie en praktijk’ op. Spocks kleinzoon Dan vond eveneens dat zijn grootvader een enigszins gespleten persoonlijkheid had: door de buitenwereld gezien als liefdevolle vader en uitstekende ontwikkelingspsycholoog, was hij in het gezinsleven eerder afwezig (Cohen, 2016).

Michael vertelde ook dat zijn ouders vaak ’s avonds weg waren voor feestjes en andere sociale verplichtingen hadden nadat Spock zijn werk bekendheid begon te vergaren. De kinderen beklagden zich dat: “they went out more than the King and Queen of England” (Spock, 1972). Het geklaag veranderde echter niets aan de situatie. Het gebrek aan toezicht zorgde er wel voor dat Michael met vrij veel kattenkwaad weg kon komen. Zo ging hij op negenjarige leeftijd alleen naar musea en spendeerde zijn tijd wel eens in kringloopwinkels (Spock, 1972).

De korte momenten van aandacht die Spock had voor zijn zoons vonden vaak plaats in de ochtend in de badkamer, terwijl Spock zich scheerde en tegelijkertijd zijn zoon de tafels overhoorde. Thomas Maier, de man die met Spock samenwerkte aan zijn biografie over Spock, dacht dat Spock zich op zijn werk stortte, met de reden om dan zo min mogelijk tijd met zijn gezin te hoeven doorbrengen (Maier, 2003).

Michael zegt tegen veel aangelopen te zijn in zijn leven. Hij vertelde dat hij geen idee had wie hij was, wat we nu waarschijnlijk als een identiteitscrisis zouden bestempelen (Cohen, 2016). Dit sluit aan bij de eerdere opmerking dat hij het moeilijk vond zich als individu te ontwikkelen naast zijn vader. Michael vertelde: “Having Dr. Spock as your father created wonderful and terrible opportunities, especially for a kid not sure about himself and especially at adolescence” (Spock, 2006). Michael stelt dat zijn problemen begonnen toen hij uit huis ging en naar een andere universiteit ging dan waar zijn vader naar toe was gegaan, namelijk het Antioch College en vertelde: “It takes a long time to wean yourself” (Spock, 2006).

Hij heeft drie keer zijn studie onderbroken, allerlei bijbaantjes gehad en deed maar liefst negen jaar over zijn Biologie bachelor (Cohen, 2016). Toen Michael naar de universiteit ging, kende iedereen het bekende boek van zijn vader, terwijl hij halsstarrig probeerde een identiteit onafhankelijk van zijn vader te creëren: “My father was famous, he was recognized

as a great writer, and I certainly didn't think of myself as a great writer." Zijn grootste probleem was een antwoord te vinden op de vraag: "Wie is Michael Spock?" (Spock, 1972).

Iedereen wilde weten hoe het was om de zoon te zijn van Dr. Spock en wat er van zijn zoon terecht was gekomen. Dit lijkt de onzekerheid bij Michael alleen maar te hebben doen groeien. Hij vertelde: "I was still having trouble reading, struggling to finish college, find jobs. If you looked at me in my mid-'20s, you would say 'This is a troubled person who's unlikely to make anything out of himself'" (Spock, 2006). Michael zei dat hij bij toeval directeur is geworden van het Boston Children's Museum (Spock, 1972).

Michael Spock, de directeur van het Boston Children's Museum van 1962-1985

Het gebrek aan liefde in huize Spock is een feit, maar dit betekende niet dat er helemaal geen momenten van affectie waren in Michaels jeugd. Elke keer dat Michael een melktand verloor, vond hij de ochtend erna een kwartje onder zijn kussen van de zogenaamde tandenfee, waar hij net zomin in geloofde als in de kerstman. Ook was zijn vader gul met kerst en gingen hij en Michael samen winkelen voor kerstcadeaus. Zo zijn ze een keer lingerie gaan kopen voor zijn moeder, een ervaring die Michael nogal ongemakkelijk vond, maar waar Spock flink de tijd voor nam (Spock, 1972).

Ook vertelde Michael zijn vader dankbaar te zijn voor de principes die hij heeft meegekregen over hoe hij moet leven en hoe hij met mensen moet omgaan. Michael

bewonderde zijn vader om het feit dat hij voet bij stuk hield met betrekking tot zijn visie over de Vietnamoorlog tijdens protesten. Hij vond dat Spock het juiste deed en vertelde dat hij trots was dat hij zich uitsprak over wat hij geloofde. Michael stelde: “I would like to have his courage” (Spock, 2006).

2.7 Maatschappelijke rol en kritiek uit de samenleving

Spock mocht zich met zijn opvoedingsadviezen in eerste instantie tot het gezin richten, ook maatschappelijk werd hij een steeds prominentere figuur. In de jaren 60 liep hij mee in protesten tegen nucleair wapengebruik en de oorlog in Vietnam (Pace, 1998) en was toegewijd aan het veiligstellen van een gezonde toekomst voor de jonge patiënten die behandelde toen hij bij de marine aan het werk was als psychiater (Parry, 2011). Spock verbond ouders, kinderartsen en politici door te stellen dat het geen zin heeft om kinderen op te voeden “if they’re going to burn alive” (Spock, 1968, p. 5).

Als 60-plusser was Spock een uitzondering in de protesten, maar dat maakte hem niks uit. Hij vond het belangrijk om de jonge mensen te steunen en probeerden hen te overtuigen dat het hun goed recht was om tegen de oorlog te protesteren. Zij wilden volgens hem niet naar Vietnam worden gestuurd om daar te moorden of te worden vermoord (Spock, 1968). Hij werd een bekende spreker op universiteiten en gaf veel interviews.

Spock tijdens een protest tegen de Vietnamoorlog op 25 mei 1967

Net zoals hij moeders wilde laten vertrouwen op hun eigen intuïtie, wilde hij jongeren laten

geloven in hun eigen kracht en dat zij de maatschappij konden veranderen. Hij werd gesterkt in zijn activisme door zijn moeder, die hem altijd duidelijk had gemaakt dat het niet uitmaakte wat anderen van je vonden, als je zelf maar wist dat je het juiste deed (Spock & Morgan, 1989).

Gedurende deze tijd kreeg Spock op zijn zachts gezegd veel kritiek over zich heen. Hij werd er regelmatig van beschuldigd burgerlijke ongehoorzaamheid aan te moedigen, wat volgens hem nodig was om de overheid te laten zien dat het menens was (Lee, 2017). Ook werden Spocks denkbeelden over de opvoeding als oorzaak voor de opstandige jeugd aangehaald, aangezien de ouders van deze kinderen grote fans van zijn boek waren. De criticus Norman Vincent Peale stelde dat Spock in de protestmarsen zij aan zij liep met ‘de baby’s’ die waren opgevoed volgens de principes van zijn boek (Pace, 1998).

Spocks adviezen werden te ‘toegeeflijk’ genoemd door de conservatieven (Lee, 2017) en door vicepresident van Amerika Spiro T. Agnew (Pace, 1968). Spock werd verweten dat zijn adviezen tot verwende en ontspoorde kinderen leidden (Lee, 2017). Kennelijk werd die mening door een deel van zijn publiek ook gedeeld, want het aantal verkochte boeken nam gedurende de periode van de Vietnamoorlog sterk af; mensen leken hem niet (meer) te vertrouwen wegens zijn kijk op de maatschappelijke kwesties van die tijd (Pace, 1998).

Het verlies van vertrouwen en de kritiek die hij kreeg over zijn rol in de protesten bereikten een piek toen hij in 1967 werd gearresteerd. De FBI kwam praten over zijn ‘anti-oorlog activiteiten’ en hij werd in 1968 aangeklaagd voor *conspiracy to counsel, aid, and abet resistance to the draft*. Er werden hem 2 jaar cel en een boete van 5000 dollar opgelegd, maar hij ging in beroep en werd vrijgesproken (Spock & Morgan, 1989).

Aanvankelijk vonden veel mensen het raar dat Spock zich zo inliet met de Vietnamoorlog. Hoe kon hij als kinderarts nou iets van politiek weten? Nadat hij zijn hoger beroep won, werd hij serieuzer genomen door het publiek en begon hij na speeches en protesten meer en meer aanhang te krijgen (Spock & Morgan, 1989).

Er was dus niet alleen maar kritiek op Spock als een maatschappelijk figuur. Hij ontving prijzen voor zijn werk als kinderarts en vredesactivist, zoals de Eleanor Roosevelt Award in 1963 en de Jane Addams Peace Award in 1964 (Spock & Morgan, 1989). En zo gaf ook zijn maatschappelijke rol aanleiding tot gemengde reacties en gevoelens.

2.8 Tot slot: een man van paradoxen

Benjamin Spock heeft voor een van de grootste ommekeren gezorgd in de geschiedenis van het opvoedingsdenken door vlak na de Tweede Wereldoorlog zijn boek *Baby Book and Child Care* uit te brengen, waarin hij revolutionaire opvoedingsideeën, zoals het uiten van affectie en liefde naar kinderen promootte en het belang benadrukte van het luisteren naar je eigen intuïtie als ouders (Spock, 1946). Dit was precies wat niet alleen Amerika, maar ook de rest van de wereld, die de tegenslagen en verschrikkingen van de oorlogen hadden meegemaakt nodig hadden. Spock zorgde voor weer wat zekerheid en stelde vertrouwen in ouders' eigen kunnen (Lee, 2017). Het is dus niet gek dat zijn boek steeg in populariteit en in tientallen landen werd verkocht.

Er is echter behoorlijk wat tegenstrijdigheid te bespeuren in het werk van Spock en het algehele beeld dat van hem oprijst is een man van vele paradoxen. Zo pleitte Spock sterk voor de deskundigheid van ouders, in de zin dat zij hun kinderen het beste kennen, dat zij zelfverzekerd moesten zijn en hun eigen intuïtie moesten volgen (Spock, 1946). Tegelijkertijd schreef hij een boek van meer dan vijfhonderd pagina's, met zeer gedetailleerde instructies over allerlei opvoedingskwesties (Talbot, 1999). Als het een kwestie is van luisteren naar je eigen gevoel als ouder, waar was dit enorme boekwerk dan voor nodig?

Dit is niet de enige contradictie in Spock zijn werk. Waar hij bijvoorbeeld op het ene moment ervoor pleitte dat ouders naar hun eigen intuïtie moesten luisteren, verwees hij door het boek heen ook vaak naar deskundigen, die in geval van twijfel geraadpleegd moesten worden. Blijkbaar liet de intuïtie ouders vaak in de steek of was Spocks vertrouwen toch minder groot. Juist het veelvuldige aanmoedigen deskundigen te raadplegen ondermijnde het zelfvertrouwen van ouders (Lee, 2017). Dit verlies aan vertrouwen in jezelf was juist het tegenovergestelde van wat Spock predikte te bereiken en kan ertoe leiden dat ouders eerder beïnvloed raken door externe bronnen, zoals mensen om hen heen (Talbot, 1999).

Soms waren Spock adviezen ook moeilijk op te volgen. Zo zegt hij dat je geen dingen van andere ouders moet aannemen, ook al ben je de enige die wat anders denkt, omdat jouw opvatting op de lange termijn tot goede gevolgen kan leiden. In de alledaagse praktijk van de opvoeding is het echter erg lastig om andermans mening af te wijzen als mensen juist niet zo zeker van zichzelf zijn, wat vaak bij (nieuwe) ouders het geval is. Dit gaf Spock ook zelf toe (Spock & Morgan, 1989).

Deze paradox reflecteert echter het opvoedklimaat van de twintigste eeuw. Nooit was er een tijd geweest waarin men de opvoeding zo in de handen lag van experts, maar waarin

ouders moeite hadden met het vinden van de ‘juiste’ opvoeding voor hun kinderen. Zo was het onduidelijk hoe bepaalde dingen uit het boek van Spock geïnterpreteerd moesten worden en had elke ouder weer een ‘andere’ intuïtie (Zuckerman, 1993).

Wat betekende het bijvoorbeeld als je een ‘probleemkind’ had? Was dit dan te wijten aan een gebrek aan een ‘goede’ ouderlijke intuïtie? Spocks advies om alle behoeften van de baby te bevredigen, betekende voor sommige moeders dat zij hele nachten met een huilend kind in de weer waren dat ze niet mochten ‘laten uithuilen’, want dit zou niet goed voor het kind zijn (Spock, 1946). Feministen stelden dat deze manier van opvoeding niet alleen een fysieke tol eist, maar ook een nogal bestraffende werking heeft op vrouwen, omdat zij het idee kunnen krijgen hun kind tekort te doen en zichzelf verwijten geen goed moederlijk instinct te hebben (Talbot, 1999), terwijl ook simpelweg gesteld kan worden dat het ene kind nou eenmaal moeilijker is dan het andere kind.

Zo zou je kunnen stellen dat Spock aan de ene kant jarenlang heeft geprobeerd ouders aan te moedigen, maar tegelijkertijd ook heeft bijgedragen aan het ondermijnen van vertrouwen bij ouders. Spock stelde opnieuw en opnieuw dat ouders zich ‘natuurlijk’ moeten gedragen, wat het averechtse effect had dat ze veel meer zelfbewust werden en daaropvolgend juist minder natuurlijk: “You're told to relax into parenthood, and the more often you're told, the less relaxed you feel” (Talbot, 1999).

Maar de grootste paradox zit misschien wel in zijn eigen rol als opvoeder. Terwijl Spocks hamert op de betekenis van liefde en affectie naar je kinderen, slaagt hij daar bij zijn eigen zoons niet in, afgaande op de interviews met de twee mannen. Zij geven aan dat hun vader hen meer heeft opgevoed naar zijn eigen – voornamelijk kille en strikte – opvoeding, dan naar zijn opvoedingsideeën (Spock, 1972). Ze vertellen vrijwel geen lichamelijke affectie van hun vader te hebben gekregen en hebben hun vader nooit een kus gegeven (Spock, 2006).

Deze bevindingen laten zien hoe de theorie en de praktijk van de opvoeding op gespannen voet staan, waarbij Spock in de opvoeding van zijn eigen kinderen illustreert hoe lastig het is om te doen wat je voorschrijft. Dit is een principe waar alle ouders in meer of mindere mate tegenaan lopen als ze de opvoeding van hun kinderen ter hand nemen. Bij Spock bleef deze gespannen verhouding echter niet bij de ouder-kind relatie, maar werd in deze relatie ook nog zijn rol als opvoedingsdeskundige meegenomen.

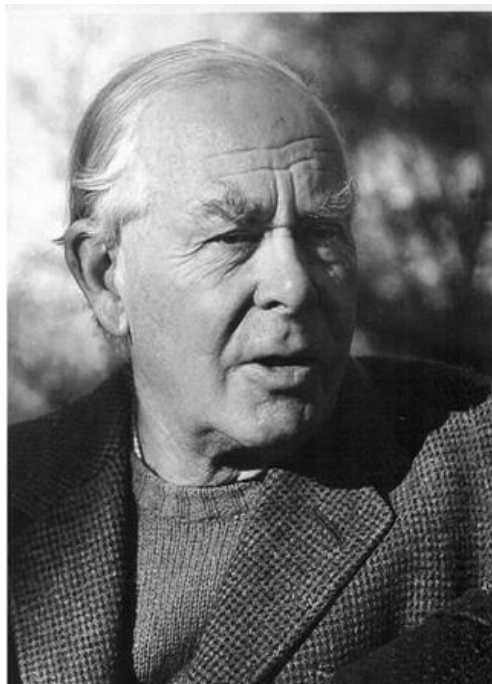
Hoofdstuk 3

John Bowlby: het belang van goede hechting

3.1 Inleiding

Nooit eerder in de geschiedenis waren zoveel kinderen van hun ouders gescheiden geweest als tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toen na de bevrijding in 1945 de balans kon worden opgemaakt, bleken miljoenen kinderen op de vlucht, ontheemd, van hun families gescheiden en/of verweesd van een of beide ouders. Nooit was de idylle van het gezin meer onder druk komen te staan dan tijdens en in de nasleep van de oorlog en waren er zorgen over de psychologische invloed van de oorlog op kinderen (Van der Horst, Zetterqvist Nelson, Van Rosmalen, & Van der Veer, 2020). Juist in die periode kwam de Britse psychoanalyticus en ontwikkelingspsycholoog John M. Bowlby (1907-1990) met een theorie die een enorme betekenis gaf aan de gezinsbanden en de kwaliteit daarvan van invloed achtte op de rest van het leven.

Bowlby heeft daarmee, net als Spock, een grote invloed gehad op het denken over de (goede) ontwikkeling van het kind, maar waar Spock zich rechtstreeks tot ouders richtte met zijn adviezen in zijn handboek voor de opvoeding van baby en kind, daar was Bowlby veel meer een onderzoeker.

John Bowlby (1907-1990)

Bowlby heeft als zijn grote bijdrage aan de ontwikkelingspsychologie de hechtingstheorie bedacht, samen met de bijdragen van Mary Ainsworth (Van Dijken, 1998; Van Dijken, et al., 1998; Van der Horst, 2011). De hechtingstheorie beschrijft de relatie tussen ouder/verzorger – maar in de praktijk vooral de moeder – en kind en hoe die band gevormd wordt in de vroege jaren (Van der Horst & Van der Veer, 2010). De onderliggende gedachte was dat kinderen een liefdevolle moeder nodig hebben om een goede emotionele ontwikkeling door te maken en tot een emotioneel gezonde volwassene uit te groeien (Van der Horst & Van der Veer, 2010).

Bowlby was ook een kinderpsychiater en heeft, zoals alle psychologen en psychiaters van die tijd, veel principes van de psychoanalyse meegekregen in zijn opleiding. Tegelijkertijd verwierp hij onderdelen ervan (Van Dijken, et al., 1998). Bowlby probeerde bovendien de psychoanalyse naar een meer wetenschappelijk niveau te trekken en deze te integreren met de ethologie, als nieuwe benadering die sterk in opkomst was en een goed aanknopingspunt bood voor Bowlby's opvattingen over de hechting. Net als dat Spock de vooroorlogse opvoedingsideeën die hun oorsprong hadden in het behaviorisme verliet, brak Bowlby ook met veel populaire opvoedingsinzichten van zijn tijd en bracht nieuwe ideeën naar voren over de band tussen ouder/verzorger en kind (Van der Horst, Leroy & Van der Veer, 2008).

In dit hoofdstuk willen we in kaart brengen hoe John Bowlby de ontwikkelingspsychologie heeft beïnvloed, door te kijken naar zijn grootste bijdragen, zoals de hechtingstheorie, en door zijn persoonlijke geschiedenis na te gaan. Bowlby's biografie wordt besproken, maar ook de tijd waarin Bowlby leefde, de hechtingstheorie zelf, zijn eigen gezinsleven en zijn grootste invloeden. Zo wordt er gekeken hoe Bowlby's persoonlijke achtergrond zijn ideeën heeft beïnvloed en of zijn eigen theorieën zijn terug te vinden in zijn eigen gezinsleven. Bovenal willen we laten zien hoe Bowlby zijn stempel heeft gedrukt op de verhouding tussen onderzoeker, ouder en kind.

3.2 Bowlby's leven

3.2.1 Zijn jeugd

John Bowlby werd op 26 februari 1907 in London geboren als Edward John Mostyn Bowlby. Hij was het vierde kind van een gezin van zes kinderen en de zoon van een chirurg en een huismoeder. Zijn vroege jeugd was karakteristiek voor die tijd. Hij en zijn broers en zussen

leefden namelijk vrijwel geheel apart van hun ouders en hadden alleen op vaste tijden in de week een kort moment interactie met hun ouders (Van Dijken, 1998).

De ouders van Bowlby waren Mary Bridget Mostyn en Anthony Alfred Bowlby. Ze kwamen beiden uit de middenklasse tot hogere middenklasse gezinnen en trouwden op een, voor die tijd, late leeftijd. Mary was namelijk 35 en Anthony was 43 (Van Dijken, 1998). Anthony Bowlby groeide op in een incompleet gezin. Zijn vader overleed toen Anthony vijf jaar oud was en volgens Van Dijken (1998) werd Anthony de verzorger van zijn moeder tot dat zij stierf. Zijn karakter kon omschreven worden als standvastig en koppig in zijn meningen, iets wat Bowlby met betrekking tot zijn werk van hem heeft overgenomen (Van Der Horst, 2011). Mary groeide op in een intact gezin en had een goede band met haar vader. Van Dijken (1998) schrijft dat Mary geen goede relatie met haar moeder leek te hebben en dat zij haar moeder te religieus en te beschermend vond. Mary werd omschreven als een afstandelijke moeder, die zich koud en egocentrisch kon opstellen (Van der Horst, 2011).

De opvoeding van Bowlby en zijn vijf broers en zussen werd grotendeels overgelaten aan een nanny, die ze 'Nanna Friend' noemden. Zoals gewoonlijk voor die tijd was de nanny de baas over de kinderen en bepaalde grotendeels hun opvoeding en werd hierin ondersteund door kindermisjes. Bowlby's vader heeft zich vrijwel geheel afzijdig gehouden van de opvoeding van zijn kinderen en hij was veel weg van huis voor zijn werk (Van der Horst, 2011). Ook Bowlby's moeder Mary bemoeide zich weinig met de opvoeding, al probeerde zij er in de jongste jaren van haar kinderen wel zorg voor te dragen dat de kinderen een religieuze opvoeding kregen door hen zondags mee naar de kerk te nemen (Van Dijken, 1998).

De Bowlby kinderen werden in een apart deel van het huis opgevoed, iets wat ook niet ongebruikelijk was in die tijd. Voor de kinderen werd er een aparte verdieping gebruikt, namelijk de zolder, waarschijnlijk op aanraden van een populair boek van die tijd: *The Nursery and Every Mother's Companion* (Van Dijken, 1998). Deze kinderverdieping was redelijk geïsoleerd van de rest van het huis en de kinderen hadden daarom dagelijks alleen contact met de mensen die daar werkzaam waren. Zo was er een kindermisje genaamd Minnie met wie Bowlby een goede band opbouwde en toen zij rond zijn vierde uit het huis vertrok, had dit een grote impact op Bowlby (Van Dijken, 1998). Hoewel Bowlby het nooit zelf heeft aangekaart, leek hij in zijn werk in sommige uitspraken over scheiding van een moederfiguur te verwijzen naar de scheiding van het kindermisje, aldus Van Dijken (1998). Bowlby werd na Minnie voornamelijk opgevoed door 'Nanna', met wie hij geen goede band heeft op kunnen bouwen (Van Dijken, 1998). De opvoedingsstijl van de nanny, zoals de meeste nanny's van die tijd, was strikt en met veel regelmaat. Hun dagen waren ingedeeld

volgens een vast patroon, waarbij moeder Mary haar kinderen een uurtje per dag zag en vader Anthony alleen kort in beeld was op zondagen (Van der Horst, 2011).

John Bowlby beschrijft zijn jeugd als “voldoende kwetsend, maar niet voldoende beschadigend” (Van Dijken, p. 27, 1998), waaruit blijkt dat alhoewel hij in zijn jonge jaren een scheiding van een moederfiguur, namelijk de nanny, heeft ervaren, hij dit niet als dusdanig beschadigend heeft ondervonden. Ook lijkt het feit dat zijn eigen moeder nogal afwezig was tijdens zijn jeugd niet een enorme negatieve impact te hebben gehad op Bowlby, hoewel dit onderwerp wel een grote rol speelt in de vorming van zijn hechtingstheorie, zoals wij zo meteen uitgebreid gaan bespreken.

3.2.2 Zijn opleiding

Bowlby's vroege scholing bestond uit privéles van een gouverneur en later een dag in de week les op een school in Londen (Van Dijken, 1998). Bowlby en zijn oudere broer Tony volgden allebei enkele jaren een militaire opleiding, conform de militaire traditie van de Bowlby familie (Van der Horst, 2011). Bowlby is uiteindelijk in 1925 aan het Trinity College in Cambridge gaan studeren. Hij wilde in de eerste instantie in de voetsporen van zijn vader treden door geneeskunde te gaan studeren. Hij begon echter aan wat toen de *Natural Sciences Tripos* heette, een studie die allerlei soorten wetenschappen behelst, waaronder scheikunde, biologie en zo ook psychologie, het vak waar hij gedurende het schooljaar extra interesse voor kreeg (Van der Horst, 2011; Van Dijken, et al., 1998). Tijdens zijn tweede jaar aan Trinity College begon hij interesse te krijgen voor de ontwikkelingskant van de psychologie, waarna hij de definitieve overstap maakte naar de studie Psychologie, aldus Van Dijken en collega's (1998). Daarna kreeg hij tijdens zijn jaren op Cambridge veel te maken met de experimentele kant van de psychologie, met name nauwkeurig observeren en experimenten afnemen in een natuurlijke setting (Van der Horst, 2011). Bowlby heeft later dan ook altijd een wetenschappelijke, toetsbare vorm proberen te geven aan de populaire psychoanalyse (Van der Horst & Van der Veer, 2009), zodat we mogen concluderen dat de vroege blootstelling aan de experimentele kant van psychologie van invloed is geweest op Bowlby.

Tijdens zijn opleiding ontmoette hij verschillende personen die zijn interesse in psychologie en psychoanalyse geleid hebben, zoals Lord Adrian, die erg geïnteresseerd was in de psychoanalyse, al voor de Eerste Wereldoorlog. Een ander was Sir Frederic Bartlett, die de hoofdvertegenwoordiger was van psychologie op Cambridge (Van Dijken, 1998). Bartlett zorgde ervoor dat zijn studenten niet alleen werden onderwezen in de wetenschappelijke

benaderingen van psychologie, maar ook in de introspectie. Op deze manieren is Bowlby voor het eerst in aanraking gekomen met de psychoanalytische kant van de psychologie, maar omdat beide geen fanatieke aanhangers waren van de stroming heeft Bowlby een genuanceerde blik op psychoanalyse kunnen krijgen (Van Dijken, et al., 1998), wat ook te merken is aan zijn latere verwerpingen van bepaalde aspecten van de psychoanalyse. Het was duidelijk voor Bowlby dat hij na zijn tijd op Cambridge verder wilde met de psychologie en psychoanalyse (Van Dijken, 1998). Zijn kennis van de psychoanalyse is ook zeker herkenbaar in zijn belangrijkste bijdrage aan de psychologie, namelijk de hechtingstheorie. Bowlby moest echter eerst nog een weg lange afleggen voor hij tot de formulering van die theorie kwam.

3.2.3 Zijn carrière voor de hechtingstheorie

Na zijn afstuderen ging Bowlby in 1928 een jaar werken als leerkracht aan twee progressieve scholen, Dunhurst en Priory Gate (Van Dijken, et al., 1998; Van der Horst, 2011). Beide scholen behoorden tot een nieuwe aanpak binnen het onderwijs (en de verwerping van de oude onderwijsaanpak), maar er was geen eigen duidelijke, consistente doctrine voor de scholen die dit toepasten (Van Dijken, 1998). De meeste scholen probeerden hun onderwijs goed aan te laten sluiten bij het leven dat de kinderen daarna zouden hebben en waren dus praktisch georiënteerd.

Bowlby's tijd op Priory Gate is in het bijzonder vermeldenswaardig; de periode die hij daar les gaf omschreef hij als "de meest belangrijke zes maanden van mijn leven" (Van Dijken, p. 48, 1998). Priory Gate was een school waar onder andere kinderen met gedragsproblemen werden opgevangen. Bowlby meende hier goed te kunnen zien welke factoren van invloed waren op het problematische gedrag van de kinderen, namelijk het opgroeien in een liefdeloos gezin (Van der Horst, 2011) en het lijkt aannemelijk dat Bowlby's tijd op deze school een directe impact heeft gehad op het ontstaan van de hechtingstheorie.

In de jaren daarna heeft Bowlby zijn plek proberen te vinden in de kinderpsychiatrie en psychoanalyse. Hij begon zijn analytische training bij de *British Psycho-Analytical Society*, onder Joan Riviere (Van Dijken, 1998). Joan Riviere was een van de grondleggers van de *British Psycho-Analytical Society* en een aanhanger van Melanie Klein, een grote naam in de Britse psychoanalytische gemeenschap. Melanie Klein vond dat aangeboren eigenschappen en behoeften zwaarder meetelden voor de ontwikkeling dan invloeden van buitenaf, aldus Van Dijken (1998).

Naast zijn psychoanalytische training was Bowlby ook bezig met zijn medische opleiding. Deze rondde hij in 1933, op 26-jarige leeftijd, af aan het University College Hospital. Na deze opleiding ging hij aan het werk als een assistent voor het Maudsley Hospital (Van Dijken, et al., 1998). Bowlby wilde graag specialiseren in de kinderpsychiatrie, maar moest daarvoor eerst ervaring hebben met psychiatrie voor volwassenen. Hij begon met onderzoek naar typen persoonlijkheden die geassocieerd konden worden met mentale stoornissen, waarbij hij steeds weer tot de conclusie kwam dat het verlies van een dierbare een grote factor kon spelen bij het ontwikkelen van een stoornis (Van Dijken, et al., 1998). Na dit assistentschap bleef Bowlby werken aan het Maudsley, maar ging ook aan de slag bij de psychologische afdeling van het University College Hospital en later bij de London Child Guidance Clinic. Zo bouwde Bowlby de ervaring op die hij nodig had om kinderpsychiater te worden.

John Bowlby als kinderpsychiater tijdens een therapie sessie met een jong meisje

In 1938 kreeg Bowlby, onder supervisie van Melanie Klein, een training om een kinderpsychiater te worden (Van der Horst, 2011). Bowlby en Klein verschilden van mening over het belang van externe invloeden op de mentale gezondheid van kinderen en tijdens deze periode werd dit erg duidelijk. Zo behandelde Bowlby een kind die last had van angstaanvallen; toen hij zag dat de moeder deze problemen ook had, wilde hij ook met haar in gesprek gaan. Klein wilde daar echter niks van weten. Zij vond dat hij zich bezig moesten houden met de fantasieën van het kind, niet met de realiteit (Van der Horst, 2011). Ondanks zijn verschilpunten met Klein studeerde Bowlby af bij haar aan de *British Psycho-Analytical Society*, waarbij hij in zijn eindwerk het belang van de externe invloeden op het ontwikkelen van een stoornis benadrukte (Van der Horst & Van der Veer, 2010; Van der Horst, 2011).

3.2.4 Zijn privéleven

Bowlby ontmoette in 1937 zijn vrouw, Ursula Longstaff, en trouwde met haar in 1938. Voordat Bowlby zijn vrouw ontmoette, had hij moeite een goede band met vrouwen op te bouwen (Van Dijken, 1998; Van der Horst, 2011), maar op Ursula werd hij meteen verliefd. Samen kregen ze vier kinderen: Mary, Richard, Pia en Robert.

In het gezin werd de opvoeding van de kinderen bijna volledig overgelaten aan Ursula (Van der Horst, 2011). Net als zijn vader, bemoeide hij zich nauwelijks met het gezin en de opvoeding. Dit is opvallend als je ziet dat hij in zijn hechtingstheorie stelt dat een langdurige scheiding van een opvoedingsfiguur psychologische ontwikkelingsproblemen kan veroorzaken bij kinderen. Wel blijkt dat in de praktijk Bowlby's theorie vooral lijkt te wijzen naar de moeder en niet zozeer naar de vader.

3.3 De contextuele invloeden op Bowlby

Het is duidelijk dat zowel in Bowlby's jeugd als latere leven het thema scheiding veel naar voren is gekomen, maar dit is niet de enige invloed geweest op de ontwikkeling van zijn hechtingstheorie. Ook maatschappelijke tendensen en in het bijzonder de grote psychologische theorieën van zijn tijd waren van invloed op zijn werk.

3.3.1 Veranderende opvattingen

De Tweede Wereldoorlog had grote gevolgen voor de samenleving en zorgde zeker ook voor nieuwe geluiden binnen opvoeding. Psychologen en psychiaters van die tijd waren bang voor de psychologische gevolgen voor kinderen op lange termijn van de Tweede Wereldoorlog en er kwam meer aandacht voor de benodigdheden voor een gezonde emotionele ontwikkeling tijdens de jeugd (Van der Horst, et al., 2020). Voor de Tweede Wereldoorlog heerste het idee dat als een kind te veel aandacht en liefde van de ouders kreeg, dit zijn ontwikkeling kon verpesten. In de boeken over opvoeding in die tijd werden kinderen vooral neergezet als kleine bruten, die sterk beïnvloed werden door hun emoties (Van der Horst, 2011). Kinderen werden gedreven door behoeftes en ongepaste aantrekkingskracht tot de ouder van het tegenovergestelde geslacht. Bij dit soort kinderboeken was duidelijk te zien hoe de alledaagse kennis over opvoeding werd beïnvloed door psychologen zoals Freud (Van der Horst, 2011). Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit. Er kwamen steeds meer geluiden voor een

liefdevollere opvoeding en meer ruimte voor de behoeftes van de kinderen, waarin het opvoedingsboek van Spock zoals verteld in het vorige hoofdstuk een groot aandeel heeft gehad. Naast Spock heeft ook Bowlby met zijn hechtingstheorie voor deze geluiden gezorgd en begon hij een plek te krijgen binnen de relevante wetenschappelijke kringen.

3.3.2 Psychoanalyse

Behalve dat de focus van het opvoedingsdenken na de oorlog verschoof in de richting van de belevingswereld en de behoeften van kinderen, had de psychoanalyse tegelijkertijd nog steeds een enorme invloed binnen de psychologie en psychiatrie en dus ook binnen de kinderpsychiatrie waar Bowlby werkzaam in was. Voor de Tweede Wereldoorlog waren er twee grote scholen te zien voor de psychoanalyse: de orthodox-Freudiaanse psychoanalyse en de ‘eclectische’ psychoanalyse (Van der Horst, 2011). Toen Bowlby wilde beginnen aan zijn psychoanalytische training in London waren er twee grote opties: de *British Psycho-Analytical Society* en de *Tavistock Clinic*. De *British Psycho-Analytical Society* hield zich bezig met de orthodox-Freudiaanse psychoanalyse en was onderverdeeld in de aanhangers van Anna Freud en de aanhangers van Melanie Klein. Anna Freud hield zich vooral bezig met de theoretische aspecten van Freuds theorieën over de ontwikkeling van kinderen, met een nadruk op ego-ontwikkeling (Van der Horst & Van der Veer, 2010). Melanie Klein benadrukte daarentegen de klinische toepassing van Freuds theorieën en hield zich bezig met het fantasieleven van het kind (Van der Horst, 2011). Bowlby heeft veel kritiek gehad hierop en heeft uiteindelijk een ander pad gevolgd dan Melanie Klein.

De andere optie voor psychoanalyse training, de *Tavistock Clinic*, hield zich bezig met een ‘eclectische’ vorm van psychoanalyse. Zij waren wel aanhangers van de theorieën over het onderbewustzijn en de verdrukking van trauma, maar verwierpen de ideeën over de seksuele trauma's van baby's (Van der Horst & Van der Veer, 2010). Hoewel Bowlby tot de *British Psycho-Analytical Society* behoorde, bleken de ideeën van de *Tavistock Clinic* beter bij hem te passen (Van der Horst & Van der Veer, 2010; Van der Horst, 2011) en werd hij daar na de Tweede Wereldoorlog het hoofd van de afdeling voor kinderen. Wel bleek de Kleiniaanse methode ook daar nog sterk aanwezig, waardoor Bowlby zich een ‘vreemdeling’ voelde op zijn eigen afdeling (Van der Horst & Van der Veer, 2010).

3.4 De hechtingstheorie

De grootste bijdrage van Bowlby aan de ontwikkelingspsychologie is zonder meer de hechtingstheorie geweest. Bowlby bracht hierbij een revolutionair idee naar voren over de betekenis van ouders voor hun kinderen, samen met de bijdragen van Mary Ainsworth (Bretherton, 1994). De hechtingstheorie van Bowlby beschrijft de relatie tussen ouder/verzorger en kind. Hij probeert hierin uit te leggen hoe en waarom kinderen een band vormen met hun ouder/verzorger en stelt dat het belangrijk is voor de gezonde emotionele ontwikkeling van een kind dat er een goede en consistente band is met de ouder(s) (Van der Horst, 2020). Deze band zou verzorgend en liefdevol moeten zijn, met duidelijke aandacht vanuit de verzorger voor de behoeften van het kind. Als deze band niet gevormd kan worden door de afwezigheid van de ouder of omdat de ouder als bron van affectiviteit niet op een adequate manier beschikbaar is voor het kind, kan dit tot emotionele beschadiging leiden in de ontwikkeling van het kind (Van der Horst, 2020).

3.4.1 Relevante persoonlijke ervaringen

De hechtingstheorie werd voor het eerst geformuleerd door Bowlby in de jaren 50 van de vorige eeuw (Van der Horst, et al., 2020), maar zoals eerder verteld was Bowlby al lang bezig met de vorming van zijn theorie en lijkt ook zijn persoonlijk leven door te schemeren in zijn werk. Zo hebben we gezien dat Bowlby's jeugd getekend was door scheiding van belangrijke opvoedingsfiguren. Ook werd hem duidelijk tijdens zijn werk op Priory Gate hoe de band met ouders een kind psychisch kan beïnvloeden.

Verder is ook zijn werk bij de *London Child Guidance Clinic* van invloed geweest, waar hij zag dat de jeugddelinquenten die tekenen van psychopathie vertoonden allemaal moeizame en afstandelijke relaties met hun ouders hadden (Van Dijken, et al., 1998). Deze ervaring ondersteunde tevens zijn idee dat de scheiding van de ouder/verzorger langdurige psychopathologische gevolgen kon hebben.

3.4.2 Het WHO-rapport

Na de Tweede Wereldoorlog was er veel aandacht voor onderzoek naar de effecten ervan op kinderen (Van der Horst, et al., 2020) en werd er gekeken naar de gevolgen van de scheiding van ouders van hun kinderen. Bowlby heeft voor de *World Health Organisation* (WHO) een

rapport geschreven over die effecten, door langs te gaan bij kinderen die in het ziekenhuis lagen en te kijken hoe de scheiding van hun ouders doorwerkte (Van der Horst, 2011). Bowlby trok voor dit rapport door heel Europa, waar hij in verschillende landen langs ziekenhuizen ging voor dataverzameling. De ervaringen tijdens de reis versterkten Bowlby's interesse in de scheiding tussen moeder en kind en zijn bevindingen vormden de grondbeginselen voor zijn latere theorie (Van der Horst, et al., 2020).

Het rapport bracht de scheiding van de ouder als een tweeledig probleem: aan de ene kant werden de negatieve effecten van gescheiden worden van de moeder uitgelicht en aan de andere kant werden de mogelijkheden tot het voorkomen hiervan beschreven (Van der Horst, et al., 2020). De hoofdconclusie van zijn rapport, aldus Van der Horst en collega's (2020), was dat de langdurige scheiding van de moederfiguur langdurige en vergaande gevolgen kan hebben voor de persoonlijkheid en ontwikkeling van het kind, zoals het ontwikkelen van psychische stoornissen.

Dankzij zijn onderzoek voor het WHO kon Bowlby relevante informatie verzamelen voor de vorming van zijn theorie. Zo had hij de gelegenheid om in verschillende Europese landen de effecten van de scheiding van een ouderfiguur op het kind waar te nemen, maar ook hoe systemen dit zouden kunnen opvangen (Van der Horst, et al., 2020). Daarnaast kon hij de nodige financiële steun krijgen voor zijn verdere onderzoek naar dit scheidingsprobleem, wat uiteindelijk tot de vorming van zijn hechtingstheorie heeft geleid.

3.4.3 De ontwikkeling van de theorie

Zoals eerder in dit hoofdstuk genoemd, werd Bowlby na de Tweede Wereldoorlog hoofd van de kinderafdeling van de *Tavistock Clinic*, waar hij als kinderpsychiater ging werken (Van der Horst, 2011). Vanuit hier ging hij verder met onderzoek naar de effecten van scheiding tussen moeder en kind. Voor zijn onderzoek nam hij James Robertson aan, om te helpen bij het observeren van kinderen (Van der Horst, 2011). Robertson was een maatschappelijk werker met een psychiatrische achtergrond en had training gehad in de psychoanalyse van Anna Freud. Robertson observeerde voor een aantal jaar kinderen die gescheiden waren van hun moeder en rapporteerde de gebruikelijke reacties hierop (Van der Horst, 2011). Hieruit kwamen drie fases naar voren: protest, wanhoop en ontkenning. Tijdens de eerste fase wil het kind vooral naar z'n moeder en huilt in verwachting van haar reactie. De tweede fase betreft vooral niet stoppen met het zoeken van de moeder en huilt hopeloos. Bij de laatste fase stopt het kind met huilen en gaat weer interesse tonen in zijn omgeving (Van der Horst, 2011).

Toen in 1951 het WHO-rapport van Bowlby werd gepubliceerd, was Bowlby nog bezig met de nodige informatie over scheiding te verzamelen. Hij concludeerde uit onder andere het rapport en de verzameling van informatie, dat er nog geen duidelijke verklaring voor het (sterke) effect van de scheiding was (Van der Horst, 2011). Rond deze tijd kwam er ook een belangrijk kantelpunt voor hem, die uiteindelijk de ontwikkeling van de hechtingstheorie zeer heeft beïnvloed. Bowlby maakte namelijk kennis met het werk van Lorenz over de inprenting van jonge dieren op hun moeder (Van der Horst, 2011). Hierdoor ging Bowlby uiteindelijk zijn theorie vanuit het oogpunt van ethologie bekijken. Ethologie kan beschreven worden als het bestuderen van het gedrag van dieren en dit heeft uiteindelijk geleid tot het combineren van psychoanalytische denkbeelden en ethologische standpunten in zijn theorie. Zijn ideeën over de oorzaak van de psychologische problemen van het kind kwamen voort uit de psychoanalyse, maar door de ethologie ging Bowlby zich richten op de vraag hoe een band tussen moeder en kind gevormd wordt. Volgens hem kon namelijk de oorzaak van veel problemen bij kinderen gevonden worden in de omgang tussen moeder en kind (Van der Horst, 2011).

Vanuit deze combinatie kwamen de eerste uitspraken over de band tussen kind en ouder, maar moesten er eerst nog empirische onderbouwingen voor komen. Hierbij heeft Harry Harlow een grote rol gespeeld. Harlow was begonnen met het bestuderen van het leergedrag van apen, maar was overgegaan op een meer ontwikkelingsgericht perspectief: hij ging kijken naar de effecten van scheiding en ontzegging van moederfiguren bij resusapen en plaatste daarbij jonge apen bij een 'ijzerdraad moeder' (die de aapjes van voedsel voorzag) en een 'stoffenmoeder', die zachter en warmer aanvoelde (Van der Horst & Van der Veer, 2008). Uit Harlows onderzoek bleek dat resusapen de voorkeur gaven aan de stoffenmoeders in plaats van die van ijzerdraad (Van Rosmalen, Van der Horst & Van der Veer, 2020). Ze gaven dus voorkeur aan een moeder die meer op hun (knuffel)behoeften afgesteld was. Dit gaf onderbouwing voor het idee dat een sensitieve moeder nodig was voor een gezonde ontwikkeling en dat kinderen inherent op zoek zijn naar een sensitieve moeder. Harlows onderzoek met resusapen droeg zo bij aan de empirische ondersteuning voor Bowlby's hechtingstheorie (Van der Horst, 2011).

Naast de empirische basis die Harlows onderzoek gaf, is ook het werk van Mary Ainsworth belangrijk geweest voor het vormen en onderbouwen van de hechtingstheorie. Ainsworth formuleerde onder andere hoe een ouderfiguur de basisfiguur kan vormen voor het verdere leven van een kind. Daarnaast heeft ze met haar onderzoek in Uganda geholpen met de empirische onderbouwing van de theorie (Bretherton, 1994). Tijdens haar tijd bij het

Ganda Project werden er onder andere drie patronen van hechting bij kinderen geobserveerd: veilige hechting (*secure attachment*), onzekere hechting (*insecure attachment*) en een nog niet plaatsgevonden hechting (Bretherton, 1994). Een *secure attached* kind is in het bijzijn van de moeder niet huilerig en wil de omgeving verkennen. Kinderen met een onzekere hechting huilen daarentegen veel in het bijzijn van de moeder, ook als die worden vastgehouden en ze hebben geen interesse in hun omgeving verkennen. Niet-gehechte kinderen hebben geen kenmerkende trekjes in het bijzijn van hun moeder en worden daarom bestempeld als niet-gehecht (Bretherton, 1994). Het bleek dat een 'veilige' band met de moeder afhankelijk is van hoe sensitief de moeder reageerde op het kind en hoe fijn de moeder de borstvoeding van het kind vond. Bowlby stelde dat de (ontwikkeling van de) band tussen moeder en kind de basis vormt voor de emotionele ontwikkeling van het kind (Bretherton, 1994).

Een andere grote bijdrage van Mary Ainsworth was het ontwerpen van de onderzoekssituatie die bekend is geworden onder de naam *The Strange Situation*. Dit was een klein toneelstukje, waarbij het kind eerst met de moeder en een vreemdeling in een speelkamer is. Vervolgens verlaat de moeder de kamer en laat het kind alleen met de vreemdeling om samen te spelen, waarna de moeder later weer terugkomt. Tot slot wordt het kind weer gescheiden van de moeder, om deze keer helemaal alleen te blijven. Aan de hand van de reactie van het kind als het herenigd wordt met de moeder kan er gezien worden hoe de band tussen het kind en de moeder is (Bretherton, 1994). Kinderen die boos of tegenstrijdig reageerden op de moeder hadden een onzekere band, in tegenstelling tot kinderen die toenadering zochten. Die kinderen hadden een veilige band met de moeder (Bretherton, 1994).

De eerste versie van wat later gezien werd als de hechtingstheorie werd beschreven in de jaren 60, in wat nu drie klassieke artikelen zijn (Bretherton, 1994). Deze artikelen werden het fundament voor de hechtingstheorie en gaan in op de kern van de band tussen moeder en kind, over de scheiding van de ouder en over het rouwen als kind. *The Strange Situation* dateert van na deze publicaties, maar bracht veel onderbouwing voor latere uitgaven in boekvorm, een trilogie over hechting, met als eerste deel *Attachment* in 1969, als tweede deel *Separation* in 1973 en als derde deel *Loss* dat in 1980 verscheen. De hechtingstheorie is sindsdien niet meer uit de ontwikkelingspsychologie weg te denken.

Attachment and Loss trilogy

3.5 Bowlby's invloed: de veranderende kijk op de ouder-kindrelatie

Bowlby's hechtingstheorie heeft een grote impact gehad op hoe er gekeken wordt naar de relatie tussen ouder en kind, maar is ook van invloed geweest op de samenleving. Zo heeft Bowlby veel van zijn informatie over het effect van scheiding opgedaan door zijn observaties bij kinderen opgenomen in het ziekenhuis. Samen met Robertson heeft Bowlby daarmee veel kunnen betekenen voor de omstandigheden van de kinderen in het ziekenhuis (Van der Horst & Van der Veer, 2009). Bowlby's rapport voor de WHO over de omstandigheden van kinderen in het ziekenhuis en hoe het gescheiden zijn van de ouders negatieve gevolgen had voor hun (mentale) gezondheid heeft ervoor gezorgd dat het duidelijk werd dat de omstandigheden slecht waren. Mede door toedoen van het onderzoek van Bowlby en Robertsons werd het moeders toegestaan hun baby's en kinderen tijdens hun verblijf in een ziekenhuis te bezoeken (Van der Horst & Van der Veer, 2009), iets wat nu de standaard is.

Bowlby's hechtingstheorie kan in de eerste plaats worden gezien als een bijdrage aan de (theorie van de) ontwikkelingspsychologie, maar heeft ook zijn sporen nagelaten in de opvoedingspraktijk. We hebben gezien dat voor de Tweede Wereldoorlog afstandelijkheid in de omgang met kinderen de norm was; het was juist zaak niet (te veel) toe te geven aan hun behoeften. Bowlby's theorie gaat hier tegenin door de nadruk te leggen op de betekenis van een affectieve band tussen ouder en kind en sluit zich hierbij aan bij de naoorlogse opvoedingsideeën van Benjamin Spock. Ook onderstrepen zijn bevindingen dat langdurige scheiding van de ouder/verzorger schadelijk kan zijn voor de ontwikkeling van het kind en dat een sensitieve moeder die gericht is op de behoeften van het kind een goede ontwikkeling kan promoten.

Inmiddels is Bowlby's hechtingstheorie in bijna alle ontwikkelingspsychologieboeken te vinden en vormt de basis voor veel onderzoek naar de relatie tussen ouder en kind

(Bretherton, 1994). Bowlby's hechtingstheorie heeft veel impact gehad op de wijze waarop ouders naar de opvoeding van hun kinderen gingen kijken. Zijn werk kreeg in de jaren 70 veel aandacht en drong door tot het niet-wetenschappelijke publiek. Door zijn onderzoek en theorie werd de maatschappelijke opvoedingsmoraal dat er een ouderfiguur – vaak de moeder – aanwezig moest zijn voor het kind. Dit schepte nieuwe verwachtingen over voor hoe een goede moeder zich moest gedragen, zeker in de jongste jaren van het kind (Rapoport, et al., 1977). Daarnaast werd de rol van de vader geminimaliseerd, iets wat lang onze maatschappij lang (of nog) heeft gedomineerd (Rapoport, et al., 1977). Met zijn theorie heeft Bowlby de genderrollen met betrekking tot de opvoeding en de verhouding tot het kind dus sterk beïnvloed: de moeder zorgde voor het kind door veel aanwezig te zijn en sensitief te zijn op de behoeften van het kind, terwijl de vader een indirecte rol bij het opvoeden vervulde.

Vanuit de hechtingstheorie is ook gekeken naar de intergenerationele overdracht van hechtingsrelaties, namelijk in welke mate de band met eigen ouders invloed uitoefent op de opvoeder in de relatie met de eigen kinderen. Het idee was dat de ouder een bepaalde hechtingsstijl had ervaren in zijn jeugd en deze weer liet terugkomen bij het opvoeden van het eigen kind (Bretherton, 1994). Door te onderzoeken hoe de hechtingsstijl die volwassenen in hun kindertijd hebben ontwikkeld invloed heeft op hun eigen opvoedingsstijl, heeft Bowlby gezorgd voor nieuwe inzichten in de relatie tussen ouder, kind en onderzoeker. Zijn theorie geeft opnieuw vorm aan hoe ouders en kinderen zich tot elkaar relateren.

Ook voor de kinderopvang heeft Bowlby's theorie veel kunnen betekenen. Bowlby's zoon Richard paste namelijk de theorie toe op de medewerkers van de kinderopvang en beschreef hoe het hechtingsvermogen van het kind tot stand komt in omstandigheden waarbij de ouders niet aanwezig zijn, zoals op een kinderopvang (Bowlby, 2007). Als de verzorg(st)er van het kind goed en sensitief reageert op het kind, kan het aan de hechtingsbehoeften van het kind voldoen. Hierdoor kan die persoon dienen als een secundaire hechtingsfiguur, wat voor een vermindering in angst en stress zorgen bij het kind (Bowlby, 2007).

Daarnaast kent de hechtingstheorie ook een klinische toepassing. Bowlby's idee was dat als de relatie tussen ouder en kind kon worden uitgelicht samen met de behandelaar van het kind, er zo gekeken kon worden naar het ontstaan van de problemen van het kind (Bretherton, 1994). Vanuit de oorzaak kon er gekeken worden naar een behandeling voor het kind. Hiermee heeft Bowlby's theorie geleid tot een nieuwe invalshoek in de aanpak van psychische problemen. Ook is er gekeken naar de ontwikkeling van testen die kunnen detecteren wat de hechtingsstijlen van kinderen zijn, waardoor er ook eventuele oorzaken voor het gedrag van het kind kunnen worden aangewezen.

3.6 Tot slot: de band tussen ouder en kind

John Bowlby heeft met zijn hechtingstheorie een grote impact gehad op de ontwikkelingspsychologie, de opvoeding en de maatschappij. De eerste sporen van zijn theorie, die de (vorming van de) band tussen kind en ouderfiguur beschrijft, zijn terug te vinden in zijn jeugd en vroege werk. Tijdens zijn kinderjaren had hij afstandelijke ouderfiguren, maar heeft hij zelf de scheiding van een belangrijk opvoedingsfiguur ervaren toen zijn nanny het huishouden verliet (Van Dijken, 1998). Tijdens zijn opleiding zag Bowlby hoe de scheiding van een belangrijk hechtingsfiguur grote psychologische gevolgen kon hebben, maar dat de psychoanalyse niet voldoende belang toekende aan invloeden van buitenaf (Van der Horst, 2011). Na zijn kennismaking met de ethologie heeft Bowlby uiteindelijk een eclecticische theorie ontworpen, met elementen uit de psychoanalyse, ethologie en cognitieve en informatiepsychologie, waarmee hij de band tussen ouder en kind kon beschrijven en verklaren: de hechtingstheorie (Bretherton, 1994).

Deze theorie heeft verstrekkende gevolgen gehad voor het opvoedingsdenken. Het laat zien hoe de ouderfiguur (in de praktijk vaak de moeder) een negatieve psychologische invloed kan uitoefenen door niet in te gaan op de behoeften van het kind. De moeder moest sensitief en aanwezig zijn voor het kind om zo een goede emotionele ontwikkeling te bewerkstelligen (Bretherton, 1994). Dit was ook het patroon in zijn eigen gezinsleven, waar zijn vrouw de opvoeding van de kinderen verzorgde en hij zich als vader op de achtergrond hield (Van der Horst, 2011).

Bowlby heeft het zwaartepunt in de verhouding tussen onderzoeker, ouder en kind gelegd bij de band tussen ouder/moeder en kind en als zodanig is zijn hechtingstheorie in vergelijking met het vooroorlogse behaviorisme een rehabilitatie van de moeder-kindband. Bowlby gaf daarmee ruimte aan een andere – meer op affectie gerichte – invulling van het moederschap, maar schiep hiermee nieuwe verwachtingen, waarvan de grootste last ook bij de moeder kwam te liggen. Zij moest aanwezig, sensitief en beschikbaar zijn om aan de behoeften van het kind tegemoet te kunnen komen en de hechtingstheorie is dan ook maatschappelijk vaak opgevat als een argument om de moeder, in ieder geval de eerste levensjaren, aan huis te binden. Bovendien mengde de onderzoeker zich dan toch weer in de band tussen moeder en kind in de zin dat de kwaliteit van de hechting – veilig of onveilig – (impliciet) als graadmeter voor het moederschap kon worden opgevat, met ook nog eens grote gevolgen voor de verdere levensloop. En zo werd ouders toch weer de maat genomen. Het

blijft natuurlijk de vraag of het goed is van een onderzoeker om een waardeoordeel te vellen over de hechting tussen ouder en kind. Dat is iets waarover Baumrind ook flink wat kritiek heeft ontvangen, maar daar zullen wij in het volgende hoofdstuk op ingaan.

Hoofdstuk 4

Diana Baumrind en het democratisch ouderschap

4.1 Inleiding

In de ontwikkelingspsychologie staat ‘het kind en zijn ontwikkeling’ centraal als object van onderzoek en andere vormen van bemoeienis. Het is niet voor niets dat de ontwikkelingspsychologie lange tijd als kinderpsychologie (*child psychology*) door het leven ging en in veel gevallen is dat nog steeds een belangrijke invulling van het vak. Geen enkele ontwikkelingspsychologische theorie zal echter beweren dat de ontwikkeling van het kind in een vacuüm plaatsvindt en vrijwel elke theorie, ook als de ontwikkeling vooral wordt opgevat als een proces dat gestuurd wordt door de biologie of *nature* van het kind, zal onderkennen dat de kinderlijke ontwikkeling medebepaald, of ten minste beïnvloed wordt door de omgeving of *nurture* van het kind; die omgeving wordt, menen vrijwel alle theorieën, in de eerste plaats gevormd door de ouders van het kind (Maccoby, 1994). Nergens wordt die sturing en invloed duidelijker zichtbaar dan in de socialisatie van het kind. Nemen we bijvoorbeeld de twee grote theoretische systemen van rond de Tweede Wereldoorlog, het behaviorisme en de psychoanalyse, dan zien we dat in het behaviorisme de koers van de ontwikkeling in belangrijke mate wordt uitgezet door op het kompas van de ouders, het aanbieden van een concrete omgeving, het versterken van gewenst gedrag, het ontmoedigen (bestrafen) van ongewenst gedrag, enzovoort. In de psychoanalyse wordt de ontwikkeling van het kind in de eerste plaats gezien als de uitkomst van een tweetal intrapsychische krachten – seksualiteit (libido) en agressiviteit – maar de ouders begeleiden die krachten permanent door middel van restricties, het kanaliseren van de krachten in acceptabele banen, het onthouden van de ouderlijke liefde bij ongewenst gedrag, enzovoort. Bovendien vormen ouders een belangrijke (misschien wel de belangrijkste) bron voor identificatie van het kind en internaliseren kinderen voor een belangrijk deel de gedragingen en waarden van hun ouders.

Ouders spelen dus een belangrijke rol in de ontwikkelingspsychologie, maar niettemin gaat de aandacht primair uit naar het kind en zeker ook in het ontwikkelingspsychologische onderzoek, zoals dat in het destijds dominante behaviorisme plaatsvond, was de rol van de ouders nogal instrumenteel. Sinds de Tweede Wereldoorlog zien we echter dat het nadenken over socialisatie een nieuwe impuls krijgt, waarbij er ook ruimte komt voor de affectieve

relaties tussen ouders en kinderen en dat de bijdrage van ouders daaraan ook scherper in beeld komt. In Bowlby's hechtingstheorie zien we dat de manier waarop de moeder met het kind omgaat (en hoe het kind daar vervolgens op reageert) een belangrijke factor is in de kwaliteit van de hechting. Wanneer een kind 'veilig gehecht' is, zegt dat volgens Bowlby ook iets over de kwaliteit van het moederschap, zoals is gesteld aan het einde van het vorige hoofdstuk.

In dit hoofdstuk zullen we ingaan op het werk van Diana B. Baumrind (1927-2018) en zien dat zij nog een stap verder gaat en zich in haar theorie over opvoedingsstijlen primair richt op de kwaliteit van het ouderschap; ze probeert te achterhalen wat de korte en lange termijneffecten – in positieve en negatieve zin – zijn van die verschillende stijlen. De ontwikkeling van het kind lijkt daarmee bijna secundair aan de aard van het ouderschap; de ouderschapsstijl vormt het kind.

We zullen Baumrinds theorie bespreken door onder andere haar werk in de tijd te plaatsen. Door de gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog is het fenomeen autoriteit en een autoritaire opvoeding in een ander – kwalijk – daglicht komen te staan en je zou kunnen zeggen dat Baumrind daar met haar theorie een ontwikkelingspsychologische explicatie van gaf. Vervolgens zullen we de belangrijkste kenmerken en implicaties van die theorie kort bespreken. Daarna zal worden ingegaan op het normstellende element van Baumrinds theorie, in die zin dat haar autoritatieve opvoedingsstijl, in de hoedanigheid van een democratische opvoedingsstijl als de meest wenselijke stijl is opgevat en daarmee niet alleen psychologische, maar ook maatschappelijke betekenis krijgt (De Winter, 2011). Het lijkt een echo van het werk van Locke en Rousseau, die in de ideale opvoeding en ontwikkeling ook de sleutel naar de ideale burger zagen. Ten slotte zullen we ingaan op de reikwijdte van en kritiek op de theorie voor ons onderzoek naar de driehoeksverhouding tussen onderzoekers, ouders en kind. We zullen echter beginnen met een korte biografische schets van haar leven.

4.2 Baumrinds biografie

Diana Blumberg Baumrind is geboren op 23 augustus 1927. Haar ouders, Hyman en Mollie Blumberg, behoorden tot de lagere middenklasse. Het gezin leefde in een joodse enclave in New York. Diana's vader was een Joodse atheïst die zich echter nog verbonden voelde met de joodse tradities (Van de Kemp, 1999). Diana was het oudste kind van een gezin met twee dochters en had in de familie alleen maar nichtjes. Dit leverde haar de rol van 'de oudste zoon' op en stelde haar als meisje in staat om deel te nemen aan gesprekken over filosofie, ethiek, literatuur en politiek.

Diana Baumrind (1927-2018)

De jonge Baumrind liet zich in haar jeugd niet makkelijk iets aanleren. Ze weigerde zich aan te passen aan de sociale conventies. Baumrind had een grote voorkeur voor lessen die haar in staat stelden om haar standpunt kenbaar te maken (Van de Kemp, 1999). Als tiener volgde ze, naast haar reguliere opleiding in Marxistische filosofie en economie, avondlessen. Baumrind kwam na deze opleidingen uiteindelijk terecht op het *all-women* Hunter College. Diverse omstandigheden hebben bijgedragen aan deze keuze, zoals een gebrek aan financiële middelen en een sterk geloof in publieke educatie. Een andere bijkomende factor was haar opstandigheid; door haar non-conformiteit waren haar cijfers te laag om mee te dingen naar één van de opleidingsplekken aan meer prestigieuze universiteiten. Het aantal plekken voor joodse mensen was bovendien al schaars en met lagere cijfers werd het bemachtigen van zo'n plek bijna onmogelijk. Op het Hunter College rondde Baumrind in 1948 haar opleidingen filosofie en psychologie af.

Pas getrouwd, verliet Baumrind New York in 1948 voor een *graduate* school aan de Berkeley-campus van de universiteit van Californië, waar ze ontwikkelings-, klinische en sociale psychologie studeerde en haar M.A. en PhD behaalde.

Ze kwam op tijd om getuige te zijn van de gebeurtenis van het jaar waarin de universiteitsregenten van de faculteit eisten om een eed te ondertekenen waarin stond dat zij enkel en alleen trouw zouden zijn aan de Verenigde Staten van Amerika (Jackson, 2009). Een

gebeurtenis die in het licht moet worden gezien van de Koude Oorlog, die gepaard ging met angst voor communistische spionnen (Jackson, 2009).

Er ontstond een tweedeling onder de professoren op Berkeley die wel tekenden en de groep die ervoor koos om niet te tekenen. De groep ‘niet-tekenaars’ was er namelijk van overtuigd dat hun academische vrijheid in het geding kwam en dat hun grondwettelijke rechten werden geschonden (Jackson, 2009).

E.C. Tolman was voorzitter van de ‘niet-ondertekenaarsgroep’ voor academische vrijheid. Hij bracht de zaak in 1950 voor de *American Association of University Professors* en leidde de juridische strijd voor de niet-ondertekenaars. Veel Berkeley-professoren representeerden persoonlijke overtuigingen en professionele belangen die Baumrinds marxistische en humanitaire overtuigingen versterkten. Onder hen was de groep die het klassieke Berkeley-onderzoeksproject leidde naar antisemitisme en de autoritaire persoonlijkheid (Jackson, 2009).

In 1960 sloot Baumrind zich aan bij het *Institute of Human Development*. Hier werd Baumrind directeur van het *Family Socialization and Developmental Competence Project*. Baumrind heeft in haar loopbaan als onderzoekster een groot bedrag aan subsidies ontvangen, maar liefst 6,6 miljoen dollar. Daarnaast heeft Baumrind één boek en meer dan zeventig artikelen en boekhoofdstukken over familiesocialisatie, opvoedingsstijlen, ontwikkelingscompetentie, de morele ontwikkeling, de morele aard van de ouder-kind relatie, de gezondheid van adolescenten, het risicogedrag van adolescenten en onderzoeksethiek gepubliceerd (Sorkhabi, & Larzelere, 2019). In haar project voerde Baumrind longitudinaal onderzoek naar het ouderschap uit.

Diana Baumrind overleed in 2018 op 91-jarige leeftijd aan de gevolgen van een auto-ongeluk.

4.3 Opvoeding tegen het licht gehouden

Voordat er dieper ingegaan kan worden op het baanbrekende werk van Diana Baumrind en haar invloed op ouders, moet er eerst een contextuele schets gemaakt worden. Het werk van Baumrind kan niet los gezien worden van de ontwikkelingen die er in de twintigste eeuw plaatsvonden binnen de (ontwikkelings)psychologie. De boodschappen van experts naar ouders over de juiste manier van opvoeden zijn namelijk door deze jaren heen veranderd.

In de twintigste eeuw werden de leefomstandigheden van kinderen steeds beter. Deze verbeterde omstandigheden zorgden ervoor dat de kindersterfte daalde, met als gevolg dat er

een groeiende interesse ontstond in het opvoedingsadvies omtrent de gezondheid van kinderen (Fass, 2016). Een relevante vraag die hierbij gesteld kan worden is: waar kwam dit opvoedingsadvies vandaan? In de periodes tussen de wereldoorlogen lijkt het advies vooral afkomstig te zijn van experts, met name artsen (Apple, 2006). Apple (2006) gaat nog een stap verder en constateert dat het wetenschappelijke moederschap toentertijd bestond uit een dominante arts en een moeder die deze gehoorzaamt. Deze dominante arts gaf de moeder net genoeg instructies, want een te goed geïnformeerde moeder zou denken de rol van de dokter denken te kunnen overnemen en zo enkel een bedreiging vormen voor de gezondheid van haar kind (Apple, 2006).

Na de Tweede Wereldoorlog kwam het advies nog steeds van de experts, maar de boodschap veranderde radicaal. Ditmaal werd ouders verteld dat de kinderen geen losbandige beesten waren, maar gewoon 'kinderen' met de aandrang zich goed te voelen (Novick, & Novick, 2014). In diezelfde periode dat de boodschap naar ouders toe veranderde, veranderde ook het beeld wat men had van de vooroorlogse opvoeding. Om deze veranderingen in kaart te brengen zullen twee grote stromingen worden uitgelicht: het vooroorlogse behaviorisme en de naoorlogse psychoanalyse. Er zal ook stilgestaan worden bij de publicatie van Adorno et al. (1950/1969), waarin een kritische blik op de (mogelijke) gevolgen van een vooroorlogse opvoeding wordt geworpen.

4.3.1 Het vooroorlogse behaviorisme

Het belangrijkste advies wat betreft lichamelijke gezondheid kwam van artsen, maar waar kwam advies over andere opvoedkwesties vandaan? Een belangrijk en invloedrijk persoon in deze tijd was John B. Watson. Watson zijn behavioristische opvoedingsmanieren zouden, volgens hem, kinderen beschermen tegen hun moeder, zowel fysiek als emotioneel (Watson, 1930, zie ook Cohen, 1979). Watson waarschuwde moeders bijvoorbeeld dat zij hun kinderen niet moesten kussen. Dit werd eerder al ontmoedigd, omdat dit bacteriën zou kunnen overdragen (Apple, 2006). Watson zag het kussen van het kind daarentegen vooral als een teken van emotie die getemperd diende te worden (Apple, 2006).

Een andere grote behaviorist hebben we hierboven al besproken, namelijk Burrhus F. Skinner. Ook al was hij geen echte ontwikkelingspsycholoog, hij interesseerde zich als behaviorist wel degelijk voor het welzijn van kinderen, al was hij minder radicaal in zijn zienswijze dan Watson. Skinner deed geen grote uitspraken over hoe ouders al dan wel of niet

affectie zouden moeten tonen aan hun kinderen, maar legde de nadruk op het bewerkstelligen van goed gedrag door middel van de operante conditionering.

Van moeders werd verwacht dat zij het advies van experts volgden en hiermee hadden de experts dus een duidelijke invloed op de opvoeding. Wat waren de gevolgen hiervan voor de opvoeding die men thuis vormgaf? Een vooroorlogse behavioristische opvoeding stond met name in het teken van autoriteit en het volgen daarvan (Hendrick, 2016). De nadruk lag daarbij voornamelijk op gewoontetraining en een strak ritme als het ging om eten en slapen. Verder was er weinig ruimte voor het gevoelsleven van het kind.

Het vooroorlogse behaviorisme plaatste zichzelf hiermee tussen ouder en kind, door het advies van experts aan moeders om zo zakelijk mogelijk te blijven (Fass, 2016). Achter de voordeur voedden ouders hun kinderen in de praktijk vaak autoritair op, met vaste schema's en het vermijden van affectie.

4.3.2 De naoorlogse psychoanalyse

Na de Tweede Wereldoorlog keerden miljoenen veteranen terug naar huis. De tijd die daarop volgde was onrustig en er ontstond een verschuiving in de manier waarop men autoriteit beschouwde (Graebner, 1980). Er ontstond gevoel van noodzaak om onderzoek te doen naar manieren waarop gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog in de toekomst voorkomen zouden kunnen worden. Terwijl Spock de oplossing zocht in het tonen van affectie en het luisteren naar de intuïtie tijdens de opvoeding van de nieuwe generatie, zagen vele beleidsmakers het potentieel van de psychoanalyse om te kunnen bijdragen aan het ontwikkelen van democratische burgers (Bates, 2019).

Ouders werden door de psychoanalyse geconfronteerd met de seksualiteit van jonge kinderen en het was hierbij vooral belangrijk om te begrijpen waar deze gevoelens vandaan kwamen, namelijk de wens van het kind om een nauwe band te hebben met zijn/haar moeder en vader (Novick, & Novick, 2014). Het was de taak van de ouders om al deze gevoelens in de juiste banen te leiden, wanneer deze impulsen een grens overgingen. Vervolgens moesten de ouders omgaan met de woede die ontstond bij het kind, wanneer deze beperkt werd in zijn of haar behoeften (Maccoby, 1994).

De psychoanalytische benadering werd zo cultureel geaccepteerd dat ouders werden bedolven onder de boodschap ervan. Er zaten zo psychoanalytische verwijzingen in films, boeken en tekenfilms. Deze verwijzingen gingen bijvoorbeeld over het Oedipuscomplex,

Freudiaanse versprekingen en onderdrukking (Novick, & Novick, 2014). Ook hier werden aan ouders adviezen van deskundigen opgedrongen, maar er was wel een verschil met eerder.

In het behavioristische tijdperk waren het de kinderen die bang waren om de liefde van hun ouders te verliezen. Tijdens het psychoanalytische tijdperk ontstond werden het de ouders die bang waren voor de gevolgen van het onderdrukken van hun kinderen en nog meer angst was er voor de woede van de kinderen wanneer die hun ouders verantwoordelijk zouden houden voor hun gedrag en problemen (Novick, & Novick, 2014).

4.3.3 The Authoritarian Personality

Waar het behaviorisme en de psychoanalyse grote theorieën behelsden die zich in algemene zin richtten op de psychologische ontwikkeling van het kind en de consequenties daarvan voor de opvoeding, waren er ook onderzoekers die meer in het bijzonder een diagnose van het naoorlogse tijdsgewricht zochten: welke (psychologische) processen hadden mogelijk een rol gespeeld in de toedracht van de Tweede Wereldoorlog en wat zouden de consequenties daarvan moeten zijn voor de opvoeding van naoorlogse generaties?

Verschillende sociale wetenschappers, van wie een deel met een joodse achtergrond, soms zelf uit Europa gevlucht voor het nazi-geweld, bogen zich over de mogelijke oorzaken van het oorlogsgeweld van de nazi's. Adorno, zo'n uit Europa gevluchte joodse immigrant, en zijn collega's (1950/1969) publiceerden een groot onderzoek naar wat zij als de 'autoritaire persoonlijkheid' bestempelden. In hun voorwoord schrijven Adorno et al. (1950/1969) over de aanleiding van het onderzoek:

“Today the world scarcely remembers the mechanized persecution and extermination of millions of human beings only a short span of years away in what was once regarded as the citadel of western civilization. How could it be, they asked each other, that in a culture of law, order, and reason, there should have survived the irrational remnants of ancient racial and religious hatreds” (p. 5).

Er werd getracht een antwoord te vinden op de vraag: hoe kan de bereidheid van mensen om de massamoorden op hun medemens te tolereren worden verklaard (Adorno et al., 1950/1969). De focus werd gelegd op de autoritaire persoonlijkheid, omdat dit de mogelijk oorzaak zou kunnen zijn, waarbij ook werd onderzocht welke factoren een rol spelen bij het ontwikkelen van een autoritaire persoonlijkheid.

Else Frenkel-Brunswik, onderdeel van het team onderzoekers, stelde (1950/1969) dat veel van de attitudes en onderliggende behoeften van een individu met een autoritaire persoonlijkheid voortkomen uit de gezinssituatie. Frenkel-Brunswik bekeek het ontstaan van de autoritaire persoonlijkheid dus vanuit een ontwikkelingsperspectief door in kaart te brengen hoe de opvoeding van deze (autoritaire) individuen eruit heeft gezien. Deze personen rapporteerden een relatief harde opvoeding, waarin er een dreigende sfeer hing en het willekeurig leek wanneer het gestraft zou worden. Het kind leefde hierdoor in angst en werd gedwongen tot onderdanigheid aan de eisen van de ouders. Deze probeerden al vroeg impulsen te onderdrukken die zij als ouders onacceptabel achtten. De onderdanigheid van het kind leek vooral te komen door het ongeduld van de ouders en daarbij komt ook nog eens dat het kind vooral de ouders tevreden wilde houden (Frenkel-Brunswik, 1950/1969). Binnen deze gezinnen gaven de ouders dus voornamelijk de voorkeur aan discipline en er was weinig ruimte voor affectie.

Veel van de bevraagde personen koesterden een wrok tegen hun ouders en de opvoeding die zij hebben genoten. Die wrok uitte zich echter niet als vijandigheid, maar paradoxaal genoeg eerder als verheerlijking. Frenkel-Brunswik (1950/1960) schreef hierover dat alleen de verheerlijking wordt geaccepteerd door het ego, een uitspraak die in lijn was met de heersende psychoanalyse in die tijd. De wrok beïnvloedt niet alleen de relatie met de ouders, maar ook de attitudes ten opzichte van autoriteit in zijn algemeenheid. De kinderen uit dit soort gezinnen zijn, aldus Frenkel-Brunswik (1950/1960), erg gericht op macht en zij tonen een afkeer tegen mensen die zij als zwakker beschouwen.

Opvallend is dat die houding overeenkomsten heeft met de houding van hun ouders ten opzichte van de bevraagde toen zij jong waren (Frenkel-Brunswik, 1950/1969). Het lijkt er dus op dat de kinderen de autoritaire houding van hun ouders overnemen, ondanks dat zij rapporteerden dat zij de houding van hun ouders als onprettig hadden ervaren. De kinderen nemen zelfs binnen een streng gezin de waarden van hun ouders over. Ouderschapsstijlen lijken zo overgedragen te worden op de volgende generatie kinderen, ook als die kinderen daar negatief tegenover staan.

Dit zagen we ook bij Spock, die de strenge (autoritaire) manier van opvoeden van zijn eigen jeugd heeft meegenomen in het grootbrengen van zijn twee zoons, ondanks zijn promotie van een meer liefdevolle opvoeding. Iets vergelijkbaar zien we bij Bowlby, want hoewel hij zijn theorie vormde op basis van het belang van hechting tussen ouder en kind liet hij zelf de opvoeding van zijn kinderen over aan zijn vrouw, net als Bowlby's eigen vader had gedaan.

Het aandeel van Frenkel-Brunswik in het onderzoek naar de autoritaire persoonlijkheid is een bron van inspiratie geweest voor Diana Baumrind. In haar latere onderzoeken zal Baumrind naast de vooroorlogse behavioristische periode en de naoorlogse psychoanalytische periode ook refereren aan het werk van Adorno et al. Het zijn deze twee perioden en de publicatie over de autoritaire persoonlijkheid waar Baumrind veel informatie uitputte voor haar onderzoek naar opvoedingsstijlen.

4.4 Ouderlijke controle en kinderlijke ontwikkeling

Tegen de achtergrond van deze schets, kan het werk van Baumrind nader bekeken worden. Nog voordat Baumrind in 1966 haar opvoedingsstijl introduceerde, schreef zij in 1965 een artikel over ouderlijke controle en liefde: *Parental Control and Parental Love*. In dit artikel verwees zij naar de boven beschreven perioden en de conflicterende adviezen die ouders hebben ontvangen. Ze merkte op dat Watsons behavioristische advies voor de oorlog op brede schaal werd aangenomen, maar dat latere onderzoeken hebben uitgewezen dat dit advies negatieve gevolgen kon hebben voor een kind (Baumrind, 1965). Ook de adviezen van de latere psychoanalytici waren niet altijd geruststellend. Deze adviezen maakten ouders vaak onzeker en angstig, omdat zij zo ‘natuurlijk mogelijk’ met het kind om moesten gaan, zonder het kind te ‘overstimuleren’, te beperken of vijandigheid te tonen (Baumrind, 1965). Maar hoe doe je dat precies?

Experts stonden in een groot deel van de twintigste eeuw tussen ouders en hun kinderen. De behavioristen dicteerden zo min mogelijk affectie en de psychoanalytici waarschuwden ouders dat zij de gevoelens van hun kinderen enkel en alleen op de juiste manier moesten kanaliseren. Baumrind liet in 1965 een nieuw licht schijnen op de relaties tussen ouder en kind. Haar artikel uit 1965 beschreef gedragingen van ouders en hoe deze hun kinderen beïnvloedden. Hiermee leek Baumrind te willen aantonen dat het niet de experts zijn die verantwoordelijk zijn voor de invulling van opvoeding, maar dat de ouders zelf een belangrijke rol speelden bij de opvoeding van hun kinderen. In 1966 maakte Baumrind dit concreet door haar (drie) opvoedingsstijlen te introduceren.

4.4.1 Ouderlijke opvoedingsstijlen in kaart gebracht

Het artikel uit 1965 kan worden gezien als een voorbode voor het artikel uit 1966: *Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior*. Hierin noemde Baumrind naast de

conflicterende adviezen van behavioristen en psychoanalytici nog een derde ontwikkeling, namelijk de verandering van de betekenis van het woord autoriteit. Ze schreef dat het woord onder invloed van onder andere het werk van Adorno en collega's een heel nieuwe lading heeft gekregen; een negatievere lading welteverstaan (Baumrind, 1966).

Baumrind (1966) merkte daarnaast op dat de meeste opvoedingsadviezen in het verleden niet waren gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, maar op humanistische of religieuze waarden. Ze constateerde vervolgens dat de wetenschap een groot aandeel heeft gehad in het ontkrachten van veel gangbare opvoedingspraktijken (Baumrind, 1966).

Baumrind (1966) introduceerde in datzelfde artikel drie prototypen van opvoedingsstijlen: permissief, autoritair en autoritatief. De permissieve opvoeding was kenmerkend voor de naoorlogse psychoanalytische periode (Hendrick, 2016). Voor de autoritaire opvoedingsstijl gold dat deze voornamelijk een standaard was voor de oorlog, tijdens de behavioristische periode. De autoritatieve ouder is noch permissief, noch autoritair (Hendrick, 2016).

In dit introducerende artikel stelde Baumrind (1966) dat er bewijs was gevonden dat de autoritatieve opvoedingsstijl voor verantwoordelijke conformiteit met groepsstandaarden kon zorgen, zonder het verlies van autonomie of assertiviteit. Ze vervolgde met het inzicht dat dit tot vele nieuwe hypothesen zou leiden die empirisch getoetst moesten worden (Baumrind, 1966).

Dit artikel uit 1966 kan als startschot worden gezien voor het onderzoek naar opvoedingsstijlen. Er waren vele onderzoekers die de opvoedingsstijlen onder de loep namen, waardoor er steeds meer kennis werd verzameld over de stijlen. Twee van hen waren Eleanor Maccoby en John Martin. In 1983 onderscheidden zij twee dimensies van ouderschap waartegen de opvoedingsstijlen afgezet kunnen worden: veeleisendheid (*demandingness*) en responsiviteit (*responsiveness*). Veeleisendheid betekent dat een ouder van een kind verwacht dat deze zich aanpast aan volwassen standaarden (Baumrind, 2013). Responsiviteit betreft de emotionele warmte van ouders en acties die zijn afgestemd op het kind zijn/haar kwetsbaarheden, cognities en input. Deze acties ondersteunen het kind in zijn/haar individuele behoeften (Baumrind, 2013).

In ditzelfde onderzoek introduceerden Maccoby en Martin (1983) een vierde opvoedingsstijl als aanvulling op de drie van Baumrind: de afwijzende-verwaarlozende opvoedingsstijl. Het viertal wordt sindsdien aangehouden als de standaard voor de theorie van de opvoedingsstijlen.

High Demandingness	Authoritarian	Authoritative
Low Demandingness	Rejecting-Neglecting	Permissive
	Low Responsiveness	High Responsiveness

De vier opvoedingsstijlen op de twee dimensies van Maccoby en Martin

De opvoedingsstijlen van Baumrind, Maccoby en Martin kunnen aan de hand van deze twee dimensies van elkaar onderscheiden worden. De opvoedingsstijlen verschillen dus in de mate van veeleisendheid en responsiviteit.

De permissieve opvoedingsstijl is gebaseerd op een hoge mate van responsiviteit. Daar tegenover staat dat deze ouder weinig veeleisend is. De houding van de permissieve ouder is daardoor goed te omschrijven als tolerant. Deze ouder tracht zich op een niet-bestrafende, accepterende en bevestigende manier op te stellen ten opzichte van het kind (Baumrind, 1966). Binnen een gezin met permissieve ouders wordt het kind betrokken bij het besluitvormingsproces en regels worden toegelicht wat betreft het hoe en waarom. Het kind wordt voornamelijk vrijgelaten om bijvoorbeeld zelf activiteiten te reguleren, de permissieve ouder probeert daarbij te allen tijde te voorkomen dat zij onnodig controle uitoefent (Baumrind, 1966).

De autoritaire ouder is veeleisend, maar is niet responsief. In tegenstelling tot de permissieve ouder is de autoritaire ouder dus niet te omschrijven als tolerant en probeert hij of zij juist het gedrag van het kind te vormen, controleren en evalueren, zodat dit in overeenstemming is met eigen normen (Baumrind, 1966). Wanneer het kind iets onderneemt wat in strijd is met de waarden van de ouders, zullen deze niet schromen om dit met bestrafende maatregelen aan te pakken. Respect wordt geleerd door het kennen van je plaats (Baumrind, 1966). Uiteindelijk dient het kind het oordeel van de ouder als waarheid aan te nemen.

Dan is er nog de autoritatieve ouder, deze scoort hoog op zowel veeleisendheid als responsiviteit. De autoritatieve ouder probeert de activiteiten van het kind te reguleren op een rationele, probleemgerichte manier (Baumrind, 1966). Deze ouder verschilt in het besluitvormingsproces van de permissieve en autoritaire ouder. Het verschil met de permissieve ouder is dat zij het kind niet laat meebeslissen, maar het kind wel meeneemt in de gedachtegang achter het besluit. Tegelijkertijd verschilt zij ook van de autoritaire ouder. De autoritatieve ouder legt haar eigen waarden niet op, maar gaat in gesprek met het kind wanneer deze het ergens niet mee eens is (Baumrind, 1966). De autoritatieve ouder houdt vast

aan het eigen perspectief, maar erkent tegelijkertijd dat het kind eigen ideeën over bepaalde dingen heeft.

In 1994 schreef Maccoby dat uit onderzoeken bleek dat de opvoedingsstijlen die ouders hanteerden niet consistent hetzelfde bleven. Na uitgebreider onderzoek naar gezinnen met kinderen in verschillende leeftijdscategorieën werd gevonden dat de opvoeding van een baby er anders uitzag dan de opvoeding van een (pre)adolescent (Maccoby, 1994). In deze gezinnen werd vaker een afwijzende-verwaarlozende opvoedingsstijl gevonden en deze is dus later als vierde stijl toegevoegd.

Ouders die deze afwijzende-verwaarlozende opvoedingsstijl hanteren, zijn niet betrokken bij hun kinderen (Baumrind, 1991). Zij zijn niet veeleisend, noch responsief. Ze helpen niet met het ontwikkelen van structuur, controleren niet en zij geven geen ondersteuning. Deze ouders verwaarlozen hun opvoedingsverantwoordelijkheden (Baumrind, 1991).

4.4.2 Ouderlijke opvoedingsstijlen en hun gevolgen

Baumrind stelde dat zowel permissieve als autoritaire ouders het kind mogelijk beroven van de kans om deel te nemen aan leerzame interacties met anderen. Beide opvoedingsstijlen zouden namelijk meningen die afwijken vermijden. De autoritaire ouder doet dit door deze te onderdrukken en de permissieve ouder door afleiding of toegeeflijkheid (Baumrind, 1966).

Na de introductie van de opvoedingsstijlen in 1966 is er veel onderzoek gedaan naar de effecten van de stijlen op kinderen. Zo beschreef Baumrind zelf in 1971 de volgende bevindingen: dochters van autoritaire ouders waren afhankelijker dan kinderen van autoritatieve ouders. Daarnaast waren de kinderen van autoritaire ouders ook minder prestatiegericht (Baumrind, 1971). Zonen van permissieve ouders waren minder *socially responsible* dan zonen van autoritatieve ouders, ze waren dan wel weer socialer dan zonen van autoritaire ouders (Baumrind, 1971).

Baumrind zelf is natuurlijk niet de enige die de effecten van haar opvoedingsstijlen heeft onderzocht. Smetana (1994) constateerde al dat Baumrind haar model het meest verspreide opvoedingsmodel was van dat moment, met als gevolg dat er veel onderzoek is gedaan naar de opvoedingsstijlen. Zo vonden Lavric en Naterer (2020) dat kinderen van autoritatieve ouders op latere leeftijd tevredener zijn over hun leven en dat een autoritaire opvoeding negatief lijkt samen te hangen met tevredenheid over het leven. Milevsky en collega's (2006) vonden eerder al dat de autoritatieve opvoedingsstijl gerelateerd was aan een

hogere mate van zelfvertrouwen en meer levenstevredenheid. Daarbij leek deze opvoedingsstijl negatief samen te hangen met depressies (Milevsky et al., 2006). Er zijn ook resultaten gevonden die aantonen dat een autoritatieve opvoedingsstijl niet alleen voordelig is voor de mentale gezondheid van het kind, maar ook voor de lichamelijke gezondheid. Kakinami en collega's (2015) toonden namelijk aan dat autoritair ouderschap negatief samenhangt met kindero obesitas.

De algemene lijn is dat kinderen van autoritatieve ouders instrumenteel en cognitief competent zijn dan andere kinderen (Baumrind, 1991). De kinderen van autoritaire en permissieve ouders zijn op hun beurt weer competent dan kinderen van ouders met een afwijzende-verwaarlozende opvoedingsstijl (Baumrind, 1991).

In zijn algemeenheid lijkt te gelden dat kinderen het meeste baat hebben bij de autoritatieve opvoedingsstijl. Hier kan echter een kanttekening bij worden geplaatst. Deze algemeenheid is namelijk onderzocht bij voornamelijk blanke gezinnen uit de Amerikaanse middenklasse. Baumrind zag in 1972 al dat dit niet de meest representatieve steekproef was en ze besloot de data van gezinnen met een andere afkomst te analyseren. Hieruit bleek dat ouders binnen deze gezinnen een opvoeding hanteerden die door blanke Amerikanen uit de middenklasse werden gezien als autoritair (Baumrind, 1972). Baumrind (1972) richtte zich voornamelijk op de data die zij had omtrent de dochters van deze ouders. Hieruit werd geconcludeerd dat deze meisjes, ondanks de autoritaire opvoeding, buitengewoon onafhankelijk waren en dat ze een breed scala aan adaptieve gedragingen lieten zien (Baumrind, 1972). Hierbij werd geobserveerd dat deze kinderen al snel een helpende hand waren binnen het gezin en zij vaker de zorg droegen voor jongere kinderen uit het gezin.

Culturele aspecten lijken dus een rol te spelen bij de opvoedingsstijl die ouders hanteren en de uitkomsten ervan. Het lijkt er namelijk op dat ouders met een autoritaire opvoedingsstijl wel degelijk autonome kinderen kunnen opvoeden. Dit staat in contrast met de eerder genoemde resultaten die door vele onderzoekers worden gevonden over de positieve effecten van de autoritatieve opvoedingsstijl en de (mogelijke) negatieve effecten van de permissieve, autoritaire en afwijzende-verwaarlozende opvoedingsstijl (Lavric, & Naterer, 2020; Milevsky et al., 2006; Kakinami et al., 2015). Culturele context is dus een relevante variabele binnen het onderzoek naar opvoedingsstijlen en de effecten ervan.

4.5 Democratisch ouderschap

Wie van de bovenstaande voordelen van de autoritatieve opvoedingsstijl kennisneemt, zal zich afvragen waarom een ouder überhaupt nog zou kiezen voor een autoritaire, permissieve of afwijzende-verwaarlozende stijl. Het werk van Baumrind maakte het mogelijk om 'goede' opvoeding van 'slechte' opvoeding te onderscheiden (Maccoby, 1994). Het lijkt er op dat Baumrind nog een stap verder is gegaan dan het beschrijven van verschillende soorten opvoedingsstijlen. Men zou nu namelijk een waardeoordeel kunnen vellen over de opvoedingsstijl die ouders gebruiken, waarin de autoritatieve stijl 'goed' is en de overige stijlen 'slecht'. Baumrinds model is in die zin een leidraad voor ouders over de opvoedingsstijl die zij zouden kunnen (of moeten) hanteren.

Het werk van Baumrind ging dus verder dan alleen het onderscheid maken tussen 'goed' en 'slecht' ouderschap. Haar autoritatieve opvoedingsstijl kreeg namelijk een synoniem: de democratische opvoedingsstijl. Dit is een versie van autoritatief ouderschap die ouders voornamelijk toepassen bij kinderen in de adolescentiefase (Baumrind, 2013). Deze ouders zijn gemiddeld veeleisend en in vergelijking met permissieve ouders nog responsiever (Baumrind, 2013). Laat Baumrind door deze benaming wellicht doorschemeren wat zij de juiste opvoeding achtte om de democratische samenleving in stand te houden?

Micha de Winter (2011) schreef in zijn boek *Opvoeding in Democratie* dat een democratie geen automatisch gegeven is en dat de mens daarbij bewuste keuzes zou moeten maken om de democratie staande te houden. Daarbij werd benadrukt dat scholen en ouders een belangrijke rol hebben bij het voorbereiden van kinderen op het leven in een democratische samenleving (De Winter, 2011). Micha de Winter (2011) merkte op dat binnen de meeste soorten opvoeding het accent voornamelijk ligt op het ontwikkelen van eigen identiteit, zelfstandig functioneren, gelukkig worden en ontplooiing. Het algemeen belang ontbrak vaak in dit rijtje, maar, aldus De Winter (2011), een geslaagde individuele ontwikkeling leidt niet altijd tot een sociaal verantwoordelijkheidsgevoel. Onderwijs en opvoeding zouden daarom zich ook moeten richten op het creëren van democratische persoonlijkheden.

De opvoedingsstijl die, volgens De Winter (2011), het beste in staat is om de democratie in stand te houden, is Baumrinds autoritatieve opvoedingsstijl. Die zou kinderen het beste voorbereiden op democratisch burgerschap, doordat deze opvoedingsstijl wordt gekenmerkt door gezag, maar ook door zaken als overleg, wederkerigheid en respect. De Winter (2011) meent dat autoritatief ouderschap in de westerse samenleving ook het, vaak

vergeten, algemeen belang vertegenwoordigt. De Winter (2011) laat hiermee zien dat Baumrinds model niet enkel beschrijvend is, maar ook normstellend. In een samenleving waarin we de democratie overeind willen houden, zullen ouders een autoritatieve opvoedingsstijl moeten hanteren. Deze maakt kinderen immers tot democratische burgers (De Winter, 2011). Afgezet tegen de tegenhangers ervan – het autoritaire en niet-autoritaire ouderschap – lijkt het democratische ouderschap het in de gulden middenweg te zoeken.

Opvoedingsstijlen

Autoritaire opvoedingsstijl	Democratische opvoedingsstijl	Anti-autoritaire opvoedingsstijl
Kind ← omgeving	Kind ↔ omgeving	Kind → omgeving
De cultuur bepaalt welke waarden, kennis en vaardigheden moeten worden overgenomen	Kind (gezien in relationele context) als uitgangspunt in relatie tot waarden, kennis en vaardigheden	"Zelfontplooiing" Alles vanuit het kind Kind is vrij, uniek
Ontwikkeling gaat via gestuurd opvoeden	In interactie met de omgeving komt een kind verder; er zijn stadia	Ontwikkeling gaat vanzelf
Waarden en kennis zijn objectief en herhaalbaar	Waarden en kennis ontstaan vanuit een evenwichtige relatie tussen het individu en zijn omgeving.	Waarden en kennis staan in relatie tot de eigen innerlijke ervaring
Je leert en wordt volwassen dank zij je omgeving	Je leert en ontwikkelt in samenspraak met je omgeving	Leren en volwassen worden gaat vanzelf
Cultuur bepaalt wat kind hoort te willen	Rationele ethische principes zijn grondslag voor handelen Er is een smalle basis van algemeen geldige waarden en normen	Kind heeft maximale vrijheid Wat kinderen willen is wat ze behoren te willen

Democratische opvoedingsstijl als de gulden middenweg

Waar De Winter (2011) het belang benadrukt voor een autoritatieve opvoedingsstijl, ziet hij tegelijkertijd dat dit geen universele oplossing is voor elke samenleving. Zo refereert hij aan een correspondentie met een collega, die hem vertelde dat de vaardigheden die ouders overbrachten met de autoritatieve opvoedingsstijl niet in elke omgeving functioneel waren. Hij noemde als voorbeeld een gezin dat in een gevaarlijke wijk woont met veel criminaliteit. Kinderen uit deze gezinnen worden autoritair opgevoed, omdat de ouders dit als enige manier zien om hun kinderen te beschermen. Een autoritatieve opvoeding zou in zo'n situatie levensbedreigend kunnen zijn (De Winter, 2011).

4.6 Tot slot: een kritische kanttekening

In dit hoofdstuk zijn de opvoedingsstijlen van Baumrind en de effecten hiervan uitgebreid aan bod gekomen. Het was Baumrinds intentie om de opvoeding weer terug te halen naar de wetenschap nadat ouders telkens te maken hadden met conflicterende adviezen van bemoeizuchtige experts (Baumrind, 1966). De vraag is of zij niet een stap verder is gegaan dan alleen het terughalen van de opvoeding naar de wetenschap. Het lijkt erop dat Baumrind haar theorie naast beschrijvend ook normstellend was, want het velde een oordeel over effectief en ineffectief ouderschap (Maccoby, 1994). Met haar onderzoek naar de autoritatieve opvoedingsstijl en alle positieve uitkomsten hiervan, zou dit eigenlijk de enige juiste manier van opvoeden zijn. Baumrind oefent daarmee invloed uit op de relatie tussen ouder en kind. Met een autoritatieve opvoeding beïnvloeden ouders de ontwikkeling van hun kinderen in positieve zin en welke ouders willen dat niet? De autoritatieve opvoedingsstijl is dan toch ‘the way to go’.

Judith Rich Harris was in haar provocatieve boek *Het misverstand opvoeding. Over de invloed van ouders op kinderen* uit 1998 erg kritisch op het werk van Baumrind. Was het wel terecht dat autoritatief ouderschap werd beschouwd als de juiste manier van ouderschap? Volgens Harris (1998) waren de woorden overtuigender dan de cijfers, zo zouden de gunstige effecten van autoritatieve ouders voornamelijk aantoonbaar zijn voor blanke gezinnen en zette zij vraagtekens bij de claim dat de betekenis van de opvoedingsstijlen, en de gunstige en ongunstige effecten daarvan, universeel zouden zijn. Baumrind (1972) gaf zelf ook al eens toe dat een autoritaire opvoeding wel degelijk positieve uitkomsten kan hebben.

Daarbij beweerde Harris (1998) dat wanneer deze effecten niet gevonden werden, er gebruik gemaakt kon worden van methodologische ‘verdeel- en heerstechnieken’ waardoor de effecten alsnog boven water kwamen. De data van jongens en meisjes werden dan bijvoorbeeld apart geanalyseerd. Harris (1998) stelde dat de autoritatieve opvoedingsstijl precies representeerde wat eind-twintigste-eeuwse blanke Amerikanen een goede opvoeding vonden. Natuurlijk leverde een autoritatieve opvoedingsstijl kinderen op die ‘precies goed’ waren, want de kenmerken van die kinderen (en ouders) vonden we op voorhand al ‘precies goed’.

Harris (1998) vroeg zich ook af of de onderzoeken van Baumrind wel meten wat zij beoogden te meten. Zo vertelde zij dat ze bij haar twee kinderen twee heel verschillende opvoedingsstijlen heeft gehanteerd, niet zozeer uit een verandering in de overtuiging wat de beste stijl zou zijn, maar domweg omdat het ene kind een heel ander opvoedingspatroon

uitlokt dan het andere. In het verlengde daarvan vroeg Harris (1998) zich af of Baumrind niet zozeer ouder-op-kindeffecten mat, maar juist de kind-op-oudereffecten. Anders gezegd, autoritatief ouderschap produceert niet zozeer ‘goede kinderen’, maar ‘goede kinderen’ lokken autoritatief ouderschap uit (Harris, 1998). Hoe kan er dan van ouders worden verwacht dat zij de ‘goede’ autoritatieve opvoedingsstijl hanteren, wanneer deze niet aansluit bij de behoeften van de kinderen?

We mogen ons dus afvragen of het terecht is dat Baumrind haar model zo normstellend is. Met haar model en de ‘goede’ autoritatieve opvoedingsstijl ontkomt ze niet aan het waardeoordeel dat ze daarmee velt. Het lijkt erop dat Baumrind, misschien onbedoeld, hetzelfde doet als de vooroorlogse behavioristische en naoorlogse psychoanalytische experts, namelijk advies geven over de ‘juiste’ opvoeding, terwijl dit vaak lastig is om wetenschappelijk te onderbouwen en kan leiden tot tegenstrijdige opvoedadviezen. Over de manier waarop die adviezen in de opvoedingsliteratuur terechtkomen gaat het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 5

Ontwikkelingen in de opvoedingsliteratuur sinds de Tweede Wereldoorlog

5.1 Inleiding

Met de Tweede Wereldoorlog als breuk in de tijd wil deze these laten zien hoe de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouders en kind in de loop der tijd is veranderd. In de voorgaande hoofdstukken is dit voornamelijk geïllustreerd aan de hand van de bijdragen van enkele belangrijke (ontwikkelings)psychologen, waarbij Skinner fungeert als een overgangsfiguur, die in veel opzichten model staat voor het vooroorlogse, door het behaviorisme gedomineerde denken. Toch heeft hij wel degelijk invloed gehad op de naoorlogse (ontwikkelings)psychologische literatuur. Spock, Bowlby en Baumrind zijn daarentegen echte exponenten en toonzetters van de naoorlogse trend, waarbij Spocks werk kan worden opgevat als een reactie op het behaviorisme; hij heeft de opvoedingsliteratuur ingrijpend veranderd. Bowlby en Baumrind staan model voor een empirisch wetenschappelijke benadering, die van invloed is geweest op het opvoedingsdenken en zijn sporen heeft nagelaten in de opvoedingsliteratuur.

In dit hoofdstuk willen we vooral ingaan op de vraag hoe de (naoorlogse) verschuiving in het ontwikkelingsdenken heeft doorgewerkt in de opvoedingsliteratuur. Bij deze verschuiving verandert de verhouding tussen onderzoeker, ouder en kind en ook deze verandering wordt in kaart gebracht. Er zijn sinds de Tweede Wereldoorlog honderden opvoedingsboeken, zeer verschillend van omvang en reikwijdte, opzet en pretenties, geschreven en het is onmogelijk daar binnen het bestek van deze these verslag van te doen (zie bijv. Wubs, 2004). Ook nu zullen wij ons weer beperken tot enkele representatieve en invloedrijke figuren uit deze periode, die we daarbij ook nog in een tweetal subperioden willen splitsen met verandering ergens tussen 1970 en 1980. Om te beginnen gaan we nog eens in op de impact van Dr. Benjamin Spock, die in een eerder hoofdstuk al uitvoerig besproken is en van wiens boek *Common Sense Book of Baby and Child Care* uit 1946 niet alleen het startpunt is voor een grote verandering, maar dat ook over de hele periode, tot op de dag van vandaag, gelezen wordt.

Naast Spock zullen we ingaan op het werk van Dr. Thomas Gordon. Gordon introduceerde in de jaren tachtig van de vorige eeuw een manier van opvoeden waarbij het luisteren naar kinderen centraal stond en herdefinieerde daarmee de verhouding tussen ouders,

kinderen en deskundigen. In plaats van te luisteren naar de deskundigen werden juist de kinderen belangrijker en moest er meer naar hen geluisterd worden. Zijn boeken en methoden worden nog steeds over de hele wereld gebruikt (Gordon, 2020).

Na het bespreken van Spock en Gordon worden de maatschappelijke invloeden in kaart gebracht, die als mogelijke aanleiding voor veranderingen in de opvoedingsliteratuur worden gezien. Na de Tweede Wereldoorlog begon de wederopbouw waarna er een periode van toenemende welvaart volgde (Horlings & Smits, 2001). Deze stijging in welvaart heeft ook sporen nagelaten in zowel de opvoedingsliteratuur als in de kijk op de opvoeding. Onderwerpen als de rol van vaders en moeders binnen de opvoeding van kinderen zijn hierbij interessant. Naast dat de rol van ouders veranderde, kregen ook leerkrachten een andere rol binnen de opvoeding van kinderen. Waar docenten eerder nog als deskundigen gezien werden, met expertise op het gebied van kinderen, vervulden ze later steeds meer een complementaire rol met ouders en werkten met hen samen voor een betere opvoeding. Later in de tijd is te zien dat verdere modernisering wederom zorgt voor een andere kijk op opvoeding (Wubs, 2004).

In dit hoofdstuk illustreren we tevens de ontwikkeling van de autoriteit van de deskundige en de houding van de deskundige ten opzichte van de ouder. Zo vond er bijvoorbeeld rond de tweede helft van de jaren vijftig een afname plaats van de autoriteit van de kerk. Waar eerder pastoors en dominees binnen de kerk gezien werden als deskundigen en als zodanig ook als ouders werden geaccepteerd, nam hun autoriteit met de ontkerkelijking af en kwam de deskundigheid steeds meer bij de ouders zelf te liggen (Wubs, 2004). In het verlengde hiervan zien we ook de opkomst van de ervaringsdeskundige, als medespeler en concurrent van andere – professionele – opvoedingsdeskundigen. Sommige ervaringsdeskundigen, zo zullen we zien, ontleen hun autoriteit niet aan hun specifieke kennis van het kind, maar aan hun eigen (inter)nationale bekendheid als tv-ster of fotomodel. We sluiten dit hoofdstuk af met een concluderende paragraaf waarbij we ingaan op de splitsing die in de tijd ontstaan is en het gevolg hiervan op de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind en hoe deze ontwikkeling zich uit in de opvoedingsliteratuur en het opvoedingsdenken.

5.2 Andere tijden, andere opvoeding

Na de Tweede Wereldoorlog was er onder regering en bevolking een algehele ongerustheid over de toestand van de Nederlandse samenleving. In de nasleep van de oorlog vreesde men

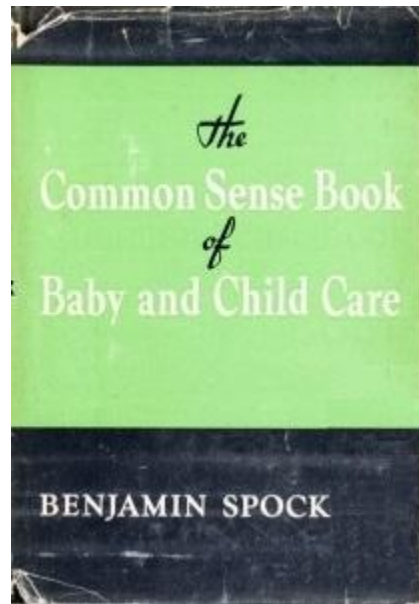
verwildering van de jeugd en hernieuwde aandacht voor het gezin en de opvoeding werd als belangrijk gezien voor de wederopbouw van deze samenleving, of zoals Wubs (2004, p. 6) schrijft: “Gezinsherstel brengt volksherstel”. Dit volksherstel was meer dan welkom aangezien er grote verwarring bestond over de vraag hoe de mens de gruwelijkheden van de oorlog had kunnen laten gebeuren. Men begon te kijken naar wat als de basis van de samenleving kon worden opgevat: de opvoeding van kinderen.

Er ontstond een breuk tussen het voor- en naoorlogse denken met betrekking tot de opvoeding en het gezin. Zoals in eerdere hoofdstukken is besproken, bevatte het vooroorlogse denken nog veel behavioristische opvattingen met betrekking tot vele opvoedkwesties.

Kinderarts Benjamin M. Spock zorgde voor een ommekeer in opvattingen over opvoedkwesties. Hij introduceerde als eerste de gedachte dat het tonen van affectie en de intuïtie van ouders genoeg waren voor de opvoeding van kinderen (Spock, 1946). Niet alleen de oorlog zorgde voor een breuk in de tijd, rond 1970 vond er nogmaals een verandering plaats. Tot 1970 waren het nog vooral wetenschappers die opvoedingsboeken schreven (Wubs, 2004). Daarna en vooral vanaf 1980 was de wetenschapper minder prominent aanwezig en werd de rol van opvoedingsdeskundige veel vaker ingenomen door mensen die in de praktijk van voorlichting en hulpverlening werkzaam waren. Andere tijden vergen kennelijk een andere benadering van de opvoeding.

5.2.1 De invloed van Spock

Dr. Spock bracht met zijn boek *The Common Sense Book Of Baby And Childcare* na de oorlog een nieuwe kijk op het opvoedingsdenken. Binnen de vooroorlogse behavioristische aanpak werd de deskundige boven de ouder geplaatst als het ging om de opvoeding. Waar deze denkbeelden weinig tot geen aandacht voor de innerlijke gevoelswereld van het kind hadden, meende Spock juist dat dit wel belangrijk was en hechtte hij bovendien veel waarde aan de inzichten van ouders zelf: zij moesten vertrouwen hebben in hun eigen intuïtie (Spock, 1946). Spock begon met het geven van adviezen over praktische opvoedkwesties, waarbij hij ook aangaf dat ouders met hun kind naar de dokter moesten gaan wanneer er lichamelijke klachten ontstonden. Dit kwam voort uit het feit dat hij ook arts was (Wubs, 2004). Als kinderarts volgde Spock in de jaren 30 een psychoanalytische training, waaraan hij volgens zichzelf het succes als kinderarts te danken had (Pace, 1998).

*De eerste editie van Spocks
Common Sense Book Baby and Child Care*

Dr. Spock meende dat deskundigen, zoals hijzelf, ouders zo goed mogelijk moeten informeren, maar ook zelfvertrouwen en een gerust gevoel moeten meegeven (Lee, 2017). Door zelfvertrouwen uit te stralen wordt de kloof tussen kind en ouder kleiner waardoor de relatie tussen hen verbetert. Dat de opvoeding zo belangrijk is, zag Spock voornamelijk tijdens zijn werk als psychiater in een ziekenhuis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij zag hier een verband tussen de gedragingen van psychopaten en hun verleden en kwam tot de conclusie dat gebrek aan liefde van ouders de oorzaak was van hun criminele gedrag (Lee, 2017).

Spock was niet de enige die een affectieve relatie tussen ouder en kind belangrijk vond, ook de Britse psycholoog Penelope Leach stond achter deze uitspraak. In haar boek *Your Baby and Child* zei ze: “Whatever you are doing, however you are coping, if you listen to your child and to your own feelings, there will be something you can actually do to put things right or make the best of those that are wrong” (Leach & Huggan, 2003, p. 324). Hoewel Leach dus meeding in de door Spock geïntroduceerde nieuwe kijk van opvoeding, verdween de ‘oude’ behavioristische kijk niet geheel en bleef Leach inhoudelijk nog wel dicht bij het behaviorisme. In haar boeken ligt de focus binnen opvoeding namelijk niet enkel op de affectieve relatie tussen ouder en kind maar ook op het gedrag van kinderen (Nossent, 1995).

Spock heeft dus voor een belangrijk omslagpunt gezorgd in de naoorlogse periode in de kijk op opvoeding en de kijk op de relatie tussen ouders en kinderen. Spock introduceerde de deskundige als minder autoritair en gaf meer waarde aan de ouders zelf, op een manier die doet denken aan Baumrinds autoritatieve opvoedingsstijl (zie hoofdstuk vier). Een affectieve

relatie tussen ouder en kind niet mocht ontbreken. Hiermee trok hij de rollen van deskundigen, ouders en kinderen steeds dicht naar elkaar toe en werd de kloof tussen hen in de opvoeding verkleind.

5.2.2 Luisteren naar kinderen

De opvoedingsboeken werden voor 1970 vaak geschreven door academische wetenschappers, maar: “Met de verschijning van methodeboeken vanaf 1970 trad een plotselinge verandering op in de presentatie van deskundigheid in het opvoedingsadvies”, aldus Wubs (2004, p. 77). Dit laat zich het best illustreren met de opkomst van methodeboeken voor de opvoeding. De schrijvers van deze methodeboeken, veelal psychologen, vonden dat de inbreng van deskundigheid nodig was voor het opvoeden van kinderen. Binnen de methodeboeken speelden de groei en ontwikkeling van kinderen echter bijna geen rol. Ze behandelden basisprincipes die op elke leeftijd van toepassing zijn. Voornamelijk het begrepen en serieus genomen willen worden speelde een rol.

Wubs heeft over twee soorten methoden geschreven, het gedragsveranderingsprogramma (gericht op concrete opvoedingsproblemen, zoals problemen met slapen, eten of gehoorzaamheid) en de communicatiemethode, waarbij de laatstgenoemde methode laat zien dat er een verschuiving ontstaat in de driehoek van ouders, kinderen en onderzoekers. Er wordt getracht ouders beter te laten communiceren en beter naar hun kinderen te laten luisteren, waardoor de kinderen zelf een grotere rol krijgen binnen hun eigen opvoeding en ouders niet enkel meer het advies van deskundigen opvolgen. De bekendste en invloedrijkste persoon van deze aanpak is Thomas Gordon.

Dr. Gordon was een afgestudeerd klinisch psycholoog en schreef gedurende zijn carrière negen boeken die nog steeds wereldwijd gelezen worden (www.gordontraining.com, 2016). Met zijn *Parent Effectiveness Training* introduceerde hij het eerste algemeen erkende trainingsprogramma dat gebaseerd was op het trainen van vaardigheden. Met de opzet in 1962 van dit programma ontstond een beweging van ‘lerende ouders’. Daarnaast heeft Dr. Gordon een model ontwikkeld dat problemen in de opvoeding moest voorkomen.

Binnen dit model ligt de focus op de communicatie tussen ouder en kind. Ouders worden aangespoord duidelijke grenzen te stellen voor hun kinderen, waarbij conflicten tussen ouder en kind op een constructieve wijze opgelost moeten worden. Dit wordt gedaan door het toepassen van twee basisvaardigheden (Gordon, 2020). Wubs zegt over deze twee basisvaardigheden: “Het eerste is ‘actief luisteren’; dat wil zeggen, de werkelijke gevoelens

van het kind die schuilgaan achter de verbale of non-verbale communicatie, juist interpreteren en ze accepteren. Het tweede is ‘Ik-boodschappen’ uitzenden; dat wil zeggen, spreken over de eigen gevoelens en beweegredenen en niet over het kind en het gedrag van het kind” (2004, p. 48). Het voorbeeld wat Wubs hierbij geeft is: “In plaats van ‘Wat ben jij een stoute jongen. Je mag niet zo gemeen schoppen’ dienen ouders te zeggen ‘Au. Dat deed echt pijn - Ik houd er niet van geschopt te worden’. Op deze manier is de ouder duidelijk in wat er van het kind gevraagd wordt en wordt de verantwoordelijkheid bij het kind gehouden.

Deze zogenoemde Gordon-methode was spraakmakend aangezien Gordon hiermee een minder autoritaire en meer samenwerkende opvoeding suggereerde, waarmee hij richting autoritatief ouderschap ging (“Gold Medal Award for Enduring Contributions to Psychology in the Public Interest.”, 1999, p. 575).

In het boek *Luisteren naar kinderen* geeft Dr. Gordon aan dat het belangrijk is voor ouders om op zo’n manier te luisteren naar kinderen dat zij met de ouders willen praten. Dit noemt hij ‘de taal van acceptatie’ (Gordon, 2020). De Gordon-methode is niet alleen toe te passen binnen het gezin, maar ook in andere omgevingen zoals op school en op het werk. Het belangrijkste binnen deze methode is de acceptatie, het luisteren en de duidelijke communicatie. Door deze ontwikkeling veranderde tevens de driehoeksverhouding tussen ouder, kind en onderzoeker, omdat het kind ineens meer inspraak kreeg en er beter naar het kind geluisterd werd. Hierdoor ontstond een minder autoritaire rol voor de ouders en werd er meer bereikt door samen te werken binnen de opvoeding.

Hieronder een voorbeeld van een oefening uit het boek *Luisteren naar Kinderen* om te illustreren hoe Dr. Gordon zijn aanpak eruitzag. Er wordt in de oefening gevraagd elke situatie en de bijbehorende ‘jij-boodschap’ door te lezen. Vervolgens is het aan de ouder de taak in de derde kolom een ‘ik-boodschap’ in te vullen. Deze ik-boodschap dient vervolgens vergeleken te worden met de onderstaande voorbeeld antwoorden. Hiermee kunnen ouders oefenen ik-boodschappen uit te zenden naar hun kinderen (Gordon, 2020).

Situatie	Jij-boodschap	Ik-boodschap
1. Moeder wil het journaal zien. Kind klimt steeds op haar schoot. Moeder raakt geïrriteerd.	‘Je moet iemand nooit lastigvallen als hij naar het nieuws kijkt.’	‘Ik kan niet televisie kijken en spelen tegelijk. Ik kan er echt niet tegen als ik niet even met rust gelaten word om het journaal te zien.’
2. Vader is aan het stofzuigen. Kind trekt steeds de stekker uit het stopcontact. Vader heeft haast.	‘Je bent stout.’	‘Ik heb erg veel te doen en ik vind het vervelend als ik steeds opgehouden word omdat de stekker er weer in moet. Dat kost me veel tijd.’
3. Kind komt aan tafel met erg vies gezicht en handen.	‘Je bent een viezerik.’	‘Als je met zulke zwarte handen gaat eten, kun je er ziek van worden.’

Een voorbeeldoefening gebaseerd op de Gordon-methode uit het boek ‘Luisteren naar Kinderen’

5.3 Maatschappelijke context

Naast de invloed van spraakmakende opvoeddeskundigen, heeft de maatschappelijke context gezorgd voor een verandering in het opvoedingsklimaat. Zo werd de Tweede Wereldoorlog gezien als moreel ijkpunt waarbij de opvoeding opnieuw onder de loep werd genomen. Wie een ander mens wil, moet immers beginnen bij het kind en de opvoeding (Mooren & van Lierop-Debrauwer, 2005). Na de Tweede Wereldoorlog volgde er dan ook een periode waarin er veel onderzoek is gedaan naar de “juiste” manier van opvoeden. Dit is onder andere terug te zien in het stijgende aantal publicaties van opvoedingsboeken (Wubs, 2004). Deze toename in onderzoek en publicaties zorgde voor een nieuwe kijk op de opvoeding en een verschuiving in de opvoedingsstijl. Ook het onderwijs en de veranderende taakverdeling van ouders speelden hierin een rol (Wubs, 2004), wat uitgebreid besproken zal worden in de komende paragrafen. Hierbij illustreren we tevens hoe de maatschappelijke context en het denken over opvoeding is doorgewerkt in concrete adviezen aan ouders, en hoe dit de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind heeft beïnvloed.

5.3.1 De Tweede Wereldoorlog als herstart

Direct na de Tweede Wereldoorlog heerste er in veel westerse landen een ontzet en bezorgd gevoel over onze samenleving. Volgens verschillende opvoeddeskundigen hadden kinderen tijdens de oorlogsjaren te veel vrijheid gekregen. Kinderen werden gezien als even belangrijk, zo al niet belangrijker dan hun ouders of zoals Spock schrijft: “In Amerika worden maar weinig kinderen opgevoed met het idee dat hun belangrijkste bestemming het dienen van hun familie, hun land of God is. Over het algemeen hebben we ze het gevoel gegeven dat ze vrij zijn om hun eigen doelen en bezigheden in het leven te bepalen volgens hun eigen neigingen” (Fass & Grossberg, 2011, p. 1). Deze passage vat samen wat Spock omschreef als *Child-Centered America*. Dit idee moest volgens verschillende opvoeddeskundigen dan ook worden herzien.

Vlak na de Tweede Wereldoorlog was er dus een herstart nodig. Om een herhaling van de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog te voorkomen, moest er iets veranderen in de opvoeding. Tijdens deze periode van de wederopbouw vond er veel onderzoek plaats over wat dan wel de juiste manier van opvoeden zou zijn. De autoritaire manier van opvoeden van voor de oorlog werd hierbij in het bijzonder ter discussie gesteld (Graebner, 1980). Daarnaast werd er veel aandacht geschonken aan onderzoek naar de psychoanalytische stroming (Bates, 2019).

5.3.2 Veranderende opvoedingsstijlen

Door de toenemende aandacht voor opvoeding in de jaren na de oorlog ontstonden er over de jaren heen veranderende meningen over de juiste opvoedingsstijl, die volgens Wubs kunnen worden gekarakteriseerd met behulp van de begrippen *psychologisering* en *individualisering* (2004). Zoals in hoofdstuk over Baumrind is beschreven, vond er een verschuiving plaats van een autoritaire houding naar een meer liefdevolle aanpak waarin er meer ruimte komt voor het individu en zijn of haar unieke eigenschappen.

Na de wederopbouw ontstond er een periode van stijgende welvaart die rond 1960 van start ging en zo'n twintig jaar aanhield (Horlings & Smits, 2001). Tijdens deze periode veranderden onder andere de woonomstandigheden en eetgewoonten. Dit betekende dat veel kinderen meer ruimte kregen voor een eigen kamer en eigen spullen. Deze periode van welvaart gaf gezinnen ook ruimte voor een andere opvoedingsstijl (Van Setten, 1987). Zo

vond Van Setten in zijn onderzoek dat er meer ruimte kwam voor affectiviteit, kindgerichtheid en aandacht.

Deze verandering is ook terug te zien in de concrete adviezen uit het vrouwenblad *Margriet* (Brinkgeve & Korzec, 1978). In de adviezen is te zien hoe het gezag van de ouders na de jaren vijftig geleidelijk afneemt en hoe er meer ruimte ontstaat voor de gevoelens en belangen van het kind. In plaats van gerichte adviezen worden er psychologische wedervragen gesteld. Er wordt hierbij toenemend gesproken over psychologische aspecten en over een verschuiving van buitenpersoonlijke normen naar individuele overwegingen (Wubs, 2004). Dit wordt dan ook bedoeld met de begrippen *psychologisering* en *individualisering*.

Du Bois-Reymond en collega's (1990) vonden ook een significante verandering in de disciplinerende en controle tussen ouders en hun kinderen. Zo was er volgens hen een vrijere en gelijkere verhouding tussen ouder en kind rond de jaren tachtig dan in de jaren veertig en vijftig. De bovenstaande verschuiving laat een verandering zien in de verhouding tussen onderzoeker, ouder en kind; er ontstaat namelijk meer ruimte en aandacht voor het kind. De Swaan (1982) omschreef het als een verandering in de onderlinge verhouding tussen kind en volwassene, waarbij er meer ruimte kwam voor affectie en gelijkwaardigheid tussen de gezinsleden. Hij typeerde deze ontwikkeling als overgang van een bevels- naar onderhandelingshuishouden. Een verandering die mede plaats heeft kunnen vinden door de algehele toename van welvaart, aldus Du Bois-Reymond en collega's (1990).

Deze resultaten sluiten niet alleen aan op Spocks ideeën van een warme en liefdevolle opvoeding, maar ook de invloed van Baumrind en de autoritatieve manier van ouderschap is hierin terug te vinden.

5.3.3 Een ommekeer in de taakverdeling

De taakverdeling onder ouders was in de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog duidelijk. Zo waren de meeste moeders huisvrouw en zorgden de vaders dat er geld werd verdiend (Pott-Buter & Tijdens, 1998). Zo rond 1970 valt hier een verandering in waar te nemen; steeds meer moeders blijven niet alleen thuis, maar gaan ook werken. Bij deze verandering speelde onder andere het onderwijs een rol.

Gedurende de periode tussen 1945 en 1970 stond het belang van het gezin centraal. Het gezin werd gezien als de belangrijkste verantwoordelijkheid in het leven; ouders zorgden er immers voor dat kinderen hun plaats over zouden gaan nemen in de maatschappij (Wubs, 2004). Om ervoor te zorgen dat kinderen zich tot nette burgers zouden ontwikkelen, was het

van belang dat de sfeer in het gezin warm en liefdevol, maar ook ordelijk was. Hierin speelde de moeder een grote rol; het draaiende houden van het gezin was haar eerste verantwoordelijkheid. Om deze reden moest de moeder dan ook zo veel mogelijk thuis zijn. Betaald werk buitenshuis was in deze periode dan ook niet aan de orde (Wubs, 2004). Wubs beargumenteert dat vaders in deze periode wel een belangrijke rol speelden in de opvoeding, al was dit voornamelijk ter ondersteuning van de moeder. Dit is ook terug te zien in de concrete opvoedingsadviezen; zo noemt Spock in zijn boek dat de vader een warme vader en een 'echte man' tegelijk kan zijn (1950).

Na 1970 is er een verschuiving te zien in deze taakverdeling. Zo beargumenteerde Spock dat zowel de vader als de moeder recht heeft op een arbeidsloopbaan, maar dat hierbij de emotionele behoeften van het kind niet in het gedrang mogen komen (Wubs, 2004). Wubs beschrijft hierbij ook dat de aandacht in opvoedingsboeken verschuift van 'de goede opvoeder' naar de psychologische behoeften van het kind. Hier is wederom een verschuiving te zien in de driehoeksverhouding tussen onderzoeker, ouder en kind; er komt meer ruimte en aandacht voor het kind en er ligt minder aandacht op de ouder. Dit is bijvoorbeeld te merken aan de theorie van Bowlby die toen dominant werd. Het stelt de behoefte van het kind om zich te hechten aan een ouderfiguur voorop.

Vanaf 1950 is te zien dat er steeds meer kinderen naar school gingen (Wubs, 2004). De wet op het kleuteronderwijs in 1956 zorgde er echter voor dat driejarigen minder mogelijkheden hadden; deze wet stelde scholen namelijk toegankelijk voor kinderen vanaf vier jaar. Later kwamen er wel steeds meer alternatieven voor de groep die nog niet naar de kleuterschool kon. Er werden zo steeds meer peuterklasjes en crèches opgericht (Wubs, 2004). Enerzijds zorgde dit ervoor dat er meer tijd kwam voor ouders (moeders) om te gaan werken, anderzijds dat de kinderen niet alleen werden opgevoed door hun ouders, maar dat ook leerkrachten invloed kregen op de ontwikkeling van het kind.

Max Stibbe, een Nederlandse onderwijsvernieuwer en antroposoof, beschrijft (1960) in zijn boek *Opvoeding Langs Nieuwe Wegen: Eerbied, Liefde, Leven* het belang van onderwijs in de ontwikkeling van kinderen. Hij beargumenteerde dat er een nieuwe manier van onderwijs moest komen die de oude militaire aanpak zou vervangen voor een rechtvaardige aanpak die rekening hield met het individu, zodat een kind meer ruimte zou krijgen om zich goed te ontwikkelen. Waar een kind door de oude, militaire manier van gezag juist extremer gedrag zou vertonen (in negatieve zin), ontplooit een kind zich juist door de nieuwe aanpak. Ook moest de docent op een minder autoritaire, en meer autoritatieve manier omgaan met de kinderen. Dit idee sluit tevens aan op autoritatieve ouder die Baumrind

beschrijft in haar werk en belicht wederom de verschuiving in de driehoeksverhouding richting het kind.

5.4 Andere tijden, andere deskundigen

In de periode tot 1970 is ‘de deskundige’ een persoon met veel autoriteit. Deze persoon was vaak een opvoeddeskundige, gedragstherapeut of wetenschapper (Wubs, 2004). Na 1970 zien we dat ook andere personen zich als opvoedingsdeskundigen kunnen profileren. De aandacht voor een algemene ontwikkelingspsychologische kijk op kinderen nam af en er kwam meer aandacht voor het oplossen van concrete problemen. “Bovendien wilden de schrijvers af van de kloof tussen wetende deskundigen en onwetende ouders”, aldus Wubs (2004, p. 216). Hiermee wordt bedoeld dat ouders zelf steeds meer als deskundig werden gezien en dat het daarnaast ook belangrijk was dat ouders toegang hebben tot de wetenschappelijke kennis die anders alleen de eerdere deskundigen tot hun beschikking hadden.

Ook valt het op dat er na 1970 steeds meer niet-professionele deskundigen zich de rol van opvoedingsdeskundige – expert of ervaringsdeskundige – toeëigenen. Waar vroeger enkel psychologen, pedagogen, enzovoort, als opvoeddeskundige werden gezien, veranderde deze rol als opvoeddeskundige door de tijd heen en berustte soms op een heel ander soort ‘autoriteit’, namelijk bekendheid. Een goed voorbeeld is als in de jaren tachtig de acteur Bill Cosby, die op grond van zijn rol als ‘televisievader’ deskundigheid toebedeeld krijgt (Wubs, 2004). Ook Derek Ogilvie en Daphne Deckers zijn personen die de rol van opvoeddeskundige op zich nemen. We komen hier straks nog op terug.

5.4.1 Verschuiving in deskundigheid

Vanaf 1945 was er sprake van een professionalisering in het werkveld; er vonden veel ontwikkelingen plaats op het gebied van voorlichting en ondersteuning ten behoeve van de opvoeding (Hutschemaekers & Neijmeijer, 1998). Door deze opkomst van specialisaties ontstonden er meer organisaties, met meer deskundigen die tevens meer subsidie kregen. Tijdens deze ontwikkelingen raakten ook wetenschappelijk onderzoekers geïnteresseerd. In deze periode werd een status als deskundige vastgelegd en werd de autoriteit over het opvoeden toegeëigend door deze ‘professionals’ (Wubs, 2004).

Zoals eerdergenoemd had de kerk in de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog ook nog zeggenschap over de criteria voor een goede opvoeding. Wel veranderen de opvattingen

en adviezen over de tijd heen (Wubs, 2004). Zo werden begin van de jaren vijftig de adviezen, aan ouders nog sterk gekleurd door de religieuze gezindte en de godsdienstige gebruiken die daar bij hoorden. In de tweede helft van de jaren vijftig vindt er een proces van psychologisering van de samenleving plaats, die ook in de opvoeding doordringt. Zo worden in katholieke tijdschriften opvoedingsadviezen geformuleerd vanuit ontwikkelingspsychologisch oogpunt en minder, zoals voorheen, vanuit traditionele katholieke opvattingen. Ook worden de adviezen niet meer uitsluitend geschreven door priesters, maar ook door professionele deskundigen (Van Berkel, 1990). Van Berkel beschrijft hoe er in deze periode meer aandacht voor het individu, zijn of haar ontwikkeling en persoonlijke ontplooiing ontstond. Deze veranderingen – verwetenschappelijking en individualisering – zorgden ervoor dat de richtlijnen voor opvoeding min of meer hetzelfde werden voor alle geledingen van de bevolking.

Naast de kerk heerste er tot 1970 een grote autoriteit van de ‘deskundige’, vaak een professionele gedragstherapeut of opvoeddeskundige. De deskundige, hier vaak een arts of wetenschapper, laat deze autoriteit ook doorschemeren in de concrete opvoedingsadviezen.

Een voorbeeld hiervan is de pocketversie van het origineel *Baby and Child Care* van Spock uit 1946. Deze versie uit 1950 begint met een voorwoord dat speciaal is gericht aan de ouder. In dit voorwoord wordt beschreven in welke volgorde en snelheid ouders het boek kunnen lezen en waar welke informatie te vinden is. Er wordt gesproken over hoe het boek een handig hulpmiddel is om dingen op te zoeken, maar dat ouders wanneer mogelijk altijd naar een dokter moeten gaan voor hun kind. Niet alleen wanneer het slecht gaat met het kind, maar ook voor specifieke instructies zouden ouders hun dokter moeten raadplegen. Er wordt in het boek dan ook vaak verwezen naar de kennis van de dokter. Ouders worden niet als capabel gezien om bijvoorbeeld de juiste hoeveelheid vitaminen voor hun kind te bedenken. Dit moet worden gedaan door een professional (Spock, 1950).

Spock legt vervolgens uit dat ouders niet het idee moeten krijgen dat ze iets fout hebben gedaan wanneer ze iets anders doen dan in dit boek wordt beschreven. We weten immers nog niet op alle vragen een antwoord; zijn boek geeft slechts een praktisch houvast voor de hedendaagse – naoorlogse – opvattingen. Spock benadrukt (1950) dat er geen reden tot paniek is wanneer het kind niet precies volgens het boek opgroeit of ontwikkelt (Spock, 1950). Hij lijkt hiermee de ouders gerust te willen stellen, terwijl de autoriteit als deskundige toch bij hem en zijn beroepsgroep blijft.

Een ander voorbeeld is *Eten met Plezier* (1962), een Nederlandse vertaling van het boek *Feeding Your Baby and Child* (1955) van Spock. Ook in dit boek van Spock wordt

benadrukt dat ouders trots mogen zijn wanneer de dokter tevreden is over hun kind. In het eerste hoofdstuk over voeding tijdens de zwangerschap wordt moeders opgedragen wat ze wel en niet mogen en moeten eten of drinken: “Wij vinden, dat u vier bekertjes melk per dag moet drinken” (Spock, 1955, p.18). Deze manier van adviseren wordt in de rest van het boek aangehouden. De tips en aanbevelingen worden zo geformuleerd dat een ouder iets móet doen op een bepaalde manier, in plaats van ‘probeer eens ...’.

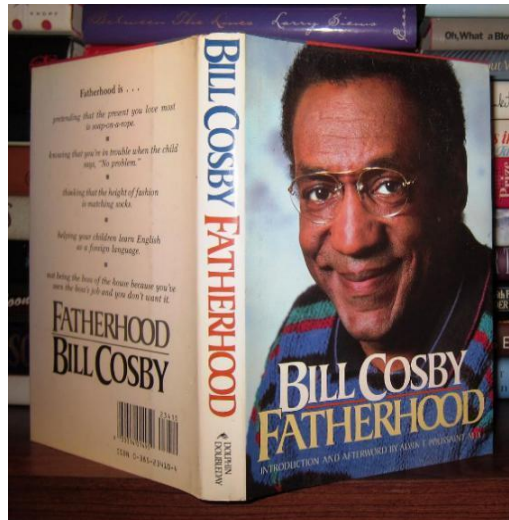
De bovenstaande passage toont wederom de autoriteit die de ‘deskundige’ gedurende deze periode bezat. Daarnaast is bij beide boeken te zien dat de onderzoeker een dominante rol heeft in de driehoeksverhouding. De adviezen zijn voor het kind, maar de aandacht ligt voornamelijk op de ouder en hoe deze een ‘goede verzorger’ kan en moet zijn. Na 1970 is te zien hoe er een nieuw hoofdstuk aanbreekt in de deskundigheid en de autoriteit van de deskundige. Er begint een periode waarin de deskundige ook een niet-professional kan zijn.

5.4.2 De opkomst van de niet-professionele deskundige

Rond 1970 verandert het beeld van ‘de opvoedingsdeskundige’, als iemand die niet meer per sé een persoon met een professionele autoriteit hoefde te zijn, maar kon autoriteit ook worden ontleend aan zijn of haar bekendheid. Bill Cosby is een duidelijk voorbeeld van zo’n deskundige nieuwe stijl. In 1964 speelde hij in de Emmy Award winnende show *I Spy*. Daarna volgden onder andere de serie *The Bill Cosby Show* en *Fat Albert and the Cosby Kids* (Shaw, 1990). In 1984 werd hij nog bekender door zijn rol als vader in *The Cosby Show*. De show was zowel gericht op humor als op het leven van een *African-American* gezin. Verder was het opvallend dat de show deels op het eigen leven van Cosby was gebaseerd, of dat tenminste suggereerde. Net als in de show, had hij in het echt ook vijf kinderen (Frazer & Frazer, 1993).

Naast zijn acteerwerk schreef Cosby een boek over het vaderschap. Het boek wordt nog wel ingeleid door een professionele deskundige en Cosby blijkt zelf ook een (afgeronde) opleiding pedagogiek te hebben afgerond, maar het is juist zijn niet-professionele hoedanigheid als klungelende, maar altijd vrolijke vader, die hij inzet als zijn belangrijkste eigenschap. Zelf zegt hij over zijn eigen deskundigheid op het gebied van kinderen: “Omdat ik er vijf heb gekregen heb ik het recht dit boek te schrijven, maar niet om u vastomlijnde regels voor te schrijven, want die zijn er niet” (Wubs, 2004, p. 47). Hij omschrijft zichzelf als een deskundige met kinderen. Het is alsof hij duidelijk wilde maken dat hij toch vooral

gewoon is, zoals de meeste ouders, en zich niet met duidelijke en dwingende adviezen door de opvoeding van zijn kinderen heen slaat, maar met vallen en opstaan.

Het in 1986 gepubliceerde boek van Bill Cosby over vaderschap: 'Fatherhood'

Een boodschap van zowel de show als zijn boek lijkt te zijn dat we al dat vallen en opstaan vooral maar als komisch moeten beschouwen, met de suggestie dat het dan allemaal wel goed komt. Zowel *The Cosby Show* als zijn boek *Vaderschap* wordt op een humoristische manier gebracht. Een quote van hem waaruit dit blijkt is: “Ja hoor, een kind krijgen is ongetwijfeld de geweldigste onzin die twee verliefde mensen kunnen uithalen” (Wubs, 2004, p. 47).

Een ander voorbeeld van een bekend persoon die zich deskundig genoeg voelt om adviezen te geven over opvoeding en kinderen is Derek Ogilvie. Hij volgt echter een heel andere route dan de in bovenal komische Cosby, maar werpt zich op als een soort kinderfluisteraar met paranormale gaven (Ogilvie, z.d.). Hij kreeg zijn eigen televisieshow, waarin hij contact maakte met overleden mensen. In zijn boek *Derek Ogilvie Baby's Wil is Wet* schrijft hij dat veel boeken over baby's geschreven zijn vanuit het oogpunt van de arts, psycholoog of ervaren babysitter. Boeken die vanuit het oogpunt van de baby zelf geschreven zijn, zijn daarentegen erg zeldzaam, aldus Ogilvie (2008). Door zijn gave om telepathisch te kunnen communiceren met kinderen en baby's claimt hij wel iets te kunnen zeggen over hun perspectief.

Ogilvie noemt zichzelf een medium en geen adviseur. Zo staat op de achterflap van zijn boek: “Derek Ogilvie is een van de bekendste en meest gerespecteerde helderzienden in Nederland. Hij is geen dokter en ook geen kinderpsycholoog, maar hij heeft de buitengewone gave om ouders te helpen bij het zoeken naar een oplossing voor de dagelijkse problemen van

hun kinderen” (Ogilvie, 2008.) Het bijzondere hiervan is dat er dus duidelijk aangegeven wordt in zijn boeken dat hij geen kinderpsycholoog of dokter is, maar dat ondanks deze informatie men nog steeds zijn hulp accepteert. Zonder specifieke wetenschappelijke expertise spoort hij ouders wel aan om goed te kijken naar de symptomen van een kind en probeert hij vervolgens een handleiding te geven waardoor ouders gedachten en gevoelens van kinderen beter kunnen begrijpen. Zelf zegt hij: “Niet alle kinderen willen met mij werken, ik heb dus niet honderd procent garantie op succes. Sommige kinderen willen zich niet openstellen en mij toelaten. Of ze willen überhaupt geen hulp. Deze kinderen hebben meestal geen echte problemen en hoeven dus niet met mij te communiceren” (Ogilvie, 2008, p. 8). Hiermee legt hij de verantwoordelijkheid van het wel of niet slagen van zijn methode bij het kind zelf neer. Ook geeft hij zelf aan dat niet iedereen in zijn gave gelooft, maar dat er toch veel ouders en gezinnen profijt hebben van zijn manier van werken.

In Nederland is Daphne Deckers wellicht de bekendste moeder en niet-professionele auteur van diverse opvoedboeken, vaak gebaseerd op columns die ze in (dames-)bladen schreef. Hierover schrijft ze op haar eigen website dat ze nooit had durven dromen dat haar boek uit zou groeien tot een echte zwangerschapsklassieker (*Daphne Deckers, z.d.*). In haar biografie is te lezen dat ze verschillende paden heeft bewandeld binnen haar carrière. Zo maakte ze televisieprogramma's, schreef columns, was model, acteerde, presenteerde en publiceerde ze ruim 20 boeken in verschillende genres, waaronder opvoedboeken (*Daphne Deckers, z.d.*). Over al deze boeken zegt ze op haar website: “De kern - herkenbare, grappige verhalen over kleine kinderen en alle ontwikkelingen die je met hen doormaakt - is altijd gelijk gebleven”.

*Het succesvolle zwangerschapsboek
van Daphne Deckers*

Ze noemt haar eigen schrijfstijl dan ook vaak ‘litcom’ – literaire comedy – als equivalent van de sitcom. Haar lezers worden op een grappige manier aangesproken in haar boeken, met veel aandacht voor concrete, alledaagse situaties, ontleend aan Deckers eigen leven, maar voor iedereen herkenbaar, die net als bij Cosby vooral een (milde) glimlach moeten opwekken (zie ons toch eens klungelen) (Irene, 2016). En hoewel niet erg informatief (bedoeld), werd het voormalige supermodel door het schrijven van de boeken *De geboorte van een Moeder* en *De Geboorte van een Gezin* plots ook gezien als opvoeddeskundige.

5.5 Tot slot: de verschuivingen op een rij

In dit hoofdstuk hebben we in kaart gebracht hoe de naoorlogse verschuiving in het ontwikkelingsdenken heeft doorgewerkt in de opvoedingsliteratuur en welke invloed dit heeft gehad op de verhouding tussen onderzoeker, ouder en kind. Dit hebben we gedaan aan de hand van een aantal invloedrijke en spraakmakende figuren en hun opvattingen over de opvoeding van kinderen. Vervolgens hebben we de maatschappelijke context geschetst en in kaart gebracht hoe deze van invloed is geweest op het opvoedingsdenken en opvoedingsliteratuur. We hebben dit hoofdstuk afgesloten met een analyse van de autoriteit van de deskundige, en hoe rond 1970 de betekenis van deze deskundigheid (en de rol van deskundige) is veranderd.

Onder invloed van naoorlogs maatschappelijke veranderingen heeft er een verschuiving in het opvoedingsdenken plaatsgevonden. Met de Tweede Wereldoorlog als moreel ijkpunt is er veel tijd besteed aan onderzoek over de ‘juiste manier’ van opvoeden. Zo is er uiteindelijk te zien hoe de vooroorlogse autoritaire manier van ouderschap wordt ingeruild voor een meer autoritatieve en liefdevolle aanpak, aansluitend bij de ideeën van allereerst Spock, maar later ook bij de indeling van Baumrind in opvoedingsstijlen. In de concrete opvoedingsadviezen is dan ook te zien dat het gezag van de ouders na de jaren vijftig geleidelijk afneemt en dat er meer ruimte ontstaat voor de gevoelens en belangen van het kind. Hier is wederom te zien dat er een verschuiving ontstaat in de driehoeksverhouding waarbij er steeds meer aandacht komt voor het kind.

Over de invloed van Gordon kunnen we concluderen dat die verschuiving in de driehoeksverhouding tussen ouders, kinderen en onderzoekers duidelijk zichtbaar wordt. Door de communicatiemethoden van Gordon werd beter luisteren naar en communiceren met kinderen aangemoedigd, waardoor de kinderen zelf een grotere rol kregen binnen de

opvoeding. De ouders luisterden niet enkel meer naar deskundigen, maar ook naar hun eigen kinderen.

Naast de maatschappelijke context is er in de autoriteit van de deskundige ook veel veranderd. Tot 1970 werd het opvoedingsdenken en -advies gedomineerd door professionals; mensen met een academische achtergrond, niet zelden een medische opleiding, maar ook steeds vaker een opleiding als psycholoog. In hun opvoedingsadviezen maken ze hun autoriteit duidelijk kenbaar; de professional wordt boven de ouder geplaatst en het accent ligt op 'de goede opvoeder' in plaats van het kind. Ook wordt ouders nadrukkelijk verteld wat ze wel en niet mogen doen, hiervoor worden ze zelf niet als capabel te zien. Na 1970 is te zien dat de deskundigheid verschuift naar de ouder zelf en dat het accent in de literatuur ligt op de behoeften van het kind. In deze nieuwe periode is ook te zien dat er steeds meer niet-professionele deskundigen wel gezien worden als deskundige. Niet enkel artsen, psychologen, pedagogen, enzovoort, werden nog als opvoeddeskundigen gezien, de rol als opvoeddeskundige komt steeds meer op (min of meer) gelijke voet te staan met de ouders, die op hun beurt weer op gelijke voet (willen) staan met het kind. Dit heeft consequenties voor de verhouding tussen onderzoeker, ouder en kind. De focus komt meer bij het kind te liggen en de onderzoeker staat niet meer boven de ouder.

Hoofdstuk 6

Conclusie: de driehoeksverhouding in de twintigste eeuw

In het ontwikkelingspsychologisch onderzoek zijn onderzoekers, kinderen en ouders onlosmakelijk met elkaar verbonden. De onderzoekers hebben kinderen nodig voor hun onderzoek en daarmee ook de ouders. Ouders zullen op hun beurt in meer of mindere mate de ontwikkelingspsychologische kennis weer meenemen in de omgang met en opvoeding van hun kinderen, vaak langs de weg van opvoedingshandboeken, waarin die kennis voor ouders in begrijpelijke woorden is ‘vertaald’ en omgezet in concrete opvoedingsadviezen. In het ideale geval verloopt die uitwisseling van kennis en kinderen heel soepel, maar onderzoekers en ouders hebben niet overal dezelfde belangen en doelen en dat kan aanleiding tot spanning, misverstanden of wrevel geven. Dat is begrijpelijk want onderzoekers bemoeien zich met de opvoeding van kinderen en dat is een terrein waar ouders graag de regie houden, maar tegelijkertijd onzeker zijn, waardoor ze juist een beroep doen op de ondersteuning van onderzoekers als opvoedingsdeskundigen.

Vaak blijft de precieze aard van de relatie in deze driehoeksverhouding tussen onderzoekers, kinderen en ouders onbesproken, maar in deze these hebben wij getracht die expliciet aan de orde te stellen. We hebben ons ten eerste de vraag gesteld hoe de invloed van belangrijke psychologen op het ontwikkelingsdenken eruitziet en waar ze hun opvattingen aan ontleenden. We hebben daarvoor gekeken naar de theoretische invloeden op ontwikkelingstheorieën en denkbeelden, maar ook naar de maatschappelijke context die daar mogelijk op van invloed is geweest. Ten tweede hebben we bekeken hoe het ontwikkelingsdenken zich vertaalde in de verhouding met de ouders, die zowel de ‘leveranciers’ waren van hun onderzoeksmateriaal (kinderen) als doelwit van hun opvoedingsbemoeienis. Daarbij hebben we ook gekeken naar hun rol als opvoeder van hun eigen kinderen. Een derde kwestie die we aan de orde stelden, is hoe veranderingen in het ontwikkelingsdenken in de naoorlogse jaren (tot aan de eenentwintigste eeuw) terecht zijn gekomen in opvoedingsideeën en meer in het bijzonder in concrete opvoedings(hand)boeken.

Voor de eerste kwestie hebben we het werk van belangrijke ontwikkelingsdenkers Skinner, Spock, Bowlby en Baumrind bekeken, waarbij we Skinner als overgangsfiguur hebben opgevat. De Tweede Wereldoorlog is van grote invloed geweest op het opvoedingsdenken in de tweede helft van de twintigste eeuw, wat wij terugzien bij al onze opvoedingsdenkers. Daarnaast was er al in de negentiende eeuw een afname van de autoriteit

van de Kerk, en werd de wetenschap steeds belangrijker gevonden. Opvoedingsdeskundigen rezen als paddenstoelen uit de grond en werden steeds vaker door ouders geraadpleegd. Dit gecombineerd met het feit dat onderzoekers zagen dat de oorzaak van psychiatrische stoornissen vaak in de jeugd lag, legde een grote druk op moeders om hun kinderen op de juiste manier op te voeden. De verantwoordelijkheid voor opvoedingssucces kwam steeds meer bij de moeder te liggen, en mede door de inzichten van Bowlby en zijn baanbrekende hechtingstheorie, werd de band tussen moeder en kind nog meer benadrukt. De moeder was het baken van het kind. Zij moest voldoende aanwezig zijn en aandacht hebben voor het kind.

Voor de druk die moeders ervaarden, werden verschillende oplossingen gezocht. Die van Skinner waren vooral praktisch. We beschouwen hem als overgangsfiguur omdat hij, net als zijn voorgangers, veel behavioristische elementen in zijn theorieën had verwerkt. Begin twintigste eeuw heerste nog de opvatting dat ouders vooral niet te emotioneel betrokken moesten zijn bij hun kind. De opvoeding was in het behaviorisme vooral een praktisch en mechanistisch iets. Skinner merkte bij zijn vrouw dat zij veel stress ervoer bij de opvoeding van de kinderen, en om deze stress weg te nemen, ontwierp hij de welbekende baby box. Deze baby box nam taken over van de moeder, waardoor zij haar handen vrij had om andere dingen te doen. Voor zijn vrouw bood dit een ideale uitkomst.

Spock zocht ook naar oplossingen, maar deed dit op een andere manier. Wat hij zag, was dat vrouwen in de wirwar van deskundigen soms door de bomen het bos niet meer zagen. Met zijn boek *Baby and Child Care* trachtte hij orde in de chaos te scheppen. Daarnaast heerste er na de Tweede Wereldoorlog over het algemeen het idee dat zoiets gruwelijks absoluut moest worden voorkomen in de toekomst. Volgens Spock was een goede opvoeding daarvoor uiterst belangrijk. Net als Bowlby en Baumrind predikte hij een empathische verhouding tussen ouder en kind. Alleen dan zou het kind opgroeien tot een volwassene die goed functioneerde in de maatschappij. Daarnaast wilde hij vooral moeders geruststellen dat zij prima naar hun eigen gevoel konden luisteren waar het op de opvoeding aankwam, omdat zij vaak onzeker waren of zij het wel goed deden.

Bowlby was iemand die juist weer bijdroeg aan de druk die op moeders werd gelegd. Hij vond net als Spock en Baumrind een empathische verhouding tussen ouder en kind belangrijk, maar hield zich niet bezig met het vergemakkelijken van de positie van de moeder. Een goede hechting met de moeder tijdens de eerste levensjaren was zo cruciaal, dat veel problemen in de volwassenheid konden worden geweten aan een slechte hechting. Later werd bijvoorbeeld de theorie over ‘ijskastmoeders’ als oorzaak van autisme bij kinderen erg populair (Breeuwsma, 2019). Bowlby had dan geen opvoedingsadviezen voor ouders, zijn

gedachtegang was erg populair en zorgde voor een grote nadruk op de moeder tijdens de opvoeding. Diana Baumrind wilde net als Spock duidelijkheid scheppen voor ouders. Er bestonden ontzettend veel opvoedadviezen. In plaats van ouders gerust te willen stellen, vond Baumrind het belangrijk dat opvoedadviezen op wetenschappelijk onderzoek waren gebaseerd. Qua opvattingen kwam zij in de buurt van Bowlby, maar zij ging hierin nog een stap verder. Ze pleitte voor de autoritatieve opvoedingsstijl en gaf ook advies. Echter was er ook kritiek op Baumrind, omdat haar onderzoeken niet voldoende steun zouden vormen voor haar theorieën.

Al met al zijn onze ontwikkelingsdenkers van grote invloed geweest op het naoorlogse opvoedingsdenken, en dit werkt door tot in de eenentwintigste eeuw. Bowlby's hechtingstheorie is bijvoorbeeld nog steeds populair, en ook de adviezen van Spock worden nog steeds gepropageerd. Waar bij onze ontwikkelingsdenkers een drang heerste om orde in de chaos van adviezen en theorieën te scheppen, is vandaag de dag niet alleen meer sprake van wetenschappers die adviezen geven op het gebied van opvoeding, maar geven ook niet-autoritaire figuren hun adviezen. Dit maakt het geheel erg complex en is wellicht een punt om verder te onderzoeken.

Voor de tweede kwestie hebben we gekeken of en hoe de onderzoekers hun denkbeelden zelf in praktijk brachten. Zowel Skinner, Spock, Bowlby als Baumrind hadden theorieën over opvoedingsstijlen en hadden zelf ook kinderen. Echter werden hun theorieën niet in alle gevallen toegepast op de opvoeding van hun eigen kinderen. Skinner was van jongs af aan praktisch ingesteld, hij hield van bouwen en uitvinden en zijn opvoedingsideeën en bemoeienis met zijn eigen kinderen lijkt in eerste instantie ook meer praktisch dan ideologisch. Hij had twee dochters op wie hij zijn theorieën toepaste en uitprobeerde. De baby box, Skinners eigen creatie, paste hij ook toe op zijn eigen dochters. Hoewel de reacties op de baby box nogal verschillend waren, omdat sommigen het zagen als opsluiting van het kind, waren zijn dochters naar eigen zeggen tevreden over hun opvoeding.

Waar Skinner in zijn theorie voornamelijk de nadruk legde op de omgeving, legde Spock meer de nadruk op de relatie tussen ouder en kind. Volgens Spocks opvattingen had een kind veel affectie en liefde nodig en vormde dit de kern van de opvoeding. Hij vond het belangrijk dat ouders op zichzelf vertrouwden en hun intuïtie volgden. Ze moesten zich vooral niet te veel laten leiden door wat anderen zeiden. Hoewel het bij Skinner duidelijk was dat hij zijn eigen theorieën en uitvindingen toepaste op zijn eigen gezin, pakte dit bij Spock anders uit. Spocks zoons hebben hun vader als afstandelijk ervaren; hij knuffelde zijn kinderen nooit, terwijl hij daar juist voor pleitte in zijn bekende boek *Baby and Child Care*. Hij paste zijn

eigen denkbeelden dus niet toe in zijn eigen opvoedingspraktijk. Als verklaring gaf hij hiervoor dat hij in zijn eigen jeugd weinig affectie had gekend, en hierdoor bijna in de voetsporen van zijn ouders trad wanneer het aankwam op de opvoeding van zijn eigen kinderen. Ook Bowlby, evenals Spock, pleitte voor een liefdevolle opvoeding. Hij maakte zich veel zorgen over het psychologische welzijn van kinderen en kende een centrale rol toe aan de emotionele beschikbaarheid van de moeder terwijl hij *maternal deprivation* als bron van veel psychische problemen zag. Bowlby's eigen jeugd was typisch voor die tijd, omdat de ouders maar weinig tijd doorbrachten met de kinderen. Bowlby werd net als Spock geconfronteerd met patiënten die problematisch gedrag vertoonden, en net als bij Spock bood dit de fundering van zijn theorieën. Kinderen moesten liefdevol opgroeien, anders zouden zij later gedragsproblemen gaan vertonen. Hoewel Bowlby een liefdevolle band tussen moeder en kind predikte, volgde hij voornamelijk zijn ouders op waar het op de opvoeding van zijn eigen kinderen aankwam: als vader bemoeide hij zich maar weinig met zijn kinderen. Baumrind ging nog een stap verder dan Bowlby en richt haar theorie over opvoedingsstijlen op de kwaliteit van ouderschap, maar over de toepassing van haar theorieën op de opvoeding van haar kinderen is niets bekend. Bij Spock en in iets mindere mate Bowlby is de tegenstelling tussen theorie en praktijk daarentegen erg scherp.

De derde kwestie hebben we in kaart gebracht door concreet te kijken naar enkele toonaangevende opvoedingsboeken en hoe auteurs zich daarbij opstelden ten opzichte van ouders. Wanneer er gekeken wordt naar de opvoedingsliteratuur is er te zien dat de verhouding tussen onderzoeker, ouder en kind sterk veranderd is door de jaren heen. Op de eerste plaats na de oorlog en daarna ook nog eens rond 1970. Waar de onderzoeker voor 1970 een prominente rol had en met zijn deskundigheid boven de ouder stond staat deze nu meer zij aan zij met de ouder. De ouder werd voor 1970 voornamelijk gezien als verantwoordelijk voor een goede toekomst van de samenleving waarbij de ouder ook snel als incapabel werd gezien voor zo'n intensieve taak. De ouder zou hierbij de deskundige nodig hebben. Na 1970 is te zien hoe de ouder zichzelf steeds meer als deskundige ziet die af en toe ondersteuning kan gebruiken van de onderzoeker. Ook vindt er een verschuiving plaats van het beeld van 'de opvoedingsdeskundige'. Waar eerst iemand met een professionele autoriteit als opvoedingsdeskundige gezien werd, kon de autoriteit later ook ontleend worden aan zijn of haar bekendheid. Bekende voorbeelden hiervan zijn Bill Cosby, Derek Ogilvie en Daphne Deckers. Naast de verschuiving van het beeld van de opvoedingsdeskundige heeft er ook een verandering plaatsgevonden in de ruimte en vrijheid voor een eigen mening van het kind vanaf 1970. Door de jaren heen komt er steeds meer ruimte voor de individuele behoeften van

het kind en ligt de aandacht in opvoedingsboeken ook meer hierop in plaats van op de opvoeder.

Al met al hebben psychologen zoals Burrhus Skinner, Benjamin Spock, Diana Baumrind en John Bowlby invloed gehad op de manier van denken over opvoedingskwesties. Dat hun kijk op opvoeding niet altijd daadwerkelijk terug te vinden is in hun eigen gezin, illustreert de kloof tussen theorie en praxis, waarbij een opvoedingsvernieuwer als Spock zijn eigen opvoeding maar slecht van zich af kon schudden.

Niet alleen de kijk op opvoeding veranderde, maar ook de deskundigheid verschoof van deskundigen met professionele autoriteit naar populaire deskundigen. Daarnaast werd er meer gekeken naar de kundigheid van de ouder, waarbij er ook meer geluisterd werd naar de behoeften van het kind zelf. Vooral dit laatste aspect is misschien wel een van de belangrijkste kenmerken (en verdiensten?) van de naoorlogse ontwikkeling op het terrein van de opvoeding.

In de huidige these is de focus voornamelijk gelegd op de opvoedingsstijlen met betrekking tot jonge kinderen en baby's. Het zou in vervolgonderzoek interessant kunnen zijn aandacht te schenken aan de opvoeding van jongeren en adolescenten. Ouders moeten in hun opvoeding van adolescenten vaak een andere stijl hanteren dan bij jonge kinderen en het is interessant om te bekijken hoe ouders daar in slagen (of falen). Ook omdat zij nieuwe generatie opvoeders worden, is het de moeite waard te kijken naar wat de beste strategieën zijn in de opvoeding van deze jongeren en adolescenten. Verder ligt de focus in deze these op de visie van de onderzoeker en op de manier van opvoeden gezien vanuit de ouder. Omdat blijkt dat een steeds grotere groep het belangrijk vindt om in de opvoeding ook te luisteren naar de kinderen zelf zou het interessant zijn om onderzoek te doen naar de kijk van kinderen zelf op de opvoeding. Wellicht dat dit in combinatie met onderzoek naar jongeren en adolescenten gedaan kan worden aangezien de jongeren en adolescenten ook daadwerkelijk wat kunnen vertellen over hun ervaring met de eigen opvoeding.

Verder is het onduidelijk of alle gevonden adviezen over opvoeding in de literatuur ook daadwerkelijk werden toegepast. We zagen al sommige psychologen niet eens hun eigen opvoedingsdenkbeelden navolgden, maar dit in hoeverre geldt dit ook voor hun publiek, de lezers van hun boeken en adviezen? In die zin zou in vervolgonderzoek gekeken kunnen worden naar de opvattingen van ouders over wat zij een goede opvoeding vinden, om zo (eventuele) discrepanties tussen theorie en praktijk op te kunnen sporen.

Ten slotte werden wij bij het schrijven van deze these wederom beperkt door de getroffen maatregelen van de corona-pandemie. Vele universiteitsgebouwen, waaronder de

universiteitsbibliotheek, waren grotendeels gesloten waardoor het verkrijgen van de juiste literatuur niet altijd mogelijk was. Daarnaast was het niet mogelijk om met onze groep fysiek samen te komen, wat ongetwijfeld van invloed is geweest op het delen van kennis en informatie met elkaar.

Referentielijst

- About Dr. Thomas Gordon.* (2016, 23 August). Gordon Training International.
<https://www.gordontraining.com/thomas-gordon/about-dr-thomas-gordon-1918-200>
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Nevitt Sanford, R. (1969).
The Authoritarian Personality. The Norton Library.
- Altus, D. E., & Morris, E. K. (2009). B. F. Skinner's utopian vision: Behind and beyond. *The Behavior Analyst, 32*, 319-335. <https://doi.org/10.1007/BF03392195>
- Apple, R. D. (2006). *Perfect motherhood: science and childrearing in America.* Rutgers University Press
- Baars, B. J. (2003). The double life of B. F. Skinner: inner conflict, dissociation and the scientific taboo against consciousness. *Journal of Consciousness Studies, 10*(1), 5-25.
- Bach, W. G. (1974). The influence of psychoanalytic thought on Benjamin Spock's baby and child care. *Journal of the History of the Behavioral Sciences, 10*(1), 91-94.
[https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1002/1520-6696\(197401\)10:1<91::AID-JHBS2300100110>3.0.CO;2-1](https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1002/1520-6696(197401)10:1<91::AID-JHBS2300100110>3.0.CO;2-1)
- Bates, R. (2019). Democratic babies? Françoise dolto, benjamin spock and the ideology of post-war parenting advice. *Journal of Political Ideologies, 24*(2), 201-219.
<https://doi.org/10.1080/13569317.2019.1589950>
- Baumrind, D. (1965). Parental control and parental love. *Children (Washington, D.c.), 12*(6), 230-4.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development, 37*(4), 887-907
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology, 4*(1, Pt.2), 1-103. <https://doi.org/10.1037/h0030372>
- Baumrind, D. (1972). An exploratory study of socialization effects on black children: some black-white comparisons. *Child Development, 43*(1), 261-267
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence, 11*(1), 56-95.
<https://doi.org/10.1177/02724316911111004>
- Baumrind, D. (2013). Authoritative Parenting Revisited: History and Current Status. In Larzelere, R. E., Morris, A. S., & Harrist, A. W. *Authoritative parenting: synthesizing nurturance and discipline for optimal child development* (pp 11-34). American Psychological Association. <http://dx.doi.org.proxy-ub.rug.nl/10.1037/13948-002>
- Berkel, D. A. M. van. (1990). *Moederschap tussen zielzorg en psychohygiëne : katholieke deskundigen over voortplanting en opvoeding 1945-1970.* Assen: Van Gorcum

- Bio* / Derek Ogilvie. (z.d.). www.derekogilvie.com. Geraadpleegd op 7 mei 2021, van <https://derekogilvie.com/bio/>
- Bjork, D. W. (1997). *B. F. Skinner: A life*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10130-000>
- Bois-Reymond, M. du, Peters, E., Ravesloot, J. (1990). Jongeren en ouders van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding. Een intergenerationele vergelijking. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 17(3), 70.
- Bowlby, R. (2007). Babies and toddlers in non-parental daycare can avoid stress and anxiety if they develop a lasting secondary attachment bond with one carer who is consistently accessible to them. *Attachment & Human Development*, 9(4), 307–319. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1080/14616730701711516>
- Breeuwsma, G. (2009). *Het vreemde kind. De kindertijd als sleutel tot onszelf*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Breeuwsma, G. (2019). *Allemaal autistisch. Over hoop, hulp en hype*. Amsterdam: SWP.
- Bretherton, I. (1994). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. In R. D. Parke et al. (Eds.), *A century of developmental psychology*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Brinkgeve, C., Korzec, M. (1978). *Margriet weet raad. Gevoel, gedrag, moraal in Nederland 1938-1978*. Utrecht/Antwerpen.
- Buzan, D. (2004, March 12). I was not a lab rat. *The Guardian*.
- Cohen, D. (1979). *J.B. Watson: the founder of behaviourism: a biography*. Routledge and Kegan Paul.
- Cohen, D. (1995). *Psychologists on psychology*. New York: Routledge.
- Cohen, D. (2016). *Great psychologists as parents: does knowing the theory make you an expert?* Routledge, New York.
- Coleman, S. R. (1985). B. F. skinner, 1926-1928: from literature to psychology. *The Behavior Analyst: An Official Journal of the Association for Behavior Analysis International*, 8(1), 77–92. <https://doi.org/10.1007/BF03391914>
- Cosby, W. H. (1986). *Fatherhood by Bill Cosby*. New York: Doubleday & Company.
- Daphne Deckers*. (z.d.). [Daphnedeckers.nl](http://daphnedeckers.nl). Geraadpleegd op 7 mei 2021, van <https://daphnedeckers.nl>
- De Winter, M. (2011). *Opvoeding in Democratie*. Amsterdam: SWP.
- Doroshov, D. B. (2010). An alarming solution: bedwetting, medicine, and behavioral conditioning in mid-twentieth-century America. *Isis: An International Review Devoted*

- to the History of Science and Its Cultural Influences*, 101(2), 312–37. <https://www.journals-uchicago-edu.proxy-ub.rug.nl/doi/pdf/10.1086/653095>
- Fass, P. & Grossberg, M. (2011). *Reinventing Childhood After World War II*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.9783/9780812205169>
- Fass, P. S. (2016). *The end of american childhood: a history of parenting from life on the frontier to the managed child*. Princeton University Press, Princeton, NJ. <https://doi.org/10.1515/9781400880430>
- Frazer, J. M., & Frazer, T. C. (1993). “Father Knows Best” and “The Cosby Show”: Nostalgia and the Sitcom Tradition. *The Journal of Popular Culture*, 27(3), 163–172. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3840.1993.00163.x>
- Friman, P., & Vollmer, D. G. (1995). Successful use of the nocturnal urine alarm for diurnal enuresis. *Journal of Applied Behavior Analysis*. 89-90. doi:10.1901/jaba.1995.28-89
- Gates, M. (2019, January 9). Baby-led baby schedules: sears, Spock, and others. *Baby Center*. https://www.babycenter.com/baby/schedules/baby-led-baby-schedules-sears-spock-and-others_3658355
- Gerwartz, J. L., & Peláez-Nogueras, M. (1992). B. F. Skinner's legacy to human infant behavior and development. *The American Psychologist*, 47(11), 1411–22. <https://content.ebscohost.com/ContentServer.asp?T=P&P=AN&K=1993-12989-001&S=L&D=pdh&EbscoContent=dGJyMNHr7ESeqLM4v%2BbwOLCmsEmep7NSr6%2B4SbOWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPDr5VPr1%2BeGudvmh%2FH>
- Gold Medal Award for Enduring Contributions to Psychology in the Public Interest. (1999). *American Psychologist*, 54(8), 575–577. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.54.8.575>
- Gordon, T. (2020). *Luisteren naar kinderen* (26ste editie). Utrecht: Kosmos.
- Graebner, W. (1980). The unstable world of benjamin spock: social engineering in a democratic culture, 1917-1950. *The Journal of American History*, 67(3), 612–629.
- Grinstead, J. (2005, September 13). America’s great baby man. *Tampa Bay Times*. <https://www.tampabay.com/archive/1998/05/24/america-s-great-baby-man/>
- Grossman, A. (Host). 2018, August 20. Being BF Skinner’s Daughter: Deborah Buzan Dispels The Myths (No. 21) [Audio podcast episode]. In *School for the dogs podcast*. WordPress. <https://anniegrossman.com/2018/08/podcast/podcast-episode-21-bf-skinners-daughter-deborah-buzan-dispels-myths/9722/>
- Hammel, L. (1968, November 8). Dr. Spock as a father: no mollycoddler. *The New York Times*. https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/98/05/17/specials/spock-father.html?_r=1

- Harris, J., R. (1998). *Het misverstand opvoeding: over de invloed van ouders op kinderen*. Uitgeverij Contact.
- Hendrick, H. (2016). *Narcissistic Parenting in an Insecure world*. Policy Press.
- Hoogeveen, M., Lohuis, N., van Put, N., van Rangelrooij, J., Vorenholt, M., Walrave, L. (2020). *Wetenschap als familiebedrijf: de driehoeksverhouding onderzoeker, ouder en kind in historisch perspectief*. [Ongepubliceerde bachelorthese]. Rijksuniversiteit Groningen.
- Horlings, E., Smits, J-P. (2001). De Welzijnseffecten van Economische Groei in Nederland. 1800-2000. *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 27, 2001, 266-280.
- Hutschemaekers, G., Neijmeijer, L. (1998). *Beroepen in beweging. Professionalisering en grenzen van een multidisciplinaire GGZ*. Houten, Utrecht.
- Irene. (2016). *Jubileumeditie: De geboorte van een moeder [recensie]*. Wij Testen Het. <https://www.wijtestenhet.nl/jubileumeditie-de-geboorte-van-een-moeder-recensie/>.
- Iversen, I. H. (1992). Skinner's early research: from reflexology to operant conditioning. *American Psychologist*, 47(11), 1318–1328. <https://doi.org/10.1037/0003066X.47.11.1318>
- Jackson, J. D. (2009). Panofsky agonistes: the 1950 loyalty oath at Berkeley. *Physics Today*, 62(1), 41–47. <https://doi.org/10.1063/1.3074262>
- Jin, C. S., Hanley, G. P., & Beaulieu, L. (2013). An individualized and comprehensive approach to treating sleep problems in young children. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 46(1), 161– 80. <https://doi.org/10.1002/jaba.16>
- Kakinami, L., Barnett, T. A., Séguin L., & Paradis, G. (2015). Parenting style and obesity risk in children. *Preventive Medicine*, 75, 18–22. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2015.03.005>
- Kramer, A. (2013). *Conscientious objectors of the Second World War: refusers to fight*. Pen & Sword Social.
- Lavrič, M., & Naterer, A. (2020). The power of authoritative parenting: a cross-national study of effects of exposure to different parenting styles on life satisfaction. *Children and Youth Services Review*, 116. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105274>
- Leach, P. (1999). *The physical punishment of children: some input from recent research (policy practice research)*. National Society for the Prevention of Cruelty to Children, Londen.
- Leach, P., & Huggan, J. (2003). *Your Baby and Child* (Revised edition). Adfo Books.
- Lee, Namhee, "The Spock Paradox: Permissiveness, Control, and Dr. Spock's Advice for a New Psychology of Parenting for Democracy in the Mid-20th Century U.S." (2017). *Dissertations - ALL*. 706. <https://surface.syr.edu/etd/706>

- Lovaas, O. I., Schreibman, L., & Koegel, R. L. (1974). A behavior modification approach to the treatment of autistic children. *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, 4(2), 111–29. <https://link-springer-com.proxy-ub.rug.nl/content/pdf/10.1007%2F02105365.pdf>
- Lowe, K. (2018). *Angst en vrijheid. Hoe de Tweede Wereldoorlog ons voorgoed veranderde*. Amsterdam: Balans.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent child interaction. In P. H. Mussen (Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development*, 22(4), 1-101. New York, NY : Wiley
- Maccoby, E. E. (1994). The role of parents in the socialization of children: an historical overview. *Developmental Psychology*, 28(6), 1006–1017. <https://doi.org/10.1037//0012-1649.28.6.1006>
- Mahoney, Michael (1991, October). "B.F. Skinner: A Collective Tribute". *Canadian Psychology*, 32(4), 628-635. doi:10.1037/h0084641
- Maier, T. (2003). *Dr. Spock: an American life*. New York: Basic Books.
- Malone, J. C. (2014). Did John B. Watson really ‘found’ behaviorism? *The Behavior Analyst*. 37(1), 1-12. doi: 10.1007/s40614-014-0004-3
- Milevsky, A., Schlechter, M., Netter, S., & Keehn, D. (2006). Maternal and paternal parenting styles in adolescents: associations with self-esteem, depression and life-satisfaction. *Journal of Child and Family Studies*, 16(1), 39–47. <https://doi.org/10.1007/s10826-006-9066-5>
- Moore, J. (2011). Behaviorism. *Psychological Record*, 61(3), 449–463. <https://link-springer-com.proxy-ub.rug.nl/content/pdf/10.1007%2F03395771.pdf>
- Mooren, P., Lierop-Debrauwer, H. van (2005). *De Tweede Wereldoorlog als moreel ijkpunt: Opvoeding, jeugdliteratuur en beeldvorming*. Tilburg, Biblion Uitgeverij.
- Novick, K. K., & Novick, J. (2014). Psychoanalysis and child rearing. *Psychoanalytic Inquiry*, 34(5), 440–451. <https://doi.org/10.1080/07351690.2014.916984>
- Ogilvie, D. (2008). *Baby's wil is wet (Iste ed.)*. Carrera Culinaire.
- Pace, E. (1998, March 17). Benjamin Spock, world's pediatrician, dies at 94. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1998/03/17/us/benjamin-spock-world-s-pediatrician-dies-at-94.html>
- Parry, M. (2011). Benjamin Spock: pediatrician and anti-war activist. *American Journal of public health*. *American Journal of Public Health*. 101(5). <https://doi.org/10.2105/AJPH.2010.191403>

- Pribram, K. H. (1972). Review of *Beyond freedom and dignity* [Review of the book *Beyond freedom and dignity*, by B. F. Skinner]. *American Journal of Orthopsychiatry*, 42(1), 168–171. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1972.tb02484.x>
- Prosocial Progress Foundation. (2017, 15 February). *Walden Two in 3 minutes*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=j6C8gimkWzA>
- Rapoport, R., Rapoport, R. N., Strelitz, Z., & Kew, S. (1977). *Fathers, mothers and others: towards new alliances*. Routledge & Kegan Paul.
- Regels en afspraken over drank*. (2020, 30 november). Info over pubers | Opvoeden.nl. <https://www.opvoeden.nl/regels-en-afspraken-over-drank-2255/>
- Samir, G. (2019). Adorno, Ferenczi, and a new ‘categorical imperative after Auschwitz’. *International Forum of Psychoanalysis*, 28(4), 222-230. <http://dx.doi.org.proxy-ub.rug.nl/10.1080/0803706X.2019.1648869>
- Setten, H. van. (1987). *In de schoot van het gezin: opvoeding in nederlandse gezinnen in de twintigste eeuw*. Nijmegen: SUN, cop.
- Schlinger, H. D. (2021). The impact of B. F. skinner’s science of operant learning on early childhood research, theory, treatment, and care. *Early Child Development and Care*. <https://doi.org/10.1080/03004430.2020.1855155>
- Shaw, H. B. (1990). *Perspectives of Black Popular Culture*. Amsterdam University Press.
- Skinner, B. F. (1948). *Walden Two*. Macmillan.
- Skinner, B. F. (1976). *Particulars of my life*. Alfred A. Knopf, Inc., New York.
- Skinner, B. F. (1979). *The shaping of a behaviorist: part two of an autobiography*. Alfred A. Knopf, New York
- Slater, L. (2004). *Opening Skinner's box: great psychological experiments of the twentieth century*. New York: W.W. Norton.
- Smetana, J. G. (1994). Parenting styles and beliefs about parental authority. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (66), 21–36. <https://doi.org/10.1002/cd.23219946604>
- Sorkhabi, N., & Larzelere, R. E. (2019). Diana blumberg baumrind (1927-2018). *The American Psychologist*, 74(7), 850–850. <https://doi.org/10.1037/amp0000492>
- Spock, B. M. (1946). *The common sense book of baby and child care*. Duell, Sloan & Pearce.
- Spock, B. M. (1950). *The pocket book of baby and child care*. New York, N.Y.: Pocket Books Inc.
- Spock, B., Lowenberg, M. E., & Fiedeldij Dop, P. H. (1962). *Eten met plezier: een boek over kindervoeding*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Contact.

- Spock, B. M. (1970). *A teenager's guide to life and love*. Simon and Schuster.
- Spock, B. M., & Morgan, M. (1989). *Spock on Spock*. Adfo Books.
- Spock, M. (1972). *Dr. Spock as a father*. Ladies' Home Journal.
- Spock, M. (2006). *My father, Dr. Spock*.
- Swaan, A. de. (1982). Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van de bevelshuishouding naar de onderhandelingshuishouding. In: A. de Swaan (red.), *De mens is een zorg*. 81-115. Amsterdam: Meulenhoff.
- Talbot, M. (1999, 3 January). The lives they lived: Benjamin Spock, M. D.; A Spock-marked generation. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1999/01/03/magazine/the-lives-they-lived-benjamin-spock-md-a-spock-marked-generation.html>
- The New York Times (1992, 5 March) *At 88, an Undiminished Dr. Spock*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1992/03/05/garden/at-88-an-undiminished-dr-spock.html>
- Thornton, E. E. (1982). A transpersonal critique of behaviorism. *Journal of Religion and Health*, 21(1), 8–20. <https://link-springer-com.proxyub.rug.nl/content/pdf/10.1007%2FBF02273890.pdf>
- Van Berkel, D. A. M. (1990). Moederschap tussen zielzorg en psychohygiëne: Katholieke deskundigen over voortplanting en opvoeding 1945-1970. Van Gorcum.
- Van Dijken, S. (1998). *John Bowlby: his early life: a biographical journey into the roots of attachment theory*. Free Association Books.
- Van Dijken, S., Van der Veer, R., Van Ijzendoorn, M., & Kuipers, H.-J. (1998). Bowlby before Bowlby: The sources of an intellectual departure in psychoanalysis and psychology. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 34(3), 247–269. [https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1002/\(SICI\)1520-6696\(199822\)34:3<247::AID-JHBS2>3.0.CO;2-N](https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1002/(SICI)1520-6696(199822)34:3<247::AID-JHBS2>3.0.CO;2-N)
- Van de Kemp, H. (1999). Diana Baumrind: Researcher and Critical. 249-259.
- Van der Horst, F. C. P. (2011). John Bowlby—From psychoanalysis to ethology: Unravelling the roots of attachment theory. Wiley-Blackwell. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1002/9781119993100>
- Van der Horst, F. C. P., & Van der Veer, R. (2009). Changing attitudes towards the care of children in hospital: A new assessment of the influence of the work of Bowlby and Robertson in the UK, 1940–1970. *Attachment & Human Development*, 11(2), 119–142. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1080/14616730802503655>
- Van der Horst, F. C. P., & Van der Veer, R. (2008). Loneliness in infancy: Harry Harlow, John Bowlby and issues of separation. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, 42(4), 325 - 335. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1007/s12124-008-9071-x>

- Van der Horst, F. C. P., & Van der Veer, R. (2010). The ontogeny of an idea: John Bowlby and contemporaries on mother–child separation. *History of Psychology*, *13*(1), 25–45. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1037/a0017660>
- Van der Horst, F. C. P., Zetterqvist Nelson, K., Van Rosmalen, L., & Van der Veer, R. (2020). A tale of four countries: How Bowlby used his trip through Europe to write the WHO report and spread his ideas. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, *56*(3), 169–185. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1002/jhbs.22016>
- Van Rosmalen, L., van der Veer, R., & van der Horst, F. C. P. (2020). The nature of love: Harlow, Bowlby and Bettelheim on affectionless mothers. *History of Psychiatry*, *31*(2), 227–231. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1177/0957154X19898997>
- Vargas, J. (2003). A commentary on ‘The double life of B.F. Skinner’ by B. J. Baars. *Journal of Consciousness Studies*, *10*(1), 68-73.
- Wubs, J. M. (2004). *Luisteren naar deskundigen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Wubs, J. M. (2021). Opvoedingsadvies: van moraliserend naar psychologiserend. *Canon: zorg voor de jeugd Nederland*. https://www.canonsociaalwerk.eu/nl_jz/details.php?cps=22&canon_id=240
- Zuckerman, M (1993). *Almost Chosen People: Oblique Biographies in the American Grain*. University of California Press.